

ISSN 2078-77-82

Теорія і практика

управління соціальними системами

*ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
СОЦІОЛОГІЯ*

3'2016

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ: філософія, психологія, педагогіка, соціологія

Щоквартальний науково-практичний журнал 3'2016

Видання засновано 2000 р.

Головний редактор:

Романовський О.Г., член-кор. НАПН, д-р пед. наук

Координаційна рада:

Кремень В.Г., акад. НАН і НАПН України, д-р філос. наук (голова)

Сокол Є. І., член-кор. НАПН України, д-р техн. наук (заст.голови)

Товажнянський Л.Л., Почесний акад. НАПН України, д-р техн. наук (заст.голови)

Андрущенко В.П., акад. НАПН України, д-р філос. наук

Биков В.Ю., акад. НАПН України, д-р техн. наук

Луговий В.І., акад. НАПН України, д-р пед. наук

Масирова Р.Р., акад. МАНПО, д-р пед. наук (Казахстан)

Прокопенко І.Ф., акад. НАПН України, д-р пед. наук

Бабасв В.М., д-р наук з держ. управління

Гардоцька Т., хабілітований д-р наук (Польща)

Іліаш Н., д-р техн. наук, (Румунія)

Коваленко О.Е., д-р пед. наук

Копитов Р.А., д-р інж. наук (Латвія)

Левовицький Т., д-р пед. наук (Польща)

Олав Аарна, д-р техн. наук (Естонія)

Сєппо Холтга, д-р наук (Фінляндія)

Держзвидання

Свідоцтво: **КВ №5212**
від **18.06.2001 р.**

Засновники видання:

Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія

Видається за рішеннями Вчених рад, протоколи: НТУ „ХПІ” № 7 від 23.09.2016; ХНПУ ім.Г.С.Сковороди № 6 від 30.08.2016; УІПА № 2 від 23.08.2016

З М І С Т

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОГО ФАХІВЦЯ

Romanovskiy O., Kvasnyk O., Shapolova V. Modernizing of the content of leadership structure as a perspective to increase competitiveness level of a future specialist 3

Popova G., Sereda N. Storytelling as an instrumental component of self-presentation in business communication..... 16

Тіняков А.О. Психолого-педагогічний потенціал фізичної культури і спорту у вихованні навичок лідерства студентів вищих навчальних закладів..... 23

Moroz S., Chala Y. The motif of the status of professional activity and its place in the development of labor potential at universities in the public-administrative perspective..... 33

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Демідова Ю.Є., Тверитникова О.Є. Форми та методи підготовки інженерів-електриків в Україні..... 43

Євтушенко Н.В. Концепції підготовки майбутніх учителів у Польщі..... 52

Хавіна І.В. Педагогічна технологія як необхідна складова у фаховій підготовці бакалаврів з психології 61

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Романовський О.Г., Резнік С.М. Про покращення показників наукової діяльності сучасних викладачів психолого-педагогічних дисциплін вищих навчальних закладів 73

Ігнатюк О.А., Панченко О.І. Моделювання цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка в умовах технічного університету..... 84

Гірняк А.Н., Біскуп В.С. Реформування системи вищої освіти в Україні: новітні виклики та перспективи..... 99

Черваньова З.О. Підготовка конкурентоспроможного фахівця в технічному університеті 110

Паньок Т.В. Вплив історико-соціальних процесів на аксіологічні орієнтири у вищій художньо-педагогічній освіті в Україні..... 123

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ СТАТЕЙ..... 136

Редакційна колегія:	C O N T E N T S
Мороз В.М. , д-р наук з держ. управління (<i>відповідальний секретар</i>)	LEADERSHIP POTENTIAL DEVELOPING AS PART OF FORMATION OF COMPETITIVE EXPERT
Балл Г.О. , член-кор. НАПН України, д-р психол. наук	<i>Romanovskiy O., Kvasnyk O., Shapolova V.</i> Modernizing of the content of leadership structure as a perspective to increase competitiveness level of a future specialist..... 3
Бех І.Д. , академік НАПН України, д-р психол. наук	<i>Popova G., Sereda N.</i> Storytelling as an instrumental component of self-presentation in business communication..... 16
Ничкало Н.Г. , академік НАПН України, д-р пед. наук	<i>Tinyakov A.</i> Psycho-pedagogical potential of physical education and sport in education of leadership skills University students..... 23
Сисосєва С.О. , член-кор. НАПН України, д-р пед. наук	<i>Moroz S., Chala Y.</i> The motif of the status of professional activity and its place in the development of labor potential at universities in the public-administrative perspective..... 33
Троцько Г.В. , член-кор. НАПН України, д-р пед. наук	PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF IMPROVING OF SPECIALIST TRAINING EFFICIENCY: NATIVE AND FOREIGN EXPERIENCE
Гордієнко-Митрофанова І.В. , д-р психол. наук	<i>Demidova Y., Tverytnykova O.</i> Forms and methods of training system for electrical engineers in national higher technical education institutions 43
Дольська О.О. , д-р філос. наук	<i>Yevtushenko N.</i> The concepts for training of future teachers in Poland.... 52
Іонова О.М. , д-р пед. наук	<i>Khavina I.</i> Pedagogical technology as a necessary component in training by psychology..... 61
Князєв В.М. , д-р філос. наук	INNOVATIVE PARADIGM OF MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
Кузнєцов М.А. , д-р психол. наук	<i>Romanovskiy O., Reznik S.</i> On improvement of scientific work rates of modern teachers of psychological and educational subjects at institutions of higher learning in Ukraine..... 73
Кулгасєва М.Д. , д-р філос. наук	<i>Ignatyuk O., Panchenko O.</i> Modeling of motivated development of professional thinking of the future mechanical engineers in the technical university..... 84
Лозовой В.О. , д-р філос. наук	<i>Girnyak A., Biskup V.</i> Higher education reform in Ukraine: the latest challenges and prospects..... 99
Нечепоренко Л.С. , д-р пед. наук	<i>Chervanyova Z.</i> Development of preparing of make-concurrenting specialists in the technical university..... 110
Пономарьов О.С. , канд. техн. наук	<i>Panyok T.</i> Impact of the historical and social processes on axiological landmarks in the higher art and pedagogical education in Ukraine..... 123
Радіонова І.О. , д-р філос. наук	
Рибалка В.В. , д-р психол. наук	
Тараросєв Я.В. , д-р філос. наук	
Хомуленко Т.Б. , д-р психол. наук	
Телефон: (057) 70-04-025, телефакс (057) 70-76-371. E-mail: romanovskiy_khpi@mail.ru	

Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2016. – № 3. - 144 с.

У квітні 2013 р. часопис „Теорія і практика управління соціальними системами” включено до довідника періодичних видань бази даних “Ulrich’s Periodicals Directory” (New Jersey, USA), а у квітні 2015 р. - до наукометричної бази даних РІНЦ (ліцензійна угода №259-04/2015 від 23.04.2015 р.).

Журнал „Теорія і практика управління соціальними системами” затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 №241 як наукове фахове видання України з педагогічних наук.

- © Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, 2016
- © Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2016
- © Українська інженерно-педагогічна академія, 2016

Olexandr Romanovskiy

Doctor of science in Pedagogy, Full Professor, corresponding member of NAPS Ukraine, Head of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Olga Kvasnyk

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: kvasnykov@ukr.net

Victoria Shapolova

PhD in Pedagogy, senior teacher, Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: viktoriya-shapolova@mail.ru

**MODERNIZING OF THE CONTENT OF LEADERSHIP STRUCTURE
AS A PERSPECTIVE TO INCREASE COMPETITIVENESS LEVEL
OF A FUTURE SPECIALIST**

Summary: *There have been viewed the outlooks on leader and leadership in historic retrospective and performed an analysis of the existing concepts of the given definition's interpretation. The detailed substance of the researched term has been shown and an attempt has been made to modernize it by introducing a new component to its content. For the first time the authors introduce the notion of a team in a sense of a necessary component of the term of leadership. Topicality of resonance leadership has been proved from standpoint of a leader's structure transformation with introducing special components and competencies which ensure the increase of a future specialist's competitiveness level.*

Keywords: *leader and leadership, team in a sense of a necessary component, resonance leadership, future specialist's competitiveness level.*

Олександр Романовський

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри, член-кореспондент НАПН України, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Україна
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

© Olexandr Romanovskiy, Olga Kvasnyk, Victoria Shapolova, 2016

Ольга Квасник

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: kvasnykov@ukr.net

Вікторія Шаполова

кандидат педагогічних наук, старший викладач, кафедра педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна,
Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: viktoriya-shapolova@mail.ru

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ЛІДЕРСТВА ЯК ПЕРСПЕКТИВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

***Анотація:** Розглянуто погляди на лідера та лідерство у історичній ретроспективі, здійснено аналіз існуючих концепцій трактування даної дефініції. Показано докладний зміст досліджуваного терміну та здійснено спробу його модернізації шляхом додавання до сутнісного наповнення нового компоненту. Вперше автори впроваджують значення поняття команда як необхідної складової лідерства. Доведено актуальність резонансного лідерства з позицій трансформації структури лідера із введенням особливих складових та компетентностей, що забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності майбутнього фахівця.*

***Ключові слова:** лідер та лідерство, команда як необхідна складова лідерства, резонансне лідерство, рівень конкурентоспроможності майбутнього фахівця.*

Александр Романовский, Ольга Квасник, Виктория Шаполова

МОДЕРНИЗАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ И СТРУКТУРЫ ЛИДЕРСТВА КАК ПЕРСПЕКТИВА ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

***Аннотация:** Рассмотрены взгляды на лидера и лидерство в исторического ретроспективе, осуществлен анализ существующих концепций трактования данной дефиниции. Показано подробное наполнение исследуемого термина та осуществлена попытка его модернизации путем введения нового компонента в содержание. Впервые авторы вводят понятие команды в значения необходимой составляющей термина лидерство. Доказано актуальность резонансного лидерства с позиций трансформации структуры лидера с введением особенных составляющих и компетентностей, которые обеспечивают повышение уровня конкурентоспособности будущего специалиста.*

***Ключевые слова:** лидер и лидерство, команда в значениях необходимой составляющейли дерства, резонансное лидерство, уровень конкурентоспособности будущего специалиста.*

Conclusions and perspectives of research. Science today still hasn't got an unambiguous interpretation of leadership phenomenon. The existing definitions rely mostly on one side of this phenomenon. This proves multiplicity and variability of the notion, but at the present stage of science development there is felt a need in modernizing the content and structure of leadership. For a greater effectiveness and demand in a future specialist leadership potential must be developed by all means. To increase a person's professional level it is urgently needed to modernize the content and the structure of the very notion of leader and leadership as an inseparable component of team forming. There appears a potential possibility of a new type of leadership which has a triune essence, and new meaning of characteristics and qualities. This proves the possibility of employing a resonance leader and their new model of leader-creator.

Research of methods and forms of shaping such a leader and employment of their potential to form students groups or other collectives with professional directedness are perspective.

Problem statement in general and its connection with urgent scientific or practical tasks. At the present stage integrative processes in social development influence the patterns of functioning of management system and professional training through heightening of globalization tendencies, making economic, political, and spiritual ties wider and deeper. To enhance specialists' activeness and professionalism, new tendencies in social-and-cultural transformations suppose introduction of such forms and methods that will facilitate creating of an integrated initiative body among employees of an organization or other acting structural society unit. To achieve this, it is necessary to observe two conditions: creating a team capable of not only functioning within its natural environment, but also of adapting to unconventional short-term force majeure changes; it should be able to put forward from among its members a viable leader capable of making social-and-cultural transformations or of influencing them through enlarging the scope of his/her qualities attained while modernizing their structure during professional training.

The problem of leadership phenomenon has been studied for more than one decade, but only in modern circumstances there has appeared the need in modernizing the content of this term and its structure correction.

The latest sources and publications analysis. The theoretical basis of our research is formed by ideas and scientific generalizations by politicians, historians, sociologists, pedagogues, and managers: O. Bayeva, V. Bykov, K. Bykov, M. Vinogradsky, Ye. Vorobiova, T. Gura, L. Dereviana, N. Zherebova, A. Zyazyun, A. Yershov, A. Kalianov, Yu. Kozeletsky, L. Kudriashov, A. Lutoshkin, R. Mayron, T. Nakonechny, B. Parygin, A. Petrovsky, O. Romanovsky, N. Teploukhova, N. Tkachenko, L. Ushansky, V. Shatenko, V. Shpalynsky, R. Watterman, et al.

Conceptual approach to the research of the leadership phenomenon has been made by G. Tard and G. Le Bon with detailed study of micro-environment of a leader's functioning and by sociologists Bogardus, Smith, Krueger. G. Homans considers leader an "instrument" or one of functions of a group, M. Gregor points out a leader's ability to satisfy needs of a group. In the beginning of the '60ies there was created universal, synthetic leadership theory represented among others by B. Bass, F. Fiddler, S. Hollander, and J. Julian, the main points of which were the disclosure of aims of a group activity considering the factors of changes and the leader's personality. That is, all theoretical points are based on elements connected with a group, its functioning, while the leader occupies a derived position. In home sources the research of this phenomenon was based on the study of children's groups and collectives

(S.O. Lozinsky, A.S. Zaluzhny, P.L. Zagorovsky) and of this phenomenon's specifics in workers' collectives (G.K. Ashyn, I.P. Volkov, N.S. Zherebova, R.L. Krichevsky, B.D. Parygin, L.I. Umansky, B.T. Likhachov, et.al.).

At the present stage, the study of the leadership phenomenon is carried on by such scientists as V.I. Annenkova, G.V. Atamanchuk, V.G. Afanasiev, V.D. Bakumenko, I.O. Vasylenko, B.Y. Vizirov, M.V. Gaman, V.V. Golub, V.V. Goncharov, N.T. Goncharuk, P.V. Zhuravlyov, V.M. Ivanov, S.M. Kniazev, V.S. Kuibida, O.L. Kopylenko, N.R. Nyzhnyk, V.M. Oluiko, L.A. Pashko, S.M. Seryogin, O.I. Turchinov, V.V. Tsvyetkov, V.V. Cherepanov, et al.

Analysis of aspects of a previously non-defined problem. Nevertheless a leader is often considered as an element of higher echelon or as a person who is demanded to solve complex professional tasks. Such people are endowed with a unique code of abilities or charisma, they take responsibility for the outcomes, have answers to any question, control the situation or a collective, etc. But considering current social-and-economic state of affairs and the speed of changes in information hyperspace the existing substantiations of the leadership phenomenon is not enough. That is why for a leader to be competitive, especially in professional sphere, there exists a perspective of broadening the range of characteristics by modernizing its content and structure and through forming new qualities of personality itself.

The aim of the research supposed disclosure of the new content of the notion of leader and innovative view on the improved structure of the term in the context of professional activity as one of promising directions of modernizing to increase future specialists' competitiveness.

Statement of the main material. In present conditions of society existence there take place a lot of transformations and modernizations, especially concerning semantics of the notions in existence and those frequently used in scientific lexicology of professional direction and have functioned for a long period of time. By analyzing questions of management it is possible to note that many aspects of this direction are connected with the term of leadership or directly research its definitions. Leadership becomes a priority in development and functioning of the sphere of management. If a future specialist has a potential or ability to be a leader, to create a team, the demand in him/her at the labor market increases manifold.

If we turn to the depth of historic process, leadership first was viewed as a result of activity of outstanding personalities (T. Carlisle, R. Emerson). This view was radically changed and developed by such scientists as F. Nietzsche, S. Freud, T. Hard, and G. Le Bon.

The greatest influence on modern western concepts of leadership made the views of S. Freud – he considers leaders to be the product of psychic energy of the epoch, an expression of its thoughts, etc. That is, in leaders the desire to prevail or distinguish among the others is dominant.

During two latest decades many leadership theories have appeared, namely:

- “emotional intellect” theory by D. Golman;
- the concept of “hot groups” and connecting leadership theory by J. Lipman-Bluman;
- “leadership engine” theory by N. Tichey;
- the theory of mediated leadership by R. Fisher and A. Sharp;
- the idea of “distributed” or “shared” leadership by D. Bradford and A. Cohen;
- “pipeline leadership” concept;
- the theory of “internal leadership stimulation” by C. Cashman;
- “primary leadership” concept by D. Golman and R. Boyacis;

- leadership as paradoxes management by F. Trompenaars and Ch. Hampden-Turner.

As for foreign publications, they have been lately promoting the following modern leadership theories: charismatic, transformational; team management leadership.

Notably, there is the theory of resonance leadership which has appeared recently and is rapidly getting wide-spread among problems of management being researched, for it is extremely flexible and topical. Among active supporters of this theory are Professor O. Romanovsky and researchers at the Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of National Technical University "KhPI" [7].

In our opinion, a leader is a very good psychologist capable of inspiring and directing people and their emotions at creativity. If we compare a leader's relationships with his/her surrounding, their essence will be best described by physical term 'resonating'. That is, such people must be on the same wave with their followers, owing to which the group members will have a creative free environment, due to which everyone's potential and professional level as well as percentage of tasks solved with utmost efficiency will increase. On importance of a personality's emotional potential spoke an outstanding scientist, academician A. Zyazyun. He stated that "... a person has to demonstrate the abilities to empathize, evaluate, sympathize, and a person while mastering spiritually the surrounding world views every one of the reality objects from both positions" [4]. It is this idea of eternal value of personality that is viewed in the fundamental work "Pedagogy of kindness". This fact proves the importance of emotional component development as an element enhancing establishment of a comfortable environment in the course of interaction and increasing the communication level. This element certainly belongs to the competencies of a leader as a regulator and "foremaster of team formation".

Up to now a leader was considered to be a personality possessing certain potential, performing communication at a high level and due to that having effective relationships with others.

The sense of importance of their work makes a person believe in their uniqueness and individuality. This is the aim of just the resonating leader. It is such a leader who is characterized as possessing a skill to explain the real aim of common activity, its value to their followers. Another peculiarity ensuring a resonating leader's efficiency is trust and care, that is (s)he must be empathic, open, and caring despite the situation, help group members to grow and develop. (S)he has to be authentic, and ready for constant work on his/her relationships with others.

A leader must impart confidence to employees, accentuating their importance for the team and organization, showing everyone's contribution to the common result; inspire followers, and treat everyone with respect and trust creating a circle of like-minded persons, open to them perspectives of common success, put tasks and help in search for solution, but provide for everyone freedom of choice, a possibility for self-realization, evaluate integrally key employees' potentials, be able to maintain psychological contact [3].

Attention should be paid to certain definitions of the phenomena researched. B.D. Parygin stresses that leadership in essence is a process of organizing and control of a small group which enhances attainment of group aims in optimal terms with the same effect; M.S. Zhrebova points out that a leader is put forward by a group to perform its organizing and enhance its management to attain common goals, and has correlation with its value orientations. A.A. Yershov distinguishes a leader among group members as taking a central place in the structure of interpersonal relationships who, possessing necessary managerial abilities, enhances management of group activities to attain common goals. On the other hand,

S.A. Bagretsov defined a leader as a group member with a higher responsibility level for decisions concerning the whole group and who directs its activities. All the researchers agree that a leader influences others, organizes their activity, and belongs to a group. Bearing in mind the current state of social-and-cultural environment, the leadership potential will enable a specialist to prove his/her actuality among employees, to self-realize, to increase production efficiency. That is, the level of demand for a specialist will be a few positions higher than that for a competent professional.

Modern science considers three directions for development of problems of leadership: theoretical and methodological level (considers unity of consciousness and activity, determinism, mediativeness, interaction as a system-forming factor, and leadership as a result of group participants' interaction and is displayed as structural-and-functional characteristic of this group, bearing information on dynamic properties of group organization); conceptual level (wherein mainly dynamic, functional characteristics of leadership are viewed within the frames of group organization; leadership is a process and means of organizing group activities directed at goals attainment in "optimal terms and with optimal effect", a phenomenon with objectively existing real social relations, but these are also its structural, static characteristics within group organization, a certain common quality of a group); operational level (leadership types and styles are determined within various kinds of group activities as well as effectiveness of one or other style depending on group orientation on success attainment, participation in an activity, on the type and content of tasks for group activity). So, all the three directions suppose dynamic contact in the process of a group activity organizing. That is, there is an obvious desire to create a comfortable, in our case – professional, environment of interpersonal interaction which is in essence an element of team formation. A leader strives at all levels for effective social interaction to accomplish a common goal, tries to unite a group into a team. This desire is put into the content of this notion by nature. Thus, there is the need to implant the component connected with formation, establishment, and functioning of a team into the structure of a leader's personality. Leadership becomes an integral component of team formation and a team in general, and vice versa – a team emerges in the perspective of leadership's essence characteristic in all the existing hypostases and of a leader as an effective professional.

According to B. Parygin there exist certain grades of leadership differentiation by activity content [8]:

- leader-inspirer – proposes an activity program;
- leader-executive – ensures fulfillment of the proposed program;
- leader-universalist – combines the qualities of the first and the second groups;
- leader-organizer – perceives the problems of the collective as his/her own and acts dynamically.

While agreeing with this list of types we would like to propose another model, that of a leader-creator who directs his/her efforts on forming a team where both everyone's needs and those of his/her own are taken into consideration which enables anyone to fulfill the program of organization by exerting every effort and self-realize. That is, such a component enables to guide a collective, to impel to task fulfillment with high efficiency, to inspire and make certain of one's uniqueness, at the same time for every person to retain their individuality, to have an opportunity to display all the aspects of their potential, to disclose all their qualities and components of the "mostfulness".

Such leader will be characterized by competent style of management applying different approaches depending on the problem at hand and outer factors in order to improve the

company's work efficiency. (S)he will possess self-actualization, i.e. the strive for utmost development and the ability to realize the potential, these traits being connected with the feeling of completeness and satisfaction with oneself, and will also possess stress tolerance and ability to resist activity on impulse.

Thus, there arose an ever more obvious need in radical change in philosophy and principles of leaders' organizational behavior as creators, team-making being one of content components. From now on, to the foreground have come independence and creative potential. Top management had to accept that leaders are necessary at all levels.

Oleg Yevtihov has generalized the notion of leader and distinguished this phenomenon's most important characteristics. In his opinion, a leader has followers, possesses prestige, his/her activity is a result of interaction, i.e. the product of relationships within a collective and are composed of leadership acts in special situations. A leader offers solutions of problematic questions, but the result, as well as the products of the whole activity, will depend on the followers' apprehension and consciousness [1].

Turning to the content meaning of the term, Yuri Platonov believes that a leader must not only accept the group's main norms and values, but also be the best among the group within reasons, because excessive standing out may lead to losing understanding, and innovations may mismatch the demands of the group [2].

E. Bogardus has distinguished dozens of traits pertaining to a leader: sense of humor, tactfulness, ability to foretell, cleverness, ability to draw attention, energy, strong character, etc. He tried to find certain universal traits that characterize "leadership as a function". The main tasks posed before this category of people is creating environment, values pronouncement, formation of interaction traditions, training providing, perspectives demonstration, and inspiration by example.

Nevertheless, researchers associate all leader traits mainly with the degree of social interaction and communication within a group. In our opinion, the present time demands a revision of such position, and correspondently, it is not enough just to take into account a unique set of characteristics or master the methods of influencing a group – understanding of leadership demands modernizing and renovation of its content.

A well-known researcher of the leadership phenomenon, de Vries [6] stresses that there is still no common thought as to defining leadership's main content and components. Generalizing this term's information potential the researcher distinguished the dual nature of this notion: the state, and the process. In the sense of state leadership is comprised by a set of characteristics (behavior models and personal traits) which increase effectiveness of a person's attaining their goals. In the sense of a process leadership is a manager's attempt through application of various means of power to influence group members in order to direct their efforts on attaining common goal. Considering the current progress of events it would be reasonable to view the third side of leadership which can be conventionally denoted as result. In the given aspect this notion represents a concentration of a leader's skills and efforts for creating and functioning of a team with which (s)he is a whole, that is purposeful and highly effective team formation and its functioning. The prevailing aim of a leader is a strong team where every member is a self-sufficient personality, but comprises one of its elements which works for the maximum result of the common cause along with the others (fig.1).

Leaders cannot do without followers, and all leaders' activities take place in a certain context.

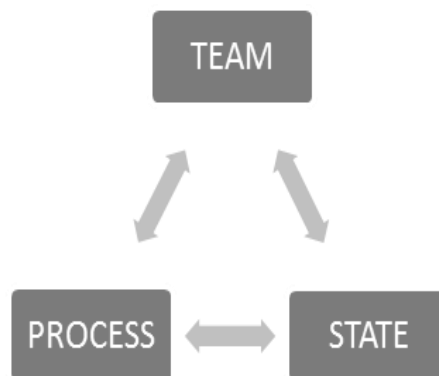

Fig. 1 The triune essence of leadership

So, up to now scientists dealt with disclosure of the notion of leadership, pointing out just two components of this phenomenon: the state, and the process, i.e. the presence of a leader's traits necessary for a personality, and activity in the course of which these traits become apparent. For a leader's effective disclosure and manifestation there is always described formation and involvement of a team. Unlike other scientists we consider that a team is not a supplement for such personality, but it is the third obligatory condition for manifestation and realization of a leader's personality, and consequently an obligatory component of the notion of leadership (fig. 1.1).

Fig. 1.1 Modernizing of the content of leadership

To confirm the importance of the third aspect of leadership we will cite its model developed by the NASA specialists for a research of specific phenomenon or object. They think that the structure of a leader's personality comprises five components that rest on the distinguished by them leader's roles (fig. 2), namely: the role of applying influence, manager, line supervisor, team leader, executive administrator.

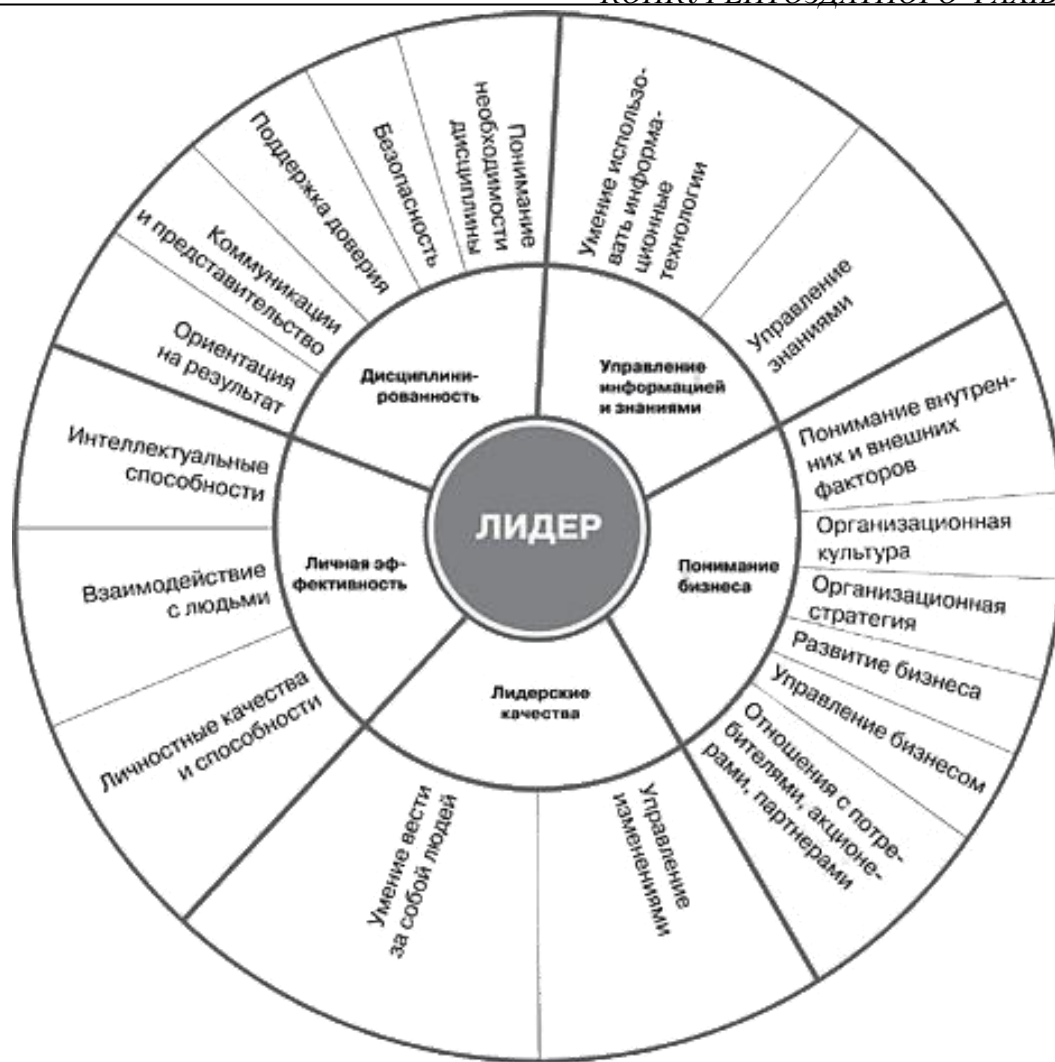

Fig. 2 The model of leadership structure

Each of the five models consists of four levels [5]:

1. **Measurements** (personality efficiency, discipline, information management, knowledge handling, etc).
2. **Competences and knowledge, skills, and measurable personality characteristics**, for instance striving for result, organizational culture, abilities to establish and maintain relations, ability to guide people.
3. **Skills** – abilities or mastery that can be developed through training or gaining experience. For instance, ability to listen, to maintain trust, to provide security, to cause others exchange knowledge, an ability to control conflicts.
4. **Behaviors** demonstrate skills in mastering abilities and acquired habits. For instance, facilitation of the open information and ideas exchange, building up trust and respect in communicating with others, prioritization.

But we will consider **team formation** and its effective functioning to be the fifth and probably the most important level of the leadership model.

Corporative model becomes the basis for evaluation and development of leader's skills [3].

The correlation between the leader, the followers, and the situation creates the interaction model. In fig. 3 there has been shown the degree of interaction between components which enable to broaden the structure of the notion [6].

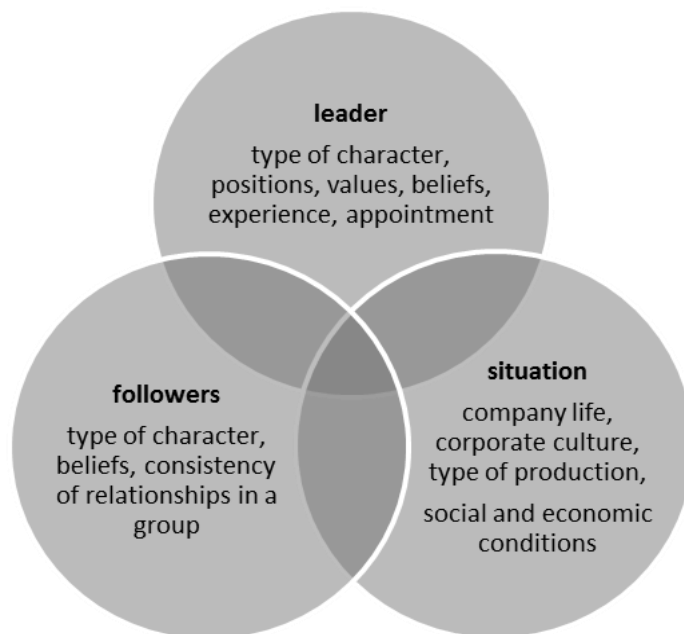

Fig. 3 Components of the interaction strategy.

That is, close intersection of the content elements of the leader, the followers with regard to the situation component which is shown in the figure enhances the building up of a strong team capable of interacting at a high efficiency level. It is the new leader who must balance the elements of the process in such a way that will produce a united, effective and viable organism with utmost efficiency of task performance.

The process of team formation has a few approaches to content interpretation. Thus, goal-setting approach is based on improvement of group members' skills as to differentiation and realization of the aims of the team which is accomplished with the help of a consultant. The interpersonal approach increases motivation to a leader's activity, for it creates a need in constant, uninterrupted development of interpersonal competency to ensure increase of efficiency of the team existence. The role approach supposes multiplicity of choice situation for both the leader and team members, for it is through variability of roles that their approbation and differentiation is made among team members on account of which the perception of each of the roles by each of the members is specified; also every individual participant is given the most adequate and optimal role for their quick adaptation. We selected these approaches to accentuate the necessity to improve the content of the notion of leader and leadership at the present stage. In this way a leader realizes his/her skills through realization of the aforementioned functions (goal-setting, interpersonal competency, skills in adequate choice of roles for effective activity of the team, etc). The fact that everyone's perception is taken into consideration one more time accentuates the necessity of introduction just the resonance leadership and accentuates the introduction to the structure of such component as formation or building-up of an effective team on corporate basis [5].

Analysis of practical employment of project teams at IBM, TexasInstruments, Hewlett Packard and the results of the research conducted by the Team Study Center of the North Texas University Zenger Miller Research Centre enable to distinguish 5 stages of team evolvement, its formation in modern society: start, state of uncertainty, orientation on the leader, clearly structured teams, self-guiding teams.

At the initial stage there occur goal-setting, training process, role-trying, adjustment, etc. In this case the most effective formation of the group cast necessary to attain the goal will proceed with the leader's participation, accordingly, (s)he will bear the main load and responsibility. From establishing contact with every element of the team till the clear determination and approbation of the professional activity scenario taking into consideration communicative contact at their interpersonal interaction – the whole range of components making up separate competencies are comprised into the structure of resonance leader and are applied by him/her for effective team forming.

At the next stage there occurs the process of authority delegation, redistribution of functions, team development, efforts coordination. Everyone gets used to their new functions and duties, that is why the leader's empathic component influences formation of favorable climate in professional environment. This is the most durable stage. The following stage stabilized interpersonal relationships and discipline; there forms the system of contacts within and beyond the group, where the main function of the leader is coordination of both relationships and activities of the group. The first stage supposes formation of equal opportunities for everyone's development and that of a team as a whole. It stays in a constant process of self-perfection, covering professional and personality information field (fig. 4). It is the leader who has an opportunity to control information flows in order to transform a set of competent professionals into a united strong organism ready for resistance and self-defense that works for effective realizations of the tasks set. In that case we are able to speak about the transition to the stage of self-guiding teams, when everyone has a comfortable professional environment (perfectly masters a function in the group, has an opportunity of self-realization, improves through training, etc), while the leader maintains the team in appropriate state, adding new forces and controlling the adaptation process, as well as securing new ways for development of the whole collective.

Such a team, according to the IBM data [6], will facilitate increase in quality and speed of decision-making, shortening of time for a product development, decreasing the number of defects. On the results of this system's introduction there was stated the improvement of microclimate within the organization and the team, production increase, consumers' satisfaction, etc.

Thus, formation of an effective tem is a dissoluble component of a leader, including a resonance one. Leadership varies depending on task and situation. That is, a leader guides relying on his/her own skills and the needs of the team.

So we can point out that to increase a specialist's competitiveness it is necessary to form them as a resonance leader, putting in the leadership's content the process of forming and functioning of a team as its inseparable component, namely to view triune essence of leadership: as the process, the state, and the result, that is effective team forming.

Conclusions and perspectives of research. Science today still hasn't got an unambiguous interpretation of leadership phenomenon. The existing definitions rely mostly on one side of this phenomenon. This proves multiplicity and variability of the notion, but at the present stage of science development there is felt a need in modernizing the content and structure of leadership. For a greater effectiveness and demand in a future specialist leadership potential must be developed by all means. To increase a person's professional level it is ur-

gently needed to modernize the content and the structure of the very notion of leader and leadership as an inseparable component of team forming. There appears a potential possibility of a new type of leadership which has a triune essence, and new meaning of characteristics and qualities. This proves the possibility of employing a resonance leader and their new model of leader-creator.

Research of methods and forms of shaping such a leader and employment of their potential to form students groups or other collectives with professional directedness are perspective..

Список литературы:

1. *Евтихов О. В.* Классификация и анализ представлений о лидерстве / О. В. Евтихов – СФУ [Электронный ресурс]: – Режим доступа : http://www.elitarium.ru/klassifikacija_analiz_liderstvo/
2. *Платонов Ю. П.* Структура и условия лидерства / Ю. П. Платонов – СПб, 2015 [Электронный ресурс]: – Режим доступа : http://iteam.ru/publications/strategy/section_33/article_3697
3. *Найдовская И.* Зачем компании лидер? / И. Найдовская 2010 [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1250>
4. *Зязюн І.А.* Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. Посіб./ І. А. Зязюн – К.: МАУП, 2000. – 309 с.
5. *Карякин А.М.* Командная работа: основы теории и практики / А.М. Карякин // Иван. гос. энерг. ун-т. – Иваново, 2003. – 136 с.
6. *Манфред Кете де Врис* Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта/ М.К. де Врис. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 311 с.
7. *Романовський О. Г.* Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства / О. Г. Романовський, Н. В. Середа //Теорія і практика управління соціальними системами. - 2013. - № 3. - С. 20-27. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2013_3_4
8. *Лидер будущего: новое видение, стратегии и практика: Метод. пособие по проведению тренинга / [И. Братусь, А. Гулевская-Черныш, Н. Доценко и др.]; под общ. ред. Г. Лактионовой и др. – К.: Науковий світ, 2001. – 122 с.*
9. *Бабко К. В.* Сутність та зміст проблеми лідерства [Електронний ресурс]: – Режим доступа: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1250>
10. *Шаполова В. В.* Педагогічні умови формування корпоративної культури майбутніх менеджерів у ВТНЗ: дис. ... канд. пед, наук: спец.13.00.04 / В. В. Шаполова. — Х.: 2015. — 276 с.
11. *Квасник О. В.* Формування соціокультурної компетентності студентів технічних університетів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: дис. ... канд. пед, наук: спец. 13.00.04 / О. В. Квасник. — К.: 2014. — 235 с.

References:

1. Evtixov O. V. Klassifikacija i analiz predstavlenij o liderstve / O. V. Evtixov – CFU [Elektronnij resurs]: – Rezhim dostupu : http://www.elitarium.ru/klassifikacija_analiz_liderstvo/
2. Platonov Ju. P. Struktura i uslovija liderstva / Ju. P. Platonov – SPb, 2015 [Elektronnij resurs]: – Rezhim dostupu : http://iteam.ru/publications/strategy/section_33/article_3697

3. Najdovskaja I. Zachem kompanii lider? / I. Najdovskaja 2010 [Elektron-nij resurs]: – Rezhim dostupu: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1250>
4. Ziaziun I.A. Pedahohika dobra: idealy i realii: Nauk.-metod. Posib./ I. A. Ziaziun – K.: MAUP, 2000. – 309 s.
5. Karjakin A.M. Komandnaja rabota: osnovy teorii i praktiki / A.M. Karjakin // Ivan. gos. jenerg. un-t. – Ivanovo, 2003. – 136 s.
6. Manfred Kete de Vris Mistika liderstva. Razvitie jemocional'nogo intellekta/ M.K. de Vris. - M.: Al'pina Biznes Buks, 2004. – 311 s.
7. Romanovs'kyj O. H. Osobystist' suchasnoho kerivnyka v aspekti teorii dukhovnoho liderstva / O. H. Romanovs'kyj, N. V. Sereda //Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nykh systemamy. - 2013. - № 3. - S. 20-27. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2013_3_4
8. Lider budushhego: novoe videnie, strategii i praktika: Metod. posobie po provedeniju treninga / [I. Bratus', A. Gulevskaja-Chernysh, N. Docenko i dr.]; pod obshh. red. G. Laktionovoj i dr. – K.: Naukovij svit, 2001. – 122 s.
9. Babko K. V. Sutnist' ta zmist problemy liderstva Elektronnyj resurs]: – Rezhym dostupu: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1250>
10. Shapolova V. V. Pedahohichni umovy formuvannia korporativnoi kul'tury majbutnikh menedzheriv u VTNZ: dys. ... kand. ped, nauk: spets.13.00.04 / V. V. Shapolova. — Kh.: 2015. — 276 s.
11. Kvasnyk O. V. Formuvannia sotsiokul'turnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh universytetiv u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin: dys. ... kand. ped, nauk: spets. 13.00.04 / O. V. Kvasnyk. — K.: 2014. — 235 s.

Стаття надійшла до редакційної колегії 15.08.2016

Galina Popova

PhD (Psychology), Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: galinasan@mail.ru

Nataliia Sereda

PhD (Art Science) Associated Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: sereda.nataliia.khpi@gmail.com

**STORYTELLING AS AN INSTRUMENTAL COMPONENT OF SELF-
PRESENTATION IN BUSINESS COMMUNICATION**

Abstract: The role of storytelling, narrative as an important component of self-presentation in business communication is considered. It is investigated that the students of technical universities using storytelling spontaneously, do not link them with the concept of «business cooperation». The different tools of narrative practices used by psychologists and teachers for developing professional skills to freely express opinions in a given direction in terms of psychological patterns of the self-identity process and in terms of rhetoric are analyzed.

Keywords: self-presentation in business communication, personality image, self-presentation tools, narrative, storytelling, SmallTalk and ARE techniques, «Rory's Story Cubes» method.

Галина Попова

кандидат психологічних наук, професор, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: galinasan@mail.ru

Наталія Середя

кандидат мистецтвознавства, доцент, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Україна
E-mail: sereda.nataliia.khpi@gmail.com

**СТОРИТЕЛЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ
САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ**

© Galina Popova, Nataliia Sereda, 2016

Анотація: Розглянуто роль сторітеллінгу (розповідання історій), наративу як одного з важливих компонентів самопрезентації в діловому спілкуванні. Досліджено, що студенти технічних спеціальностей у ВНЗ використовують розповідання історій спонтанно, не пов'язують їх з поняттям «ділова взаємодія». Проаналізовано різні інструменти розвитку наративної практики, які використовуються психологами та педагогами для розвитку вміння професіонала вільно висловлювати думки в заданому напрямку з точки зору психологічних закономірностей процесу самопрезентації особистості та з точки зору риторики.

Ключові слова: самопрезентація у діловому спілкуванні, імідж особистості, інструменти самопрезентації, наратив, сторітеллінг, техніки SmallTalk та ARE, методика «Rory's Story Cubes».

Галина Попова, Наталія Серeda

СТОРИТЕЛЛИНГ КАК ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ САМОПРЕЗЕНТАЦИИ В ДЕЛОВОМ ОБЩЕНИИ

Аннотация: Рассмотрена роль сторителлинга (рассказывание историй), нарратива как одного из важных компонентов самопрезентации в деловом общении. Определено, что студенты технических специальностей в ВУЗах используют сторителлинг спонтанно, не связывают его с понятием «деловое взаимодействие». Проанализированы различные инструменты развития нарративной практики, используемые психологами и педагогами для развития умения профессионала свободно выражать мысли в заданном направлении с точки зрения психологических закономерностей процесса самопрезентации личности и с точки зрения риторики.

Ключевые слова: самопрезентация в деловом общении, имидж личности, инструменты самопрезентации, наратив, сторителлинг, техники SmallTalk и ARE, методика «Rory's Story Cubes».

Problem setting. The intensity and diversity of the communication processes in modern society demands significant resources from the person. The demands are associated with the management of self-impression. Increasing of the person's social bonds, involvement in a large number of social groups leads to the need for effective self-presentation in everyday household contacts, as well as in business communication. The development of mass communications, political and social technologies increases the importance of image management processes and building of their own image in business communication, which is considered not only as a tool for all kinds of manipulation, but also as an essential element of self-realization.

In recent decades, we can see active development of the methods of the communicative competence improvement, which is the presentation basis of their personality features, interests and needs to the world around [1; 2].

In our opinion, it is relevant to consider psychological aspects of the use of personal self-presentation tools in business communication among technical specialists. Specialists in technical areas traditionally consider issues of personal communication (including image management) secondary as compared to the substantive work issues. However, the social practice of personality functioning in the organization proves the importance of the personality communicative competence in any sphere of professional activity. During training at the university it is necessary to form purposefully among future professionals not only technical,

but also social competence. The basic social skills of any professional are: adequate image management as a professional, the efficiency of the business interaction, the ability to resolve conflicts constructively in professional dialogue.

Paper objective is to review the practical tools of the self-presentation narrative component in the business cooperation of technical specialists.

Paper main body. One of the main ways of self-realization of a person in the world, their life experience is the creation of narratives (the organization of life experience in the form of a story). The process of self-presentation may include, in addition to using self-descriptions and demonstration of their attitudes, other techniques, for example, storytelling about themselves. Thus, the narrative can be seen as an instrumental component of self-presentation.

Human stories form their image. Attractive image – is a part of the business communication culture. Personal image is giving us an idea not only of their appearance, but also about their inner world. The image includes personality traits both naturally exhibited, and specially presented. Image management in order to build the image is the art of targeted attracting the attention of the communication partner to the specific features of their appearance, behavior and narrative that trigger mechanisms of social perception of the partner [3]:

- superiority image management – the selection, emphasizing of external signs of excellence in clothes, manner of speech, behavior;
- attractiveness image management – the work spent on bringing the clothes in line with the exterior;
- relationship image management – the demonstration to one's partner their attitude with the help of verbal and non-verbal means;
- status and behavioral causes image management – the drawing of attention to the reason of their actions that seems the most appropriate to the subject.

The main function of self-presentation in business communication is associated with the awakening of interest and trust of the partner and the drawing of attention to the problem. This may lead to the emergence in a communication partner of the need to achieve the common goal and to provoke some action.

At the heart of image formation the following principles lie:

- the principle of repetition: only the kind of information that is repeated is well remembered;
- the principle of continuous exposure gain: increasing of well reasoned and emotional appeal.
- the principle of «double effect»: perception not only on conscious, but on a subconscious level.

A personality, presenting oneself in the business cooperation, actively uses psychological mechanisms such as fascination, attraction, stereotyping. Fascination is a kind of charm or appeal, characterized by verbal influence, intonation, facial expressions, mannerisms (of speech, movements and so on), at which the minimum loss of information for the communication partners, their friendly disposition is achieved. Attraction is the allure and magnetism which is characterized by visually fixed emotional relationship of a person to someone as a manifestation of sympathy or willingness to communicate (smiling, rejoicing, movement towards, etc.). Stereotyping is the use of a stereotypical view that sets specific «halo» of partner's relationship to us.

Thus the fascination and attraction enable the individual to establish maximum friendly contact as much as possible, and stereotyping often gives a meaningful direction to the contact.

Among the image management content areas are:

- causes of behavior (motives and needs);
- characteristics of business and personal qualities (responsibility, reliability, communication skills, etc.).
- life and professional values
- life and professional experience
- targets and symbols of success

Stories about different aspects of personal life direct the attention of the partners in dialogue. However, quite often the individual does not attach importance to their personal stories and is only fragmentarily aware of their role in the business interaction.

For example, a survey of students of NTU «KhPI» revealed that they use storytelling spontaneously and do not connect it with the concept of «pragmatic cooperation».

Let us consider in more detail the phenomenon of self-presentation. In recent years, the number of studies on the phenomenon of self-presentation has increased. This problem is developed by V. Chiker, O. Pikuleva, V. Panferov, V. Khoroshikh, A. Bodalev, V. Kunitsyna, E. Sidorenko, Yu. Emelyanov, Yu. Krizhanskaya etc.

For the analysis of self-presentation Fedorova [4] suggests using A. Leontiev «activity-action-operation» scheme. With respect to self-presentation process, this scheme can be applied as follows: self-presentation is grounded with a motive on the activity level. It is characterized by target on the action level and includes various means at the transaction level. Thus, the process of self-presentation can be viewed at three levels of analysis: the motivational level, the goal level and instrumental level (tool level). At each of these levels the self-presentation process is regulated by a set of different personal and situational factors.

As practical psychologists and educators, we are primarily interested in the instrumental level – it is made up of self-presentation techniques, tools and ways in which the subject realizes the goals and motives of image management in a particular situation of interpersonal interaction. Self-presentation techniques can be classified into two bases: the sign system that is being used (verbal, non-verbal) and the subject of self-presentation for verbal techniques (direct, indirect). Selecting the verbal techniques of self-presentation is regulated by situational factors such as acquaintance with the interaction partner, goals of interaction and role-structure of interaction as well as personal factors such as the level of self-monitoring.

Narrative is a special verbal technique of self-presentation. The subject's narrative (story) about current life events is organized in chronological sequence. There are two so-called «landscape» in a story told by a person: action landscape and consciousness landscape. Events and actions, i.e. all the answers to the questions «what did», «who made», «where», «when», «how», «in what circumstances», are arranged on the action landscape. Intentional identity categories – meanings, values, desires, hopes, dreams, expectations, life principles and voluntarily undertaken obligations are located on the consciousness landscape. In the «good» resource history action landscape and consciousness landscape are closely intertwined. Not only can we see how the hero acts in the story, but we also know, for what reasons he does so anyway and what different variants of the situation outcome mean for him [4].

Storytelling functions in professional communication of technical specialist are varied. Telling stories allows to establish the psychological contact with the partners and provides production effects:

- a description of the situation, circumstances;
- an illustration of the problems and experiences associated with the problem;
- stimulus for discussion;
- a description of the project concept, the essence of working problems;

- a description of the effects and consequences of the parties' actions;
- mentoring: learning (knowledge transfer not in the form of regulations and directives, but in stories); upbringing.

In recent decades, practical psychologists worked out a variety of programs related to the development of communicative competence in the field of self-presentation. Many programs of psychological trainings provide either appropriate units, or are directly devoted to the problems of image management in business communication in establishing contact, in implementation of influence on opinion, decision, action of the communication partner. Here are just a few.

For example, E. Sidorenko in her training program of communicative competence in the business interaction, describes the SmallTalk technique – the art of keeping the conversation going [5]. In many developed countries, SmallTalk is an inherent part of any deal, the beginning of the common business. During it people assess each other, get a lot of non-verbal information, make a brief psychological profile of the interlocutor.

C. Fleming, an expert in the field of communication, proposed an effective strategy to start a conversation with unknown person – the ARE-technique [6]:

1) A – Anchor. On the basis of available information, you seek out the point of contact; the theme may be the situation in the company, the industry and the market, and everything connected with the subject of professional activity. But there are some countries where it is not nice just to get down to business (e.g. in Japan). In this case, you can use the «standard» topics: the weather, the new models of mobile phones, etc.;

2) R – Reveal, the further progress on the subject. If you are talking about the warm spring weather, it is possible to continue to develop the theme by reflections about love for country trips, camping, fishing, tourism;

3) E – Encourage. Stimulating the participation of the conversation interlocutor: ask him/her open-ended questions (whether he/she likes to visit the countryside, hiking, etc.). The responses contain the new anchors.

Among the practical tools of self-presentation on the market of communicative competence trainings a storytelling method stands out, which was originally presented by David Armstrong (head of the Armstrong International Corporation from the United States) as a method for successful communication in an organization [7]. Under the story he meant any plot-related story, which is the expression of a particular principle or value of the company. The story in this case – is a carrier and transmitter of corporate knowledge. David Armstrong used storytelling to improve the performance indicators of his company and to teach beginners faster. In developing his method, he took into account the well-known psychological factor: stories are more expressive, exciting, interesting and easier to associate with personal experience than the rules or directives. They are better remembered, more importance is attached to them and their influence on human behavior is stronger than the effect of a more formal information.

Narratives store information and experience, help apply the accumulated experience in actual situations, stimulate emotional reactions, induce to action; develop communication skills of the personality.

Rory O'Connor (trainer and coach in the city of Belfast in Northern Ireland) has created a tool for composing stories – story cubes. The classic version of «Rory's Story Cubes» is a set of 9 cubes, on which the symbolic images (pictures) are marked. For example, the dialog cloud, arrow, light bulb, house, sleeping face, clock, etc. Now, there are additional sets of thematic blocks:

- travel with icons of different cultures – «Rory's Story Cubes: Voyages» (9 blocks);

- actions and events icons – «Rory's Story Cubes: Actions» (9 blocks);
- medical set (3 blocks) – «Medic»;
- sport set (3 blocks) – «Score»;
- «Intergalactic» (3 blocks), and many others.

Rory's Story Cubes method is used by trainers, psychologists and teachers for the development of professional skills to freely express thoughts in a given direction in rhetoric terms and from the standpoint of psychological laws of self-identity process.

Conclusions of the research. One important component of self-presentation in business communication is a narrative identity, primarily targeted to tell stories. Storytelling – telling the stories about actual aspects of the individual activities direct the attention of the partners in dialogue. Storytelling functions in professional communication of technical specialists are diverse: a description of the circumstances, the business situation; description of the project concept, the essence of work issues; description of the effects and consequences of the parties' actions and others. Stories may be an illustration of a problem and experiences associated with the problem, the stimulus for discussion. They help to carry out mentoring – knowledge transfer can take place not only in the form of regulations and directives, but in stories.

It has been revealed that the technical specialties students use storytelling spontaneously and do not connect them with the concept of «pragmatic cooperation».

It can be noted that the practical psychology presents a wide selection of tools for the storytelling development as a component of self-presentation. Pedagogues need to use these tools for the development of communicative competence in the future technical specialists in their university studies.

Список літератури:

1. *Бутенко Т. О.* Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів / Т. О. Бутенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х.: ХДАДМ (ХХП). – 2009. – № 11. – С. 6-9.
2. *Попова Г. В.* Прагнення студентів технічного ВНЗ до особистісно-професійного самовдосконалення. / Г. В. Попова // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. – Х.: «Психологія». – 2009. – № 30. — С. 244-254.
3. *Бороздина Г. В.* Психология делового общения: учебное пособие / Г. В. Бороздина. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 224 с.
4. *Федорова Н.А.* Личностные и ситуационные факторы выбора вербальных техник самопрезентации: автореф. дисс.... на соискание учен. степени к. психол. наук: спец. 19.00.05 / Н. А.Федорова; Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова. – М., 2007. – 29 с.
5. *Сидоренко Е. В.* Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е. В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2008. – 208 с.
6. *Fleming Carol A.* It's the Way You Say It: Becoming Articulate, Well-spoken, and Clear / Carol A. Fleming. – USA, 2010. – 198 p.
7. *Armstrong David M.* Managing By Storying Around: a new method of leadership / David M. Armstrong. – USA: Armstrong International, 1999. – 249 p.
8. *Романовський О. Г.* Мовна компетенція як складова формування особистості управлінця ХХІ століття / О. Г. Романовський, І. В. Полянська, В. Ф. Шевченко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. – Х. : НТУ "ХП", 2011. – № 28 (32). – С. 3-9.

References:

1. Butenko T. O. Aktyvni metody navchannia u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv / T. O. Butenko // Pedagogika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. – Kh.: KhDADM (KhKhPI). – 2009. – № 11. – S. 6-9.
2. Popova H. V. Prahennia studentiv tekhnichnoho VNZ do osobystno-profesijnogo samovdoskonalennia. / H. V. Popova // Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody. – Kh.: «Psykhologhiia». – 2009. – № 30. — S. 244-254.
3. Borozdina G.V. Psihologija delovogo obshhenija: uchebnoe posobie / G.V. Borozdina. – M.: INFRA-M, 2006. – 224 s.
4. Fedorova N.A. Lichnostnye i situacionnye faktory vybora verbal'nyh tehnik samoprezentacii: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni k. psihol. n.: 19.00.05 / Natalija Andreevna Fedorova; Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M.V.Lomonosova. – M., 2007. – 29 s.
5. Sidorenko E.V. Trening kommunikativnoj kompetentnosti v delovom vzaimodejstvii / E.V. Sidorenko. – SPb.: Rech', 2008. – 208 s.
6. Fleming Carol A. It's the Way You Say It: Becoming Articulate, Well-spoken, and Clear / Carol A. Fleming. – USA, 2010. – 198 r.
7. Armstrong David M. Managing By Storying Around: a new method of leadership / David M. Armstrong. – USA: Armstrong International, 1999. – 249 r.
8. Romanovs'kyj O. H. Movna kompetentsiia iak skladova formuvannia osobystosti upravlintsia KhKhI stolittia / O. H. Romanovs'kyj, I. V. Polians'ka, V. F. Shevchenko // Problemy ta perspektyvy formuvannia natsional'noi humanitarno-tekhnichnoi elity : zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovazhnians'kyj, O. H. Romanovs'kyj. – Kh. : NTU "KhPI", 2011. – № 28 (32). – S. 3-9.

Стаття надійшла до редакційної колегії 25.08.2016

Артем Тіняков

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра фізичного виховання Національного
технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: tinyakov@ukr.net

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ У ВИХОВАННІ НАВИЧОК ЛІДЕРСТВА
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Анотація: у статті аналізуються можливості та шляхи реалізації психолого-педагогічного потенціалу фізичної культури і спорту у вихованні лідерства студентів вищих навчальних закладів. Середовище фізичної культури і спорту має величезний виховний потенціал, а лідерство є одним із головних ознак фізкультурно-спортивної діяльності. У статті проаналізовано процес фізичного виховання і занять спортом у вищих навчальних закладах з позиції впливу на розкриття лідерського потенціалу, формування лідерських здібностей та навичок студентів. Конкретизовано лідерські навички, що формуються у студентів під час фізичного виховання і занять спортом та необхідні для цього організаційно-педагогічні умови.

Ключові слова: виховання лідерства, фізкультурно-спортивна діяльність, лідерські задатки, лідерські здібності, лідерські навички, потенціал фізичної культури і спорту.

ArtemTinyakov

Philosophy Doctor (Pedagogy), Associate professor of department of physical education of National technical university “Kharkiv polytechnic institute”, Ukraine
E-mail: tinyakov@ukr.net

**PSYCHO-PEDAGOGICAL POTENTIAL OF
PHYSICAL EDUCATION AND SPORT IN EDUCATION OF LEADERSHIP SKILLS
UNIVERSITY STUDENTS**

Annotation: the article analyzes the realization of the psychological and pedagogical potential of physical culture and sport in the education of the leadership of university students. Among physical culture and sports has great educational potential, and leadership is one of the main features of sports activity.

Common psychological and pedagogical features of sports activity in leadership development are mechanisms desire to win, self-improvement and self-realization. To do this, leadership functions are reduced to the ability to lead to the achievement of this goal, the inclusion of mechanisms for the social and psychological impact on other team members, the impact on the group activity and the impact on others in choosing the direction and the nature of their activities. In the process of physical education and sport formed specialized leadership skills to inspire others the idea and deed; show constant and undying activity in the pursuit of individual and team success; to be able to distribute the roles within the team and or

© Артем Тіняков, 2016

ganize the effective interaction between all members of the team, taking into account their strengths and weaknesses; be prepared to take responsibility for their results, and the team result; to be able to operate effectively in extreme situations; maintain a high level of motivation in the fight for the leadership; be able to quickly convey thoughts and management decisions to others.

In article also given organizational guidelines for the construction of the process of physical education in higher educational institutions from the perspective of the impact of the disclosure of leadership potential, the formation of leadership abilities and skills of students.

Keywords: *leadership education, physical training and sport activity, leadership inclinations, leadership abilities, leadership skills, the potential of physical culture and sports.*

Артем Тиняков

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ВОСПИТАНИИ НАВЫКОВ ЛИДЕРСТВА СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация: *в статье анализируются возможности и пути реализации огромного психолого-педагогического потенциала физической культуры и спорта в воспитании лидерства студентов высших учебных заведений. Среда физической культуры и спорта имеет огромный воспитательный потенциал, а лидерство является одним из главных признаков физкультурно-спортивной деятельности. В статье проанализирован процесс физического воспитания и занятий спортом в высших учебных заведениях с позиции влияния на раскрытие лидерского потенциала, формирование лидерских способностей и навыков студентов. Конкретизированы лидерские навыки, формируемые у студентов во время физического воспитания и занятий спортом и необходимые для этого организационно-педагогические условия.*

Ключевые слова: *воспитание лидерства, физкультурно-спортивная деятельность, лидерские задатки, лидерские способности, лидерские навыки, потенциал физической культуры и спорта.*

ArtemTinyakov

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Psycho-pedagogical potential of physical education and sport in education of leadership skills University students”

Extended annotation: *the article analyzes the potential and the realization of the psychological and pedagogical potential of physical culture and sport in the education of the leadership of university students. Among physical culture and sports has great educational potential, and leadership is one of the main features of sports activity.*

At the current stage theme of leader education comes to the fore and applies to absolutely all directions of the educational process in high school, because for further social progress and social development required the formation of a professional leader with strongly pronounced organizational skills, inner aspiration for social activity, ability to prolonged emotional, volitional, intellectual and physical hard work in order to achieve their goals. Relevance of the research is to find a means leadership education of students in physical education and sports in high school. Student age is a special period of life and problems of formation of leadership in physical educa-

tion and sports activities of students received much attention in studies of domestic and foreign authors. In most studies the content of leadership is not seen in its entirety, or in the context of volitional, moral or moral-volitional qualities of personality. So now a lot of interest is the question of the effectiveness of educational guidance, support and accompaniment, development of educational technology in physical education and sports, contributing to the process of education leader.

Leadership instincts usually have rapt, are assured of yourselves, very pragmatic, sensible young people. These predispositionares the makings of a potential that was formed by the natural characteristics of the individual, early education, and many other social and educational factors. Physical culture and sport - this steady human desire for expanding the frontiers of their capabilities related to overcoming growing difficulties. It is with the various forms locomotor activity related to the opportunity to test himself, to know your own personality, experience the joy of self, to feel their uniqueness, integrity and identity. Is why great significance physical education and sport in shaping gain is psychological, organizational and operational readiness of students for effective leadership. This leadership provides for formed management, organizational and other skills and abilities that determine future specialist as a leader who has high personal status has a strong influence on the thought and behavior of the people around him, members of associations, organizations and effectively performs a set of other functions. Also sports allow people to increase self-confidence, self-assertion and self-esteem increase their own that are integral attributes leader.

Education leadership during physical education and sport does not happen automatically. This contributes to creation of appropriate conditions for teachers and students targeted psychological support for the implementation of psycho-pedagogical potential of physical culture and sports in this field of education. Classes at the university sports clubs associated with the need of manifestation volitional efforts. Development of volitional traits associated with overcoming certain difficulties, such as: tiredness, acquiring new technical elements, maintaining composure in difficult competitive situations, the need for adherence and ability to work in hostile environments. One of the most important mechanisms for leadership training in sport - there is work to achieve the success in it. After all, the sport can be clearly traced and identify the results.

Thus, sports activities inherent possibilities for raising these leadership skills and abilities: be able to capture and inspire other case or idea, be prepared to take responsibility not only for own actions, but also a group of people to be able to be active in striving for success, to be able to to organize the interaction with people so that each of them wanted openly to achieve the goal, to show initiative, strength of character and will to win, to be able to interact positively as a weaker spirit, so with equal and strongest, need in the manifestation of creative action, to be able to maintain the commitment to fight for the leadership, to be able to exercise leadership in extreme situations, be able to identify and achieve goals and objectives, to be able to produce an optimistic view of the situation and believe in a positive outcome.

Implementation of psycho-pedagogical potential of sports activities in education leadership possible in such a phased model of physical education in high school that can gradually create the conditions for the formation of leadership skills and gain leadership skills of students. The first phase studied the makings of leadership and leadership also predicted leadership potential of each student. The second step is to inspire students' belief in themselves and their capabilities. In the third stage the most prepared students are invited to make and carry out complex general developmental exercises or classes of a specific task with the entire group, explain, show and hold a moving ball, baton and so on. During the classes students should also propose to act as a coach (teacher), judges during games. At this stage also artificially created situation to be resolved collectively. Teacher and student leader are co-authors of the learning process where coaches providing educational support, using effective educational technology leadership, organizing the most appropriate activities that promote expression and formation of leadership qualities of stu-

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОГО ФАХІВЦЯ

dents, and student leader takes a role and organizing cooperation other students. The range of leader roles on employment: the role of ordinary members of the case - performer, private creative role, team leader, instructor, counselor, judge.

Thus, it is a physical education and sport under certain conditions allow teachers to form psychological, organizational and functional readiness for effective leadership and concrete practical leadership skills in a group that seeks to achieve a certain goal. This will bring a focused, hard working and professional.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими завданнями. Як зазначено на III Міжнародній конференції в ЮНЕСКО «Сучасна педагогіка для суспільства майбутнього: відповідальність та освіта лідера», тема освіти лідера виходить на перший план у всіх країнах світу та вже не є компетенцією вузьких спеціалістів, вона стосується абсолютно всіх ланок освітнього процесу. Для подальшого соціального прогресу та суспільного розвитку необхідне формування лідера-професіонала з яскраво вираженими організаторськими навичками, внутрішнім прагненням до соціальної активності, здатністю до тривалої емоційної, вольової, інтелектуальної та фізичної напруженої роботи заради досягнення поставлених цілей.

Фізична культура і спорт є невід'ємною складовою освіти у вищій школі та, безумовно, мають сприяти розвитку різних аспектів лідерства студентів. Але формування лідерів – не стихійний процес, його потрібно організовувати під час занять з фізичного виховання, підготовки та участі студентів у спортивно-масових заходах та змаганнях. У зв'язку з цим актуальність дослідження полягає в пошуку засобів виховання лідерів-студентів в процесі фізичного виховання і занять спортом у вищому навчальному закладі, що дозволить створити ефективні педагогічні умови для формування активної, ініціативної та відповідальної особистості з розвиненими лідерськими навичками, орієнтованої на творчий розвиток свого колективу, розкриття потенціалу кожного члена своєї команди та готової проявляти лідерські здібності у власній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Студентський вік являє собою особливий період життя людини, а проблема формування лідерства студентів перебувала в центрі уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Виділення студентства у особливу соціально-психологічну категорію належить психологічній школі Б. Г. Ананьєва, який визначив студентство як сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини, у тому числі й лідерства [1].

Серед сприятливих особистісних рис студентів, що є передумовами ефективного формування лідерства, вчені Н.І. Болдирєв, Л.І. Божович, Т.В. Драгунова, І.С. Кон, А.І. Кочетов, В.А. Крутецький, А.С. Макаренко, О.Г. Романовський та ін. називають особливу сприйнятливості студентської молоді до процесу педагогічного керівництва морально-вольовим розвитком, моральну потребу в самовихованні, саморозвитку та самореалізації. У період студентства найбільш активно розвиваються моральні й естетичні почуття, відбувається становлення і стабілізація характеру, освоєння повного комплексу соціальних ролей дорослої людини [2].

На думку І. О. Зимньої, основними перевагами студентського віку, що сприяють формуванню лідера, є високий освітній рівень, висока пізнавальна мотивація, найвища соціальна активність і досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості молодих людей [3].

Деякі аспекти формування лідерства у процесі фізкультурно-спортивної діяльності студентської молоді розглянуто у дослідженнях Ю.Ф. Буйліна, А.А. Деркач, А.А. Тер-Ованесяна, Н.Е. Шуркової та ін. Автори нерозривно пов'язують виховання

лідерства із моральним вихованням, чому сприяє формування у студентів етичних понять, моральної свідомості й зрілості у поведінці, вироблення стійких моральних переконань й ідеалів [4].

Формуванню різних аспектів лідерства в процесі фізичного виховання і занять спортом студентської молоді приділяли увагу у своїх дослідженнях С.А. Алексєєв, Н.М. Богатирьов, Ю.І. Зотов, В.Н. Казанцев, Ю.П. Мальцев, А.І. Міхєєв, В.П. Шевченко, але в більшості робіт зміст лідерства розглядається не в повному обсязі або в контексті розвитку вольових, моральних чи морально-вольових якостей особистості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У зв'язку із потребою у ефективній системі виховання лідерів під час навчання у вищих навчальних закладах великий інтерес сьогодні викликає пошук організаційних форм, методів та засобів педагогічного керівництва, підтримки, формування та розвитку лідерських здібностей та навичок студентів. Власне фізичне виховання і заняття спортом, що є невід'ємною частиною освітнього процесу у вищій школі, покликані забезпечувати не тільки гармонійний розвиток й оптимальний рівень здоров'я студентів, а й сприяти вихованню їх лідерських якостей. Невирішеною частиною цієї проблеми залишається аналіз психолого-педагогічного потенціалу фізичної культури і спорту у вихованні лідерства студентів вищих навчальних закладів.

Мета статті – виявити та теоретично обґрунтувати психолого-педагогічний потенціал фізичної культури і спорту у вихованні лідерських навичок студентів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Насьогодні на ринку праці цінуються не лише професійні якості молодого фахівця, але й певні задатки, здібності та навички лідерства, що в кінцевому результаті багато в чому визначають ефективність його роботи. Згідно загальноприйнятому трактуванню, лідерство можна розглядати, як поведінковий процес управління групою осіб з метою досягнення поставлених цілей. Це визначення охоплює багато аспектів лідерства. Ці аспекти включають процеси схвалення рішення, методи мотивації, забезпечення зворотного зв'язку, встановлення міжособистісних відносин. Відповідно лідер – це член групи, який володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне положення в структурі міжособистісних відносин колективу, який сприяє організації і управлінню групою для досягнення поставлених цілей [5].

Задатками до лідерства як правило володіють захоплені, впевнені в собі, досить прагматичні, розсудливі молоді люди. Такі задатки є потенціалом, що сформувався в результаті природних особливостей індивідуума, раннього виховання, багатьох інших соціально-педагогічних факторів. В процесі освіти, впливу соціального оточення та індивідуальних прагнень та інтересів особистості лідерські задатки разом із якостями перетворюються у здібності. Але в різних ситуаціях ефективні лідери виявляють різні особисті якості. Дослідниками було зроблено висновок, що людина не стає лідером тільки завдяки тому, що володіє деяким набором особистих властивостей. Лідерство – це більш складне утворення, ніж набір певних особистісних якостей. І хоча не існує одного певного набору характеристик людини, які забезпечують становлення лідера, проте успішні в цьому напрямку люди володіють такими якостями, як: інтелект, наполегливість, оптимізм, впевненість у своїх силах, воля, амбіційність, гнучкість.

Дослідник А.В. Лотоненко вважає, що ефективність лідерства залежить від поєднання або взаємодії ситуаційних чинників і лінії поведінки. Якщо індивідуальні лідерські особливості цієї людини проявляються в спільній діяльності і спілкуванні з іншими членами групи та відповідають вимогам ситуації, що склалася, то в результаті вона стає лідером [6]. Саме у фізкультурно-спортивній діяльності закладено безліч ситуацій

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОГО ФАХІВЦЯ

спільного виконання дії (тренування та підготовка команди до змагань тощо), спілкування та взаємодії (між партнерами по команді, між спортсменом і тренером, наприклад), специфічних складних та стресових ситуацій, що потребують оперативного вирішення та прояву лідерських якостей. Тобто участь у спортивному житті стає своєрідним «полігоном», який тренує та загартовує лідера.

У сучасній літературі фізичне виховання і заняття спортом студентів вищих навчальних закладів розглядається, в основному, як засіб вирішення професійно-прикладних завдань, збереження здоров'я, підтримки рухової активності, розвитку функціонально-психологічних якостей, що матимуть велике значення у майбутній професійній діяльності студента. Але все більша роль відводиться фізичній культурі та спорту не тільки у напрямку профілактики захворювань і зміцнення здоров'я, а й як сукупності ефективних психорегуючих та виховуючих засобів і методів. Як зазначено у державних освітніх стандартах вищої професійної освіти за спеціальністю «Фізична культура і спорт», фізична культура особистості впливає на формування світогляду, загальної культури і характеру суспільних відносин, є фундаментальним базовим шаром будь-якої культури, наскрізним чинником, найважливішою умовою, що визначає самодостатність особистості. Оптимальна рухова активність людини – необхідна умова нормального функціонування всіх систем організму, включаючи інтелектуальну і емоційну сфери. Такий підхід набуває великої значущості у сьогоdnішніх реаліях вищої школи та є доволі обґрунтованим у літературі.

Іншим аспектом фізичного виховання і занять спортом студентства є формування психологічної, організаційної та функціональної готовності до ефективного лідерства у майбутній професійній діяльності. Таке лідерство передбачає наявність сформованих управлінських, організаційних та інших навичок, що визначає майбутнього спеціаліста як лідера у своїй галузі, який володіє високим особистим статусом, впливає на думку і поведінку оточуючих його людей, членів об'єднання, організації та ефективно виконує комплекс інших функцій.

З психологічної точки зору фізичне виховання і заняття різними за своїм змістом та особливостями видами спорту дозволяють людині підвищити впевненість у власних силах, самоствердитися та підвищити самооцінку, що сприяє вихованню лідерських здібностей. Загальні психолого-педагогічні особливості фізкультурно-спортивної діяльності щодо розвитку лідерства полягають у наступному:

1. Під час організації колективу відбувається пошук лідером шляхів добровільної участі інших у діяльності із досягнення поставлених спортивних або оздоровчих цілей.
2. Для досягнення перемоги своєї спортивної команди включаються механізми соціального впливу його на групу;
3. Відбувається вплив такої особистості на групову активність, яка спрямована на досягнення командних цілей;
4. Лідер колективу спонукає інших на працю в єдиному напрямку (наприклад, у командних іграх завжди є той, хто проявляє лідерство та мобілізує інших членів команди на перемогу).

У своєму життєвому втіленні фізкультурно-спортивна діяльність – це неухильне прагнення людини до розширення кордонів своїх можливостей, пов'язаних з подоланням зростаючих труднощів. Саме з різноманітними формами рухової активності пов'язана можливість випробувати себе, пізнати власну особистість, відчуті радість самоствердження, відчуті свою унікальність, цілісність і самотність. Заняття у спортивних секціях вузу пов'язані з необхідністю прояву студентами *вольових зусиль*. Розвиток вольових рис впливає на ступінь подолання певних труднощів, а саме: втоми,

опанування новими технічними елементами, збереження самоконтролю в непростих змагальних ситуаціях, дотримання певного самообмеження заради досягнення спортивних або оздоровчих цілей.

Необхідно також брати до уваги інші якості особистості, тісно пов'язані з вольовими, наприклад, захопленість і прагнення досягти поставленої мети. Під час занять у спортивних секціях студент ніби пізнає себе у нових, раніше невідомих йому ракурсах, утверджує себе в своїй свідомості. Самореалізація, самовдосконалення особистісних якостей засобами фізичної культури неможлива без певного рівня самоповаги. І те, як надалі складатиметься професійна діяльність, неабиякою мірою залежить від вихідних установок молодого людини, від того, чи здатна вона виявляти, використовувати або навіть створювати обставини для максимальної самореалізації. Наполегливість і старанність на тренувальних заняттях, можливість швидко і якісно сприймати нові елементи техніки, дисциплінованість, уміння працювати з повною віддачею сил, мобілізувати колектив у складній змагальній ситуації – це якості, особливо розвинені у лідерів.

Одним із найбільш значущих механізмів виховання лідерства у спорті є робота з досягнення успіхів у ньому. Адже у спорті можна чітко прослідити та визначити свої результати. На думку американських спортивних психологів Р.С. Уейнберг та Д. Гоулд, досягнення успіху в обраному виді спорту – це найбільш ефективний засіб розвитку *впевненості у собі*. Для виховання впевненості у процесі занять з фізичного виховання необхідно створювати ситуації, в яких студенти мають можливість успішно реалізовувати задумане. Досягнення поставлених цілей, навіть свідоме наближення до них – це головний чинник, що дає молодій людині задоволення своєю діяльністю. Відомо також, що в процесі взаємодії функціональних систем організму людини із значущими для неї результатами діяльності, відбувається найбільш точна адаптація біоритмів фізіологічних процесів до ритму роботи, зростає підвищення енергетичного потенціалу організму.

Дуже важливим моментом є наявність прагнення досягти мети, що у багатьох випадках призводить до відмінного виконання поставленого завдання. Студенти з високою потребою в такому прагненні матимуть устремління у будь-якій ситуації, де їх оцінюють, проявити себе якнайкраще. Вони проявляють більшу наполегливість, докладають максимум зусиль і частіше беруться за виконання важких завдань. У ході навчально-тренувального процесу студентів цей ефект реалізується внаслідок усвідомлення прогресу в засвоєнні техніки спортивних вправ, у розвитку рухових вмінь і якостей психіки, перемоги на змаганнях. Слід зазначити, що вагомим моментом, який забезпечує впевненість у собі, є підтримка відмінної спортивної форми [7].

Розвиток навичок лідерства під час фізичного виховання і занять спортом не відбувається автоматично. Цьому сприяє створення відповідних педагогічних умов та цілеспрямована психологічна підтримка студентів з реалізації психолого-педагогічного потенціалу фізичної культури і спорту у цьому напрямку. Загалом, лідерство можна визначити як тип взаємодії, спрямований на спонукання людей до досягнення загальних цілей. Лідерство є функцією лідера, послідовників і ситуаційних змінних, що мають конкретне відображення у процесах фізичного виховання і заняттях спортом студентської молоді. Отже, виникає необхідність визначити конкретні лідерські здібності та навички з координації й управління діяльністю групи, які виховуються у студента в процесі занять фізичним вихованням і спортом. Вони характеризуються багатьма психолого-педагогічними, морально-вольовими та духовними ознаками, практичними вміннями, що мають конкретне відображення у фізкультурно-спортивній діяльності:

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОГО ФАХІВЦЯ

1. *Вміти викликати захоплення та надихнути інших справою або ідеєю.* Студент не тільки сам займається певним видом спорту або рухової активності, а й надихає та спонукає займатися ним інших.

2. *Бути готовим нести відповідальність не тільки за власні дії, а й за групу людей.* У спортивній команді капітан несе відповідальність за ефективність дії своєї команди в цілому, якість взаємодії її членів між собою та кінцевий результат.

3. *Вміти проявляти активність в прагненні до успіху.* Фізкультурно-спортивна діяльність вимагає систематичної та плідної роботи для досягнення поставленої мети.

4. *Вміти організувати взаємодію з людьми для того, щоб кожен з них відверто захотів досягнути поставленої мети.* Лідер на спортивному майданчику має усвідомлювати сильні сторони своїх партнерів, організувати їх дії таким чином, щоб використовувати найсильніші якості кожного з них у досягненні успіху.

5. *Проявляти ініціативність, силу характеру та волю до перемоги.* У спорті чітко визначені критерії переможця та переможеного.

6. *Вміти позитивно взаємодіяти як із більш слабкими духом, так із рівними та найсильнішими.* Для ефективності спортивної команди необхідно налагодити зв'язки між всіма членами колективу незалежно від їх психологічних особливостей і характеру.

7. *Мати потребу до виконання креативних дій.* Креативність, вміння проявити нестандартні погляди на складну ситуацію є складовою успіху у змагальній діяльності, у ігрових видах спорту, єдиноборствах та видах спорту, у яких оцінюється якість підбору змагальної програми.

8. *Вміти постійно підтримувати прагнення боротися за лідерство.* Кожне спортивне змагання є прагненням до лідерства у вигляді медалі, кубку, почесної грамоти тощо.

9. *Вміти проявляти лідерство в екстремальних ситуаціях.* Спортивне змагання є екстремальною ситуацією, де від ступеню мобілізації лідерських здібностей залежить результат. Завдяки заняттям спортом виникає можливість тренувати волю, комунікативні, управлінські, організаційні та інші лідерські навички.

10. *Вміти систематично підтримувати прагнення до досягнення успіху.* Одним із найважливіших принципів спортивного тренування є систематичність, що обумовлює постійний розвиток тіла і загартовування характеру.

11. *Вміти чітко визначати мету і ставити для цього поетапні завдання.* Фізичне виховання і спорт мають конкретне вираження мети (підняти певну вагу, пробігти за якийсь час, одержати перемогу тощо), для чого мають поетапно вирішуватися відповідні завдання під час навчально-тренувальної роботи.

12. *Вироблення оптимістичного погляду на ситуацію, віра у позитивний результат.* Результати у спорті неможливі без віри у перемогу, у себе, у свою команду.

13. *Вміння чітко, швидко і коректно доносити думки та управлінські рішення.* Під час тренувань і змагань спортивної команди гравці вчаться швидкій комунікації за допомогою слів, жестів, поглядів тощо.

Реалізація психолого-педагогічного потенціалу фізкультурно-спортивної діяльності має відбуватися у такій моделі фізичного виховання у вищому навчальному закладі, що дозволяє поступово створювати умови для формування лідерських здібностей та надбання студентами навичок лідерства. *На першому етапі*, що починається з приходом студентів на заняття з фізичного виховання та закріпленням їх у спортивних секціях, має відбуватися вивчення лідерських задатків та рівня сформованості лідерських здібностей, також прогнозування лідерського потенціалу кожного із студентів. Для цього потрібно створювати необхідні умови, які б вимагали проявів активності під час занять.

Для цього можливе використання рухливих ігор з елементами обраного виду спорту, які можуть бути як командними, так й індивідуальними. Важливим є досягнення найвищого ступеню «включеності» кожного студента у гру, розкриття його емоційної сфери. В процесі педагогічних спостережень викладач має можливість вивчити характер взаємодії між студентами під час гри, особливості співробітництва та суперництва між ними. Це дозволить вивчити психологічні особливості студентів, проаналізувати реалізацію лідерських задатків у діяльності, взаємодії та поведінці у колективі.

Виховання лідерів в процесі занять з фізичного виховання полягає у створенні ситуацій успіху, що надає студентам відчуття зростання і руху вперед. Тому *на другому етапі* необхідно змусити студентів повірити в себе. Дуже важливо помічати та обговорювати навіть найдрібніші позитивні акти діяльності та успіхи молодшої людини. Такими необхідно вважати не тільки перемогу у грі, а й покращення техніки виконання елемента, збільшення кількості влучних або результативних дій, поліпшення взаємодії у команді, згуртованості для досягнення успіху, збільшення вкладу до командного результату тощо. Позитивні або негативні зрушення у поведінці необхідно обговорювати у процесі групових та індивідуальних бесід, також неформальному спілкуванні із студентом. Важливим завданням, що вирішується на цьому етапі, є навчання студентів аналізувати власні дії та зміни у поведінці з точки зору розвитку лідерських здібностей («як я включився у гру», «чи зміг мобілізувати себе», «чи повів за собою», «чи вистояв у протистоянні із суперником», «за рахунок чого зміг досягти мети», «чи зміг впевнено прийняти рішення у складній ситуації», «чи продуктивно створював взаємовідносини у колективі» тощо). Таким чином відбувається постійний пошук внутрішніх резервів особистості щодо реалізації її лідерського потенціалу.

На *третьому етапі* найбільш підготовленим студентам можна запропонувати скласти і провести комплекс загально розвиваючих вправ або частину заняття з конкретним завданням з усією групою, пояснити, показати і провести рухливу гру, естафету тощо. Під час кругового тренування їм можна надати можливість організувати групу, відповідати за дисципліну тощо. Протягом заняття студентам можна також запропонувати виступити в ролі тренера (викладача) або судді в процесі гри. Як правило, студенти добре справляються зі свистком, судять гру, ведуть рахунок, оголошують її результати і навіть виступають в ролі коментатора. Також на цьому етапі на заняттях можливе штучне створення ситуацій, що мають бути вирішені колективно (розіграти групову взаємодію або спеціальну комбінацію у грі, наприклад).

У будь-якому випадку викладач і студент-лідер мають бути співтворцями навчального процесу, де тренер-викладач забезпечує педагогічну підтримку, та, використовуючи ефективні педагогічні технології керівництва, організовує найбільш доцільні види діяльності, що сприяють прояву і формуванню лідерських якостей студентів. У таких видах діяльності можливе виконання широкого діапазону ролей лідерів та виконавців: роль рядового учасника справи (виконавець), виконавець спеціального творчого завдання, капітан команди із певним завданням для колективу (лідер), інструктор групи спортсменів (лідер), тренер або консультант команди (лідер), суддя та ін. Студент-лідер приймає та виконує одну з визначених ролей, для чого вчиться організовувати взаємодію між собою інших студентів.

Висновки. За своєю природою фізкультурно-спортивна діяльність має величезний потенціал у вихованні особистості лідера. Своєї особливої значущості у вихованні лідерів фізична культура і спорт набувають у студентські роки, коли формується майбутній професіонал своєї галузі. Саме фізичне виховання і заняття спортом за певних педагогічних умов дозволяють формувати психологічну, організаційну та функціона-

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОГО ФАХІВЦЯ

льну готовність до ефективного лідерства у майбутній професійній діяльності та конкретні практичні навички лідерства у групі; виховувати цілеспрямованого, наполегливого працездатного фахівця. Отже, у системі фізичного виховання і студентського спорту мають реалізовуватися педагогічні технології, за допомогою яких розкривається та повною мірою використовується потенціал фізкультурно-спортивної діяльності для виховання лідера-професіонала.

Перспективами подальших досліджень є теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов реалізації фізичного виховання і занять спортом у вищих навчальних закладах, що дозволить ефективно вирішувати завдання виховання студентів-лідерів.

Список літератури:

1. *Ананьев Б. Г.* К психофизиологии студенческого возраста / Б. Г. Ананьев // Современные психологические проблемы высшей школы. – Л.: ЛГУ, 1974. – №. 2. – С. 82–89.
2. *Романовський О. Г.* Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: монографія / О. Г. Романовський. – Х.: Основа, 2001. – 312 с.
3. *Зимняя И. А.* Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2004. – 384 с.
4. *Тер-Ованесян А. А.* Педагогика спорта / А. А. Тер-Ованесян. – М. : Здоровье, 1986. – 354 с.
5. *Андронов О. П.* Физическая культура как средство влияния на формирование личности / О. П. Андронов. – М.: Мир, 1992. – 130 с.
6. *Лотоненко А. В.* Ефективність лідерства / А. В. Лотоненко, П. П. Струк // Теория и практика физической культуры. – М. : РГУФКСТ, 2004. – № 11. – С. 124 - 161.
7. *Уэйнберг, Р. С.* Основы психологи спорта и физической культуры / Р. С. Уэйнберг, Д. Гоулд. – К.: Олимпийская литература, 2001. – 320 с.

References:

1. *Anan'ev B. G.* K psihofiziologii studencheskogo vozrasta / B.G. Anan'ev // Sovremennye psihologicheskie problemy vysshej shkoly. – L.,1974. – Vyp. 2. – S. 82–89.
2. *Romanovs'kyj O. H.* Pidhotovka majbutnikh inzheneriv do upravlins'koi diial'nosti: mono-hrafiia / O. H. Romanovs'kyj. – Kh.: Osнова, 2001. – 312 s.
3. *Zimnjaja I. A.* Pedagogicheskaja psihologija / I.A. Zimnjaja. – M. : Logos, 2004. – 384 s.
4. *Ter-Ovanesjan A.A.* Pedagogika sporta / A.A. Ter-Ovanesjan. – M. : Zdorov'e, 1986. – 354 s.
5. *Andronov O.P.* Fizicheskaja kul'tura kak sredstvo vlijanija na formirovanie lichnosti / O.P.Andronov. – M.: Mir, 1992. – 130 s.
6. *Lotonenko A. V.* Efektyvnist' liderstva / A. V. Lotonenko, P. P. Struk // Teoryia y praktyka fizycheskoj kul'tury. – M. : RHUFKST, 2004. – № 11. – S. 124 - 161.
7. *Ujejnberg, R.S.* Osnovy psihologi sporta i fizicheskoi kul'tury / R.S. Ujejn-berg, D. Gould. – K.: Olimpijskaja literatura, 2001. – S. 131 – 201.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.08.2016

Svitlana Moroz

Seeker of Science and Research Laboratory for Management in the Field of Civil Protection,
National University of Civil Protection of Ukraine; Kharkiv, Ukraine
E-mail: ra_ekma@yahoo.com

Yuliia Chala

Ph.D. (Psychology), Assistant Professor at Pedagogy and Psychology of Social Systems
Management Department of the academician I. Zyazyun,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: Julie.chala@yahoo.com

**THE MOTIF OF THE STATUS OF PROFESSIONAL ACTIVITY AND ITS
PLACE IN THE DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL AT UNIVERSITIES IN
THE PUBLIC-ADMINISTRATIVE PERSPECTIVE**

Abstract: This article presents an analysis of the responses of experts who have assessed the significance of the motif of professional teacher status at higher educational establishments and comparisons of influence power of its main formation actors on employment opportunities at universities. In addition, the article presents conclusions on the possible impact of government on the effectiveness of labor potential of universities within the process of development and enhancement of the status of university teacher's professional motive.

Key words: motivation of professional activity; faculty; actors of forming motif of the status of university teacher profession; employment potential at universities; share of the main actors in shaping employment opportunities at universities.

Світлана Мороз

здобувач, навчально-науково-виробничий центр,
Національний університет цивільного захисту України, Україна
E-mail: ra_ekma@yahoo.com

Юлія Чала

кандидат психологічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Україна
E-mail: julie.chala@yahoo.com

**МОТИВ СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЙОГО МІСЦЕ В
РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ У СУСПІЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ**

© Svitlana Moroz, Yuliia Chala, 2016

Анотація : В статті наведено результати аналізу відповідей експертів щодо оцінювання значущості мотиву статусу професійної діяльності викладача ВНЗ, а також порівняння потужності впливу основних суб'єктів його формування на процеси розвитку трудових можливостей ВНЗ. Крім того, в статті опрацьовано висновки щодо можливості впливу суб'єктів державного управління на ефективність розвитку трудового потенціалу ВНЗ у межах процесів формування та підсилення дії мотиву статусу професійної діяльності викладача ВНЗ.

Ключові слова: мотивація професійної діяльності; науко-педагогічні працівники; суб'єкти формування мотиву статусу професії викладача ВНЗ; трудовий потенціал ВНЗ; частка участі основних суб'єктів у формуванні трудових можливостей ВНЗ.

Светлана Мороз, Юлия Чалая

МОТИВ СТАТУСА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕГО МЕСТО В РАЗВИТИИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ В ОБЩЕСТВЕННО-АДМИНИСТРАТИВНОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Аннотация: В статье приведены результаты анализа ответов экспертов по оценке значимости мотива статуса профессиональной деятельности преподавателя вуза, а также сравнение мощности влияния основных субъектов его формирования на процессы развития трудовых возможностей вузов. Кроме того, в статье обработаны выводы о возможности влияния субъектов государственного управления на эффективность развития трудового потенциала вузов в рамках процессов формирования и усиления действия мотива статуса профессиональной деятельности преподавателя вуза.

Ключевые слова: мотивация профессиональной деятельности; научно-педагогические работники; субъекты формирования мотива статуса профессии преподавателя вуза; трудовой потенциал вуза; доля участия основных субъектов в формировании трудовых возможностей вузов.

Problem setting and its connection with important scientific and practical tasks.

The scope of the study touches upon the issues of motives formation and development triggers that are connected with the employment of an individual. With regard to its complexity and diversity of its possible manifestations, is not only of general theoretical value (the development of psychological scientific thought on the content and interrelation between the motives for labor activity, choice of profession and job choice), but also of considerable practical importance. It is the power and direction of these motives that determine the content and direction of application of individual efforts to meet their own needs. According to the content of the free market theory, the desire of an individual to meet individual needs is the basis for the development of public welfare. [13] The issue of labor activity motivation in one of the many aspects of its complex and multi-faceted content manifestation is constantly outlined within the range of scientific interest of both domestic and foreign researchers. Among the latest scientific and communication events, focused on studying the contents and triggering of psychological mechanisms of motivating working activity we can highlight the following ones: the third annual conference of experts «Motivation 2015. Tools of material and non-material motivation" (16.04.2015, Moscow (Russian Federation) - LBS International Conferences with the participation of business Relations, Best Doctors), which raises the issue of the content and implementation of the professional activity motivation mechanisms; III

International scientific-practical conference "Professional orientation and career in post-industrial society" (01.09.2015, Varna (Bulgaria) – R&D Center), which raises the issue of the theoretical and applied problems of individual professionalisation in post-industrial society; VIII International Scientific Conference "Professional development of personality: problems and prospects" (10-11.11.2015, Khmelnytsky - Khmelnytsky National University), which covers the theoretical and methodological aspects of personality and characteristics of professional development.

At the beginning of the speech given to the participants of the latest scientific communicative event N.G. Nychkalo drew attention to the place and role of the models of special competences formation in the training process, as well as psychological factors of making career choices [4]. The participants of the scientific and practical seminar "Modern teacher in the student-centered model of educational process at university" (03-04.03.2016, Ivano-Frankivsk - Carpathian National University named after V. Stefanik) drew attention to the importance of motivation for teacher's development as an individual and as a professional. Considering the foregoing, we can say that the problems of motivation of professional activities, including scientific and pedagogical workers are an important and essential element of scientific knowledge within the psychological-pedagogical science. Moreover, this problem is in the range of scientific attention under "State Management" section, as it is the well-motivated university teacher who influences the quality of educational services, which in itself is a reason to consider the issues raised in the article from the state-management science perspective, and the level of functioning and socio-economic subsystem of society. Such polycentrism of the chosen object of scientific research can be explained primarily by the fact that almost every object of scientific research usually refers to several branches of scientific knowledge.

Analysis of the recent research and publications devoted to this problem is considered by the authors and other unstressed aspects of this problem are outlined in this article. The issues of motivation at work, as well as issues of professional self-identity are constantly investigated within a range of scientific surveys. Among the recent publications related to the issue on the methodological level we can highlight the following ones: the work of authors under M.M. Izha "Modern aspects of civil service in Ukraine" (the problem of professionalization of the civil service by professional training of employees) [9]; monograph of V.M. Nyzhnyk and O.A. Harun "The mechanism of motivation to efficient work on an enterprise" (defines a structural model of effective work motivation mechanism, determines the interaction of its constituent elements and its practical application) [6]; monograph of V. M. Moroz "Motivation mechanism to stimulate labor activity: public-administrative aspect" (suggests approaches to forming motivational mechanism to stimulate labor activity of citizens, taking into account the contradictions between individual property rights for own employment potential and social and public participation in the process of its formation and development) [5] and publications of many other researchers.

Some motivation issues in the context of scientific and educational activities are reflected in the survey of V.P. Andruschenko, I.D. Behan, G.P. Vasyanovych, O.E. Kovalenko, V.G. Kremen, A.S. Ponomarev, O.H. Romanovsky, T.I. Turkot, D.V. Chernilevsky and many other researchers.

Analysis of the content and thematic focus of recent scientific publications, according to the chosen subject of our survey, not only proves insufficient investigating of the subject of scientific research, but also reveals the need to deepen it within certain areas of scientific knowledge. Among the tasks set, we should pay attention to the ratio of the content of existing scientific paradigms concerning the issue under investigation with regard to

positioning certain objects of scientific research within them. For example, a relatively interesting, given the need to improve the professional motivation of academic and teaching staff, is the direction of scientific research which involves finding out the power of manifestation of individual motives and determining the share participation of main actors in its formation and development. In addition, those issues need to be resolved, which refer to increasing the efficiency of formation and development of labor potential at universities and determine its dependence on the content and features of the functioning of motivational systems of the faculty.

The aim of the survey. To find out the location and power of motive of the professional activity status inherent to professional scientific and pedagogical staff in the system of labor potential of universities and to determine the competence of the person, the university and the state in the process of its formation.

The main material of the survey with full grounding of scientific results. The most interesting part in the context of conducting scientific and practical research, and important one given the need for the formation of informational and analytical basis for further scientific research is that part of the researcher's work, which is directly related to processing the data obtained while doing field research. It is in the analysis of the survey findings where a kind of transformation (interpretation) of obtained scientific data into real knowledge takes place. According to scientists, the information about the development of the object of research is secondary in relation to "understanding of the world", but it is primary in relation to the "energy" of information [7, p. 55]. Thus, the emergence of "energy" in the form of certain knowledge or its practical manifestation occurs only if some information about the object of scientific attention is collected.

As a source of gathering information about the state of development of the object of scientific attention, we have used questionnaires, whose contents and composition correspond to the existing framework of sociological sciences requirements. Our using questionnaire method is primarily due to the fact that the survey not only "makes it possible to obtain information about the internal state, thoughts, feelings, motives and assessment of human activities" [8], but also provides information in an easy way and relatively quickly. Due to the presence of clear ideas about the method of questioning, as well as deep understanding of the aim and means of the survey conduction, the authors have come to a conclusion that they will probably reject to drafting a special program of sociological research, which corresponds to the existing practice of conducting research [12] and to the modern methodological regulations on conducting research in the relevant scientific fields [11].

Taking into account the object of scientific research, it was decided to focus on determining the experts' assessment of the issues under investigation. The authors of the survey offered to assess fifteen statements from the questionnaire №1 «Motivation to scientific and educational activities and actor's responsibility for the formation of the motives» and 10 statements in the questionnaire №2 «Formation and development of labor potential at higher educational institution». Given the limited scope of this scientific publication, we will analyze our results on the basis of a limited number of respondents's answers to the statements suggested. Due to the content chosen for the research, we have chosen the faculty of National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov and Rivne State Humanitarian University as respondents (experts).

While writing this article the authors had a limited the number of filled questionnaires, and therefore, the results and conclusions presented are only preliminary ones. It should be taken into account that at present the research is still ongoing, and the information-analytical

database in the form of filled questionnaires is constantly replenished by researchers with new expert assessments. Despite the fact of the research incompleteness, we believe it is possible to present some results to the scientific community, because as practice shows analysis of the questionnaires available usually gives an overall trend and the final results do not undergo significant changes if the number of processed questionnaires increases.

One of the many aspects of expert analysis of labor potential at universities was to determine the motive power of the professional activity status of the teachers in the general hierarchy of professions (question 1 of the questionnaire №1 «Motivation to scientific and educational activities and actor's responsibility for the formation of the motives»). According to researchers' point of view, the above mentioned motif can be regarded as one of the determinants in the process of personal professional orientation, as one's professional self-determination is typically influenced by internal personal factors, including the motivator of the personal view of the social status of the future profession which has a very strong impact. In addition, we should pay attention to the fact that the status of professional activity plays a significant role in shaping the personality of readiness for his/her professional self. According to the researcher D.O. Zakatnova, professional self-determination "involves complex psychological and educational actions aimed to obtain knowledge about yourself (the formation of I-image of and an ability to self analysis), about professional world (forming an ability to analyze professional activity), comparison of the knowledge about yourself and the knowledge about work in teaching"[2]. It is clear that evaluating the status of the future work in the context of particular manifestation of its complex content may be considered one of the elements of the individual vocational guidance mechanism. L.V. Mardahayev draws attention to the significance of social status of the profession at the stage of professional self-identification. According to the scientist, socio-cultural environment with the traditions of its perception of professional (social and professional) status content, provided certain abstractions, is a source for self-actualization in the future professional activity [3, p. 149]. Thus, taking into account the importance of the status of the profession for individual career counseling and the importance of this factor for the self-identification of an individual in the professional environment, we consider it appropriate to conduct a survey in the relevant area of study. Figures 1.1 and 1.2. provide us with analytical information on preferences of respondents regarding the evaluation of professional status of teachers in the general hierarchy of professions.

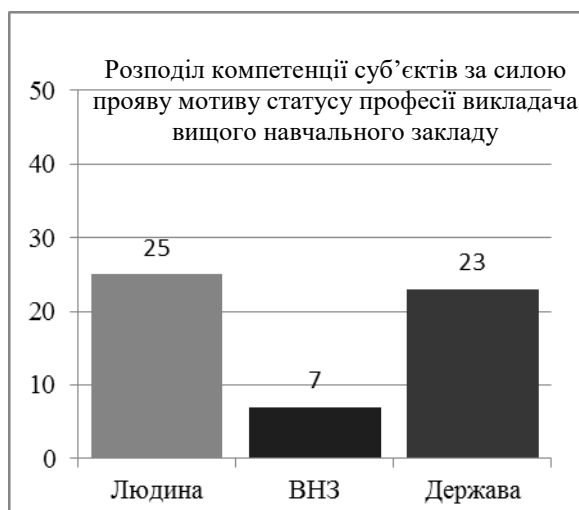

Рисунок 1.1 – Значущість мотиву статусу професійної діяльності викладача ВНЗ

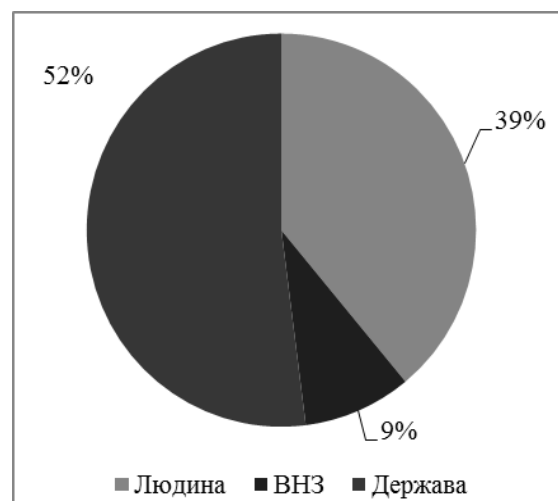

Рисунок 1.2 – Персоналізація участі суб'єктів у формуванні мотиву статусу професії викладача ВНЗ

On analyzing the contents of figure 1.1, we can formulate the following preliminary findings.

Firstly, according to the experts' (respondents') evaluation, the strength of HEI teachers' profession status motif manifestation is relatively modest in the system of motives to scientific and pedagogical activity. On average, the motive power is estimated at about 12 out of 100 possible points. Taking into account the fact that the experts were asked to compare 15 kinds of motives, we can say that the motive of the status of scientific and educational activities can be identified as one of the main motives.

Secondly, the motive power status of professional activities, which is evaluated through the prism of the absolute value of the relevant index (the total amount of points given by the experts), has almost the same value for both an individual's and the state's responsibility, being the main subjects of motive formation (25 and 23 points respectively).

Thirdly, the role of institutions in shaping the motive for scientific and pedagogical activity is mediated, as evidenced by 7 points given by our experts within absolute values. A little ahead of the results presentation, we can conclude that this findings are confirmed by the responses of the experts regarding the role of various actors in shaping the motive of professional activity based on the criterion of preferred relevant actors (Figure 1.2). The above given conclusion was a surprise for the organizers of the survey, as international practice shows that the university is the main subject in shaping the social status of the direction of professional activity. It is clear that among the proposed actors, influencing the motive formation, high educational institutions more than others influence the structuring of contents and habitus (« a system of acquired schemes that work in practice as categories of perception and evaluation or as an organizational principle of action» [10 , p. 23]), and therefore the idea about the value system and behavioural practices. In addition, expectations of the authors of the survey as to the importance of the role of institutions in shaping university teacher professional status can be explained in the light of the resources amount of a particular subject of formation and development of appropriate symbolic of status system.

Moreover, the state as one of those actors who has the largest amount of resources to establish and maintain professional status of university lecturers, should demonstrate the largest (in absolute values) impact on the object of management. However, the role of the government in power gave its significance somewhat the role of a man who quite clearly is in favor of individual motivational factors. However, if we take into consideration the number of respondents who outlined a predominant role of the government in shaping motif status of university teacher's profession (Figure 1.2), the above given statement is rather disputable and controversial. Figure 1.2 that provides the participation rating of the main actors in shaping motif status of the teaching profession at universities is convincing evidence of the dominance of the state's role in this process. For example, 52% of respondents identified the state at the main subject of the formation and development of professional status of the university teacher. The role of universities, as in the above considered case is somewhat limited. This fact can testify underutilization of universities ability in shaping the status of the university teacher, as well as limitation of resources of a certain institution and perhaps the lack of desire of university administration to implement their own possibilities to influence formation of the image of scientific and educational activity.

Quite interesting trend in the analysis of respondents (experts) evaluation was determining their ideas about subjects part in the formation of labor potential of universities in this process. This analysis trend should not be understood in the context of the above mentioned generalizations, though of course, its essence has a correlation with both formulated

conclusions and logical connections with the subject of scientific research. In one of the questions from questionnaire №2 experts were asked to identify the person's, university's and government's involvement in the formation of labor potential of universities. The question was as follows: "The employment potential of universities is the result of: human, university, state (please, distribute 10 points between the relevant actors so that the total score for the relevant area of assessment equals to 10). Please, note that 1 is the lowest and 10 the highest level of participation in the process." The distribution of actors' involvement in the process of formation of labor potential at universities is presented in Figure 2.

Unexpected, given the content of the figures 1.1 and 1.2, is the fact that respondents evaluated universities' own share in shaping university's own labor potential as rather high.

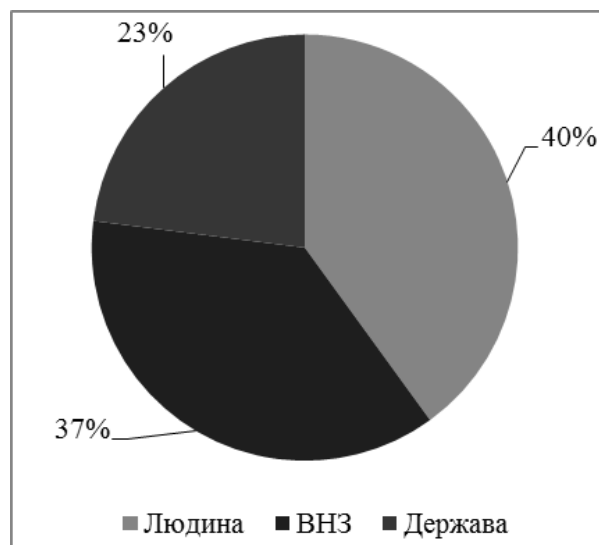

Рисунок 2 – Розподіл часток участі суб'єктів у формуванні трудового потенціалу ВНЗ

For example, the share of universities is set at 37%, which clearly demonstrates the exceptional importance of the relevant actors in shaping their employment opportunities. To compare with, the percentage of a person's and the state's is estimated at 40% and 23% respectively. It turns out that human (scientific-pedagogical and scientific employees) and universities (organization, institution) activities are considered by experts as a basic formation of the employment opportunities at university. State participation in this process, according to respondents, is not dominant. This point of assessment can be explained by the level of analysis of the issue under consideration. The human with his positioning in the hierarchy within a certain system tends to tactical level of perception of the facts, and therefore the strategic level, to which we refer the institution of the state, is considered as an indirect level. In our opinion, this phenomenon can be explained by the fact that the individual choice of a scale of evaluation depends not only on personal preferences, but also on a variety of professional activities. It is likely that if the role of the respondents is given to government officials, their choice of the subject of evaluation will most likely be located on the strategic level (the level of the state). This our assumption can be confirmed by the survey conducted by V.M. Spondylitis, who showed the dependence of the content of individual perception of reality on existing knowledge and systems of values. According to the scientist, when the same subject being considered by representatives of various professional groups, the internal process of judgment will also be unequal [1, p. 224].

Comparing the results of respondents' answers about the status of the university teacher profession (Figure 1.1 and 1.2) and the involvement of the main actors in the formation of labor potential of universities in the development of its employment opportunities (Figure 2), we can detect the existence of a correlation between different content areas evaluation. For example, within each of the areas of expert evaluation the state role has not been determined as the dominant one, though certainly its share of participation is significant and can be considered influential. Regardless of the direction of expert evaluation, the role of the state within the relevant processes is not considered as secondary and, therefore, its participation in shaping of the status of teacher professional activity at universities and labor potential of universities is notable, and one that provides a reflection of the system components of government management. Thus, the state can not only be considered as a major subject of control in the formation of labor potential of universities, but also be perceived as a direct participant in the process of development.

The findings of this study and further research in this direction. Considering the foregoing statements, we can formulate the following conclusions.

Firstly, the motive of professional status of scientific and pedagogical workers within the general hierarchy of motives (in the corresponding meaningful direction) may be considered one of the most powerful psychological constructions that acts as a trigger to choosing the teaching profession at university. Considering the content of this thesis, we can say that management of the development of labor potential in a separate industry or service sector can occur through the formation of motive status of a certain profession. In other words, resolving the issues of development and effective use of labor potential at university can occur by enhancing the status of scientific and teaching staff's profession. According to our survey, the main actors influencing the formation of motive of university teacher status is an individual and the state, and consequently their activities, which may be considered as determinants of development of labor potential at universities.

Secondly, the employment opportunities of universities are the result of activity of its several formations, among which human activity and institutions activity are crucial. State participation in the process of employment opportunities formation at universities, according to respondents' (experts') point of view, is indirect, which can be considered one of the contradictions of positioning of a certain institution in the system of labor potential in the context of its dominant role in shaping the motive of teacher's professional activity status at higher educational establishments. The content of this contradiction can be explained by the power and direction of certain state regulation mechanisms in certain subsystems of employment potential at universities. For example, in the process of formation and development of labor potential at universities (with restricted role of the state, according to respondents), state management uses the mechanisms of government regulation (the impact of subjects of governmental power on the subject to control through the system of standard measures of legislative, executive and supervisory nature) to stabilize and adapt individual elements of the control system to the existing environment. According to the respondents (experts), when forming and maintaining the status of the teacher's profession at universities with a relatively big state participation, the subjects of public administration mainly use administrative methods of influence (steering the influence over subject to control and defining the directory of his development within the chosen strategy and defined system).

Thirdly, a man as one of the main subjects of the formation and development of labor potential at universities has the greatest competence in deciding directly on the status of scientific and educational activities, and employment opportunities perspective of universities. It is the human with his ideas and possibilities of creative perception of reality

(rules, regulations, traditions, behavior, development strategies, etc.) who the basis for building and developing employment opportunities and competitive advantages of educational institutions. Thus, the scientific and pedagogical staff are not only the immediate potential employees of the university, but also the source of its formation and development. In other words, the impact of government on the system of university employment opportunities can be done by influencing conditions of realization of the available teaching staff potential.

The above presented findings do not give the whole variety of professional motivation issues of scientific and pedagogical staff with regard to defining the directions of improving and implementation of the government control schemes in developing labour potential at universities, but only provide the basis for further development of scientific discussion around the raised problem. Among the promising areas in the organization of scientific research, we should pay attention primarily to those ones whose content is related to the study of motivation to scientific and educational activities (clarifying other motives manifestation power of professional teachers) and defines the index of responsibility of some subjects for their efficiency in the process of formation, implementation and development of labor potential at universities.

Список літератури:

1. *Грузенберг С. О.* Гений и творчество: основы теории и психологии творчества / Грузенберг С. О. – М.: КРАСАНД, 2010. – 264 с.
2. *Закатнов Д. О.* Професійна орієнтація як засіб забезпечення професійної мобільності [Електронний ресурс] / О. Д. Закатнов / Архів: профорієнтація // Державна служба зайнятості. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32649&cat_id=5210353
3. *Мардахаев Л. В.* Социальная педагогика: учебник / Мардахаев Л. В. – М.: Гардарики, 2005. – 269 с.
4. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» [електронний ресурс] / Літопис університету // Хмельницький національний університет. – Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=20260>
5. *Мороз В. М.* Мотиваційний механізм стимулювання трудової активності: державно-управлінський аспект: монографія / Мороз В. М. – Х.: «С.А.М.», 2012. – 408 с.
6. *Нижник В. М.* Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств : монографія / В. М. Нижник, О. А. Харун. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 210 с.
7. *Степанов В. Ю.* Інформаційний простір: державно-управлінський аспект: монографія / В. Ю. Степанов. – Х. : «С.А.М.», 2015. – 568 с.
8. *Суїменко Є. І.* Анкетне опитування: мистецтво ставити запитання [електронний ресурс] / Суїменко Є. І. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/FILOSOFIA/news/20140410/zvit_soc2014.pdf
9. *Іжа М. М.* Сучасні аспекти професіоналізації державної служби в Україні: монографія / (Іжа М. М., Попов С. А., Пахомова Т. І. та ін.); ред. М. М. Іжа. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 220 с.
10. *Bourdieu P.* Raison pratiques. Sur la théorie de l'action / Bourdieu P. – Paris: Ed. de Seuil, 1994. – 53 p.
11. *Kelly A. P.* Social research methods / A.P. Kelly. – London: London School of Economics and Political Science, 2011. – 58 p.

12. Mark van de Vall. Sociological practice: Problems, theory, and methods / Mark van de Vall // Knowledge and Policy. – 1991. – Vol. 4, Is. 3 – P. 3–9

13. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [electronic resource] / Smith A. – Access mode: http://www.ifaarchive.com/pdf/smith_-_an_inquiry_into_the_nature_and_causes_of_the_wealth_of_nations%5B1%5D.pdf

References:

1. Gruzenberg S.O. Genij i tvorchestvo. Osnovy teorii i psihologii tvorchestva / Gruzenberg S.O. – M.: KRASAND, 2010. – 264 s.

2. Zakatnov D. O. Profesijna oriientatsiia iak zasib zabezpechennia profesijnoi mobil'-nosti [Elektronnyj resurs] / O. D. Zakatnov / Arkhiv: proforiientatsiia // Derzhavna sluzhba zaj-niatosti. – Rezhym dostupu: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32649&cat_id=5210353

3. Mardahaev L.V. Social'naja pedagogika: uchebnik / Mardahaev L.V. – M.: Gardariki, 2005. – 269 s.

4. VIII Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia «Profesijne stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy» [elektronnyj resurs] / Litopys universytetu // Khmel'nyts'kyj natsional'nyj universytet. – Rezhym dostupu: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=20260>

5. Moroz V. M. Motyvatsijnyj mekhanizm stymuliuвання трудової активності: derzhavno-upravlins'kyj aspekt: monohrafiia / Moroz V. M. – Kh.: «S.A.M.», 2012. – 408 s.

6. Nyzhnyk V. M. Mekhanizm motyvatsii vysokoproduktyvnoi pratsi personalu pidpriemstv : monohrafiia / V. M. Nyzhnyk, O. A. Kharun. – Khmel'nyts'kyj : KhNU, 2011. – 210 s.

7. Stepanov V. Yu. Informatsijnyj prostir: derzhavno-upravlins'kyj aspekt: monohrafiia / V. Yu. Stepanov. – Kh.: «S.A.M.», 2015. – 568 s.

8. Suimenko Ye. I. Anketne opytuvannia: mystetstvo stavtyt zapytannia [elektronnyj resurs] / Suimenko Ye. I. – Rezhym dostupu: http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/FILOSOFIA/news/20140410/zvit_soc2014.pdf

9. Izha M. M. Suchasni aspekty profesionalizatsii derzhavnoi sluzhby v Ukraini: monohrafiia / (Izha M. M., Popov S. A., Pakhomova T. I. ta in.); red. M. M. Izha. – Odesa: ORIDU NADU, 2009. – 220 s.

10. Bourdieu P. Raison pratiques. Sur la théorie de l'action / Bourdieu P. – Paris: Ed. de Seuil, 1994. – 53 p.

11. Kelly A.P. Social research methods / A.P. Kelly. – London: London School of Economics and Political Science, 2011. – 58 p.

12. Mark van de Vall. Sociological practice: Problems, theory, and methods / Mark van de Vall // Knowledge and Policy. – 1991. – Vol. 4, Is. 3 – P. 3–9

13. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [electronic resource] / Smith A. – Access mode: http://www.ifaarchive.com/pdf/smith_-_an_inquiry_into_the_nature_and_causes_of_the_wealth_of_nations%5B1%5D.pdf

Стаття надійшла до редакційної колегії 22.08.2016

Юлія Демідова

кандидат технічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: dem-ula@ukr.net

Олена Тверитникова

кандидат історичних наук, доцент, кафедра інформаційно-вимірювальних
технологій і систем, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: tveekhpi@ukr.net

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ- ЕЛЕКТРИКІВ В УКРАЇНІ

***Анотація:** розглянуто визначальні ознаки формування системи вищої електро-
технічної освіти України в ХХ ст. Досліджено структурні зміни підготовки фахівців-
електриків в провідних вищих технічних навчальних закладах України. На залученні но-
рмативно-правових документів показано етапи формування технічної освіти, підкрес-
лено позитивні та негативні ознаки кожного етапу. Висвітлено особливості організа-
ції навчального процесу, виробничої практики, науково-дослідної роботи, створення
нових спеціальностей, кафедр, факультетів, філій.*

***Ключові слова:** технічна освіта, система підготовки, вищі технічні навчальні
заклади, Україна*

Yulia Demidova

PhD in Technical Sciences, Assistant professor, Psychology of Social Systems Management
Department of the academician I. Zyazyun, National technical university
“Kharkiv polytechnic institute”, Kharkiv, Ukraine
E-mail: dem-ula@ukr.net

Olena Tverytnykova

PhD in Historical Sciences, Assistant professor, Information and Measuring
Technologies and Systems Department, National technical university
“Kharkiv polytechnic institute”, Kharkiv, Ukraine
E-mail: tveekhpi@ukr.net

FORMS AND METHODS OF TRAINING SYSTEM FOR ELECTRICAL ENGINEERS IN NATIONAL HIGHER TECHNICAL EDUCATION INSTITUTIONS

© Юлія Демідова, Олена Тверитникова, 2016

Abstract: the article is shown main features of formation of higher electrotechnical education in Ukraine in the twentieth century. The structural changes in training electricians in the leading higher technical educational institutions of Ukraine are research. The analysis of the technical documents show stages in the formation of technical education, emphasized the positive and negative features of each stage. In the article noted features of the organization of educational process, production practice, research work, creating new disciplines, departments, faculties, branches.

Keywords: technical education, training system of higher technical educational institutions, Ukraine

Юлія Демидова, Елена Тверитникова

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПОДГОТОВКИ ИНЖЕНЕРОВ- ЭЛЕКТРИКОВ В УКРАИНЕ

Аннотация: рассмотрены определяющие признаки формирования системы высшего электротехнического образования в Украине в XX в. Исследованы структурные изменения подготовки специалистов-электриков в ведущих высших технических учебных заведениях Украины. На примере анализа нормативно-правовых документов показано этапы формирования технического образования, подчеркнуты положительные и отрицательные признаки каждого этапа. Освещены особенности организации учебного процесса, производственной практики, научно-исследовательской работы, создания новых специальностей, кафедр, факультетов, филиалов.

Ключевые слова: техническое образование, система подготовки, высшие технические учебные заведения, Украина.

Yulia Demidova, Olena Tverytnykova

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Forms and methods of training system for electrical engineers in national higher technical education institutions”

Problem setting. The defining features of formation of higher electrotechnical education in Ukraine in the twentieth century are considered. The structural changes in training of electrician's specialists in leading higher technical educational institutions of Ukraine, including Kharkiv, Kyiv, Lviv and Odessa Polytechnic Institute are investigated. In attracting normative legal documents the stages of formation of technical education are shown and the positive and negative characteristics of each stage are emphasized. The peculiarities of the educational process, training practices, scientific research works, and the establishment of new specialties, departments, faculties and branches are highlighted. The analysis of methods of electrical engineer training for different specialties is conducted.

Recent research and publications analysis. The issue of improving the functioning and development of training and certification of scientific has found its development in the works of V.P. Yelyutin, S.V. Bondarenko, K.O. Vaschenko, O. E. Tveritnikova and many other researchers.

Paper main body. It was established that during 1950-1960 the training system for electrical engineers was significantly expanded. The number of specialists was increased by implementing of accelerated form of education and increasing population of evening, full-time and part-time forms. The peculiarity of this form was that the graduates of secondary specialized educational institutions, especially colleges could continue their education. This input significantly influenced on the increase of the number of graduate specialists that were required for industry. This gave an opportunity to continue education for college graduates. During the first phase of the development the list of electrotechnical specializations was expanded. The main task of this period was aimed at restoring the network of universities and increasing the number of specialists to recover the ruined industrial complex, increasing the quantitative part of training engineering staff was resolved. Among the negative features of scientific and educational process the imperfect material and technical base and the lack of qualified teaching staff should be noted.

The characteristic features of the second phase of 1961-1975 became a strengthening of the quality of training and the deepening of productive system component of technical education. The transformation of the education system and its approaching to industrial needs were conducted, it contributed to the creation of new disciplines and faculties. Scientific and technical schools that received further development and new scientific directions were developed. The creating of fundamental research laboratories, the intensification of scientific research influenced the restoration of educational and laboratory base that reinforced the quality of training and the organization of student research works. Students were actively involved in research subjects that were held by the departments. Scientific and student studios were created. At the beginning of 1960 it was decided to remove the accelerated training of students. In order to improve the educational process the forms and dates of training practices were changed. The model of combining study with work on the production impacted on the quality of training. The load on production and training during the afternoon negatively influenced on general performance. In addition, practical training at the beginning of education had no expected results. The creation of special conditions for students who had a two-year production experience led to a lower level of general training contingent. That is why in the middle of 1960 the form of training "on the job" was canceled. Meanwhile the cooperation of higher education institutions and enterprises had a significant impact on the qualitative changes in training system of electrical engineers.

The spread of electrotechnical education contributed to creation of leading network branching in higher technical educational institutions. In 1960 Vinnytsya branch in KPI (Vinnitsa Polytechnic Institute), General Technical Faculty in LPI (Ternopil National Technical University named after Ivan Puliuys) and LPI branch in Ivano-Frankivsk were created. Also in the same year in OPI Sevastopol branch "electrotechnics", radio engineering, automatics and telemechanics departments were created.

Conclusions of the research. During 1976-1991 it was noticeable that the work held in previous years, on the preparation of scientific and pedagogical staff gained positive results. The proportion of doctors and candidates of sciences working in educational process significantly increased. Different forms of scientific research work with students were supported. But during this period it was more formal. In 1988 there was a meeting of the Union, where the main statements of reforming the educational system were formed. During this period, some problems in electrical system of education were defined that were associated with general characters of crisis of higher technical education, including reducing funding for research activities of educational institutions, overdraft of specialists with

engineering and technical education, outdated material and technical base. The last directly impacted on the further development of electrotechnical direction. The backlog in some areas of electrotechnics, in particular electronic computer facilities, and computer technologies retarded the modernization of training system.

In the next period, attempts to modernize the educational system, the transition to a continual training system were made. But the process of modernization, main objective of which was the education system transition to new forms of educational methods was remained unfinished at that time.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вища технічна освіта є однією з головних передумов технологізації суспільства. Використання новітніх технологій визначається не тільки розвитком промислового комплексу та науки, а й рівнем якості освіти. Постійний пошук нових підходів і методів в системі вищої освіти спрямовано на підготовку конкурентоспроможної інженерної еліти. Нові технології дозволяють поліпшити освітню діяльність, відповідно до сучасних тенденцій розвитку галузей промисловості. Тому невід'ємною частиною її розвитку є її освітня складова. Електротехнічна освіта в Україні протягом ХХ ст. інтенсивно розвивалася та вдосконалювалася. У цей період відчувалася гостра нестача в технічних кадрах. Відновлення та розвиток електротехнічної галузі потребував фахівців-електриків різних кваліфікацій. На сучасному етапі реформування вищої школи питання освітніх перетворень другої половини ХХ ст. усе більше привертають увагу дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий фактологічний матеріал щодо розвитку вищої школи надано в роботі В.П. Єлютіна [1]. Це одна з перших узагальнюючих праць, де розглянуто тенденції формування мережі вищих навчальних закладів, проблеми підготовки науково-педагогічних кадрів, форми організації науково-дослідної роботи викладачів і студентів, проведено кількісний і якісний аналіз професорсько-викладацького складу і контингенту студентів. У праці С.В. Бондаренко представлено ґрунтовний аналіз основних етапів формування мережі вищої технічної освіти на основі залучення законодавчо-нормативних матеріалів [2]. Проблеми підготовки фахівців електротехніків в другій половині ХХ ст. в Україні окреслені в роботах, присвячених історії розвитку навчальних закладів [3–8]. Здійснений аналіз досліджень свідчить про відсутність спеціальних праць, присвячених вивченню трансформації вищої електротехнічної освіти в другій половині ХХ ст.

Основна мета статті. На основі аналізу наукової літератури виявити характерні ознаки системи підготовки електриків в Україні.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У першій половині ХХ ст. вища електротехнічна освіта в Україні була представлена провідними вищими технічними навчальними закладами (ВТНЗ), зокрема політехнічними інститутами: Львівським, де в 1890 р. була створена кафедра електротехніки; Київським, в якому з 1918 р. діяв перший в Україні електротехнічний факультет; Харківським, де викладання електротехніки розпочалося в 1901 р., а в 1921 р. почав працювати потужний електротехнічний факультет та Одеським, у складі якого був електроенергетичний (1924 р.) та електротехнічний (1929 р.) факультети. Спеціалізовані кафедри були також відкриті в технічних училищах та технікумах, що мали права підготовки вузькоспеціалізованих інженерних кадрів, зокрема в 1920 р. кафедра енергетики ство-

рена в Кам'янському політехнікумі і Запорізькому індустріальному технікумі, в 1921 р. у Катеринославському вищому гірничому училищі організовано електромеханічне відділення та кафедру гірничої електротехніки, а 1929 р. була створена кафедра загальної електротехніки і електричних машин Донецького гірничого технікуму. Підготовка фахівців проводилася з 1932 р. електротехнічним факультетом Криворізького гірничорудного інституту. Таким чином, у першій половині ХХ ст. сформувалися провідні наукові центри підготовки фахівців для електротехнічної галузі, виокремилися основні спеціалізації, напрями досліджень та почали складатися наукові школи [9].

На початку 1950-х рр., коли перші проблеми зруйнованого війною господарства були вирішені, отримано нові завдання, пов'язані з розвитком електропромисловості, розширенням енергетичного комплексу, будівництвом нових потужних електростанцій та протяжних ліній електропередач. Нестача інженерних кадрів у повоєнний період потребувала впровадження нових форм навчання, основною ознакою яких була спрямованість на підвищення кількості випускників. У зв'язку з цим поширення набули такі форми навчання як вечірня, заочна. Також на великих підприємствах були створені філії ВТНЗ, де за особливими навчальними планами відбувалася підготовка фахівців згідно очно-заочної форми [1, с. 106].

Крім звичайного графіку навчального процесу, впроваджувалася підготовка інженерів за прискореною навчальною програмою, що тривала чотири роки та десять місяців. Особливістю цієї форми було те, що навчання продовжували випускники середніх спеціалізованих навчальних закладів, тобто технікумів. Це введення значно вплинуло на збільшення кількості випускників-фахівців, необхідних для промисловості. Перший випуск прискорених груп відбувся на електроенергетичному факультеті ХПІ вже в 1954 р. у кількості 70 студентів. Контингент електротехнічного факультету Київського політехнічного інституту (КПІ) прискореної форми навчання в 1956/1957 навч. році становив 50 осіб [6, с. 92].

Період 1960 рр. – це час бурхливого розвитку галузевої прикладної науки. Характерною ознакою розвитку системи освіти початку 1960 рр. стала форма поєднання навчання з працею. Постанови «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» 1958 р. та «О формах і термінах навчання в вищих навчальних закладах і о виробничій роботі і практиці студентів» 1959 р., де зазначено важливість збільшення обсягу виробничої практики для студентів денної форми навчання, мали вплив на подальший розвиток системи освіти. Студенти молодших курсів, які не мали дворічного стажу виробничої практики зобов'язані поєднувати навчання з роботою на виробництві. ВТНЗ повинні були займатися працевлаштуванням випускників в залежності від профілю освіти. Також значні пільги надавалися абітурієнтам, які вже мали виробничий стаж. Для них відводилося 80 % від загальної кількості конкурсних місць [10].

Реформи вплинули на організацію навчального процесу провідних навчальних закладів. Згідно з архівними даними в ХПІ на першому курсі факультету «Автоматика та приладобудування» без відриву від виробництва навчалася 100 % студентів, на другому понад 45 %, на третьому – 60 %, на четвертому – 50 %, на п'ятому понад 40 % [17, арк. 3а]. В ЛПІ на електротехнічному факультеті без відриву від виробництва навчалася понад 80 % від загальної кількості контингенту.

Ще одним нововведенням, яке безпосередньо торкнулося електротехнічних спеціальностей, стала організація для студентів старших курсів тривалої інженерної практики на великих промислових підприємствах. Це принципово відрізнялося від поперед-

ніх форм проведення практики. Студенти зараховувалися на посади техніків за договорами з підприємствами та працювали відповідно до затверджених програм практики. Термін проходження практики збільшено до шести місяців. Початок виробничої практики перенесено на п'ятий семестр. Впровадження нових заходів дозволило наблизити курсове та дипломне проектування до вимог промисловості, посилити якість проведення роботи, збільшити кількість реально виконаних проектів, встановити творчі взаємозв'язки між кафедрами та виробництвом. Ці заходи були спрямовані на посилення виробничої складової підготовки технічних кадрів.

Підвищення відсотку наукомістких технологій в електротехнічній галузі, створення заводських дослідних лабораторій, впровадження автоматизованих технологічних ліній, застосування верстатів з програмованим керуванням, посилення взаємодії промислових підприємств з ВТНЗ зумовило реорганізацію системи електротехнічної освіти. Враховуючи нові вимоги в провідних ВТНЗ України було створено нові факультети, кафедри, відкрито нові спеціальності. Наряду зі структурними змінами відбулася модернізація навчальних планів, що була спрямована на посилення фундаментальної та загально-інженерної підготовки, використання у навчальному процесі сучасного технічного обладнання, зокрема засобів програмованого навчання. В цей період ХПІ поряд з КПІ стали одними з перших в Україні вищими навчальними закладами, яким надано право організації навчального процесу за індивідуальним навчальним планом. Цей факт дозволив запровадити комплексний підхід до навчально-методичної роботи. Відбувався пошук нових форм та методів поліпшення навчання, зокрема переглянуто методики викладання лекційного матеріалу, проведення лабораторних занять та консультацій. Цикл дисциплін для підготовки фахівців-електриків удосконалювався. Було посилено блок теоретичних курсів та збільшено кількість годин на базові інженерні дисципліни. Наприкінці 1960-х рр. ВТНЗ перейшли до нового терміну навчання – 5,5 років [3, с. 148].

На початку 1960 рр. контингент студентів електротехнічного факультету КПІ становив понад 1800 осіб, що дало поштовх для розподілу на два окремих факультети: електроенергетичний та приладобудівний факультет. Електротехнічний напрям ХПІ був розширений створенням протягом 1960–1961 рр. нового факультету «Автоматика та приладобудування». Контингент електроенергетичного факультету ЛПІ в 1961 р. становив понад 1260 студентів, що зумовило розподіл факультету в квітні 1962 р. на електроенергетичний з чотирма кафедрами і електромеханічний з трьома кафедрами.

Поширенню мережі електротехнічної освіти сприяло створення філій провідних ВТНЗ. В 1960 р. було створено Вінницьку філію КПІ (далі Вінницький політехнічний інститут), загально-технічний факультет ЛПІ (далі Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя) і філію ЛПІ в Івано-Франківську. Також в цьому ж році в Севастопольській філії ОПІ створено кафедри "електротехніки, радіотехніки, автоматики і телемеханіки" [20]. Впродовж 1950–1960 рр. були відкриті п'ять електротехнічних факультетів у філіях і регіональних ВНЗ, зокрема Донецькому політехнічному інституті (1959 р.), Запорізькому інституті сільськогосподарського машинобудування (1961 р.), Дніпропетровському гірничому інституті (1962 р.), Криворізькому технічному університеті (1964 р.), філії ХПІ в Сумах (1966 р.). В 1968 р. почали діяти факультет енергетики та радіоелектроніки, а в 1969 р. – енергетичний факультет Вінницької філії КПІ [9].

В 1970 рр. перелік електротехнічних спеціалізацій в провідних ВТНЗ України був суттєво поширений, мережа електротехнічної освіти практично сформувалася. Пе-

регляд навчальних планів та робочих програм спрямований на посилення фундаментальної та загальноосвітньої підготовки фахівців. Розвиток науково-дослідної роботи вищої технічної школи дозволив розширити лабораторний практикум, забезпечити умови його проведення з використанням сучасного обладнання і обчислювальної техніки. Навчання включає аспекти науково-дослідної роботи, зокрема організація тематичних студентських семінарів та наукових товариств, проведення науково-практичних конференцій молодих вчених. Особливе місце в підвищенні якісної підготовки інженерів-електротехніків відводилося науково-дослідній студентській роботі. З метою посилення практичної підготовки студентів та розвитку їхніх самостійних навичок, крім студентських науково-технічних товариств, організовані студентські проектно-конструкторські бюро.

У 1980 рр. відбуваються спроби створення системи безперервної освіти. Постановою 1987 р. ЦК КПРС і СМ СРСР «Про заходи щодо докорінного поліпшення якості підготовки та використання фахівців з вищою освітою у народному господарстві» було встановлено вимоги щодо поглиблення фундаментальної підготовки, посилення міждисциплінарних зв'язків навчальних предметів та впровадження гуманітарної складової технічної освіти. В 1988 р. відбулася Всесоюзна нарада, де були сформовані основні положення реформування освітньої системи [23]. В цей період визначилися певні проблеми в системі електротехнічної освіти, що були пов'язані з загальними кризовими явищами вищої технічної освіти, зокрема зменшення фінансування наукової діяльності навчальних закладів, перебільшення випуску фахівців з інженерно-технічною освітою, несучасна, застаріла матеріально-технічна база. Останнє безпосередньо вплинуло на подальший розвиток електротехнічного напрямку. Відставання в деяких галузях електротехніки, зокрема електронно-обчислювальній техніці, комп'ютерних технологіях гальмувало модернізацію системи підготовки фахівців [11].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Приймаючи до уваги вище наведене, можемо сформулювати такі висновки. Спеціалізовану електротехнічну підготовку в Україні в другій половині ХХ ст. можна було отримати в провідних ВТНЗ, зокрема Київському, Харківському, Львівському, Одеському політехнічних інститутах, а також регіональних навчальних закладах. Розвиток системи підготовки інженерів-електриків у другій половині ХХ ст. можна поділити на такі етапи: І етап (1950–1960 рр.), ІІ етап (1961–1975 рр.), ІІІ етап (1976–1991 рр.). На першому був розширений перелік електротехнічних спеціалізацій, збільшено випуск фахівців шляхом впровадження прискореної форми навчання та збільшення контингенту вечірньої, очної та очно-заочної форм. Основне завдання цього періоду полягає у відновленні мережі ВНЗ і підвищенні кількості фахівців для відновлення зруйнованого промислового комплексу. Таким чином було вирішено збільшення кількісної складової підготовки інженерно-технічних кадрів. Серед негативних рис науково-освітнього процесу треба відмітити ще недосконалу матеріально-технічну базу та нестачу кваліфікованих викладацьких кадрів. Характерними ознаками другого етапу стало посилення якості підготовки фахівців та поглиблення виробничої складової системи технічної освіти. Відбувалася трансформація системи освіти, наближення її до потреб промисловості, що сприяло створенню нових спеціальностей і факультетів. Подальший розвиток отримали науково-технічні школи, відокремлюються нові наукові напрямки. Створення проблемних лабораторій, активізація наукового пошуку вплинули на відновлення навчально-лабораторної бази, що посилило якість підготовки фахівців та організацію студентської наукової роботи. Студенти активно залучалися до виконання наукової тематики, що

*ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД*

проводилася кафедрами. Створювалися наукові студентські студії. Вже на початку 1960 рр. відмовилися від прискореної підготовки студентів. З метою удосконалення навчального процесу перебудовано форми і терміни проведення виробничої практики. Модель поєднання навчання сумісно з роботою на виробництві відобразилася на якості підготовки. Навантаження на виробництві, навчання у другій половині дня негативно впливали на загальну успішність. Крім того, проходження практики на початку навчання не мала очікуваного результату. Створення особливих умов для студентів, що мали виробничий дворічний стаж, привело до зниження рівня загальної підготовки контингенту. Тому вже в середині 1960 рр. форма навчання «без відриву від виробництва» була скасована. Між тим співробітництво вищих навчальних закладів і підприємств мало вагомий вплив на якісні зміни системи підготовки інженерів-електриків. Наприкінці 1970-х р. було помітно, що проведена в попередні роки робота з підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів принесла позитивний результат. Значно виросла питома вага докторів і кандидатів наук, що працювали в навчальному процесі. Підтримувалися різні форми наукової роботи зі студентами. Але в цей період вона мала більш формальний характер. В наступний період, були проведені спроби модернізації системи навчання, перехід до неперервної системи підготовки фахівців. Але процес модернізації, головним завданням якого було перехід системи освіти до нових форм, методів навчання, залишився на той час незавершеним.

Список літератури:

1. Елютин В. П. Высшая школа СССР за 50 лет / В. П. Елютин. – М. : Высшая школа, 1967. – 272 с.
2. Бондаренко С. В. Історичні аспекти розвитку вищої технічної освіти в Україні у другій половині ХХ століття / С. В. Бондаренко // Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка : зб. наук. праць. – Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. – С. 122–126.
3. Киркач Н. Ф. Харьковский политехнический институт. 1885–1985: история развития / Н. Ф. Киркач. – Х. : Вища школа, 1985. – 223 с.
4. Дніпродзержинський державний технічний університет. Історична довідка [Електронний ресурс]: – Режим доступу : <http://www.dstu.dp.ua/>.
5. Запорізький національний технічний університет. Електротехнічний факультет. Історична довідка [Електронний ресурс]: – Режим доступу : <http://www.zntu.edu.ua/istoriya-ta-suchasnist-universitetu>.
6. Київський політехнічний інститут. Нарис історії / Г. Ф. Беяков, Є. С. Василенко, М. Ф. Вілков та ін. ; за ред. М. З. Згуровського. – К. : Наук. думка, 1995. – 320 с.
7. Одесский политехнический институт. Краткий исторический очерк (1918–1968) / за ред. К. С. Коваленко. – К. : Киевский университет, 1968. – 222 с.
8. Національний університет «Львівська політехніка» / за ред. Ю. Я. Бобало. – К. : ТОВ Видавничий центр «Логос Україна», 2009. – 447 с.
9. Тверитникова О. Вища електротехнічна освіта України другої половини ХХ ст. / О. Тверитникова // Українознавчий альманах. – К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – 2014. – №17. – С. 312–315.
10. О формах и сроках обучения в высших учебных заведениях и о производственной практике студентов: постановление Совета Министров СССР: от 4 августа 1959 г. № 907 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons>.

11. О мерах по коренному улучшению качества подготовки и использования специалистов с высшим образованием в народном хозяйстве : постановление: от 13 марта 1987 года № 325 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document>.

References:

1. Elyutin V.P.(1967), *Vysshaya shkola sssr za 50 let [Higher School of the USSR for 50 years]*. Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
2. Bondarenko S. V. Istorychni aspekty rozvytku vyschoi tekhnichnoi osvity v Ukraini u druhij polovyni KhKh stolittia / S. V. Bondarenko // Visnyk Hlukhivs'koho NPU im. O. Dovzhenka : zb. nauk. prats'. – Hlukhiv: HNPU im. O.Dovzhenka, 2012. – S. 122–126.
3. Kirkach N. F. (Eds.). (1985). *Kharkov Polytechnic Institute. 1885-1985: History of development/* – Kharkov: Vishha shkola.
4. Dniprodzerzhyns'kyj derzhavnyj tekhnichnyj universytet. Istorychna dovidka [Elektronnyj resurs]: – Rezhym dostupu : <http://www.dstu.dp.ua/>.
5. Zaporiz'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet. Elektrotekhnichnyj fakul'tet. Istorychna dovidka [Elektronnyj resurs]: – Rezhym dostupu : <http://www.zntu.edu.ua/istoriya-ta-suchasnist-universitetu>.
6. Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut. Narys istorii / H. F. Bieliakov, Ye. S. Vasylenko, M. F. Vilkov ta in. ; za red. M. Z. Zghurovs'koho. – K. : Nauk. dumka, 1995. – 320 s.
7. Kovalenko K.S. (Eds.). (1968). *Odessa Polytechnic Institute. Brief Essay historically (1918-1968)*. Kyiv: Publishing the Kyev University.
8. Natsional'nyj universytet «L'vivs'ka politekhnika» / za red. Yu. Ya. Bobalo. – K. : TOV Vydavnychyj tsentr «Lohos Ukraina», 2009. – 447 s.
9. Tverytnykova O. Vyscha elektrotekhnichna osvita Ukrainy druhoi polovyny KhKh st. / O. Tverytnykova // Ukrainoznavchyj al'manakh. – K.: Kyivs'kyj natsional'nyj universytet im. T. Shevchenka. – 2014. – №17. – S. 312–315.
10. Postanovlenie soveta ministrov sssr ot 4 avgusta 1959 g. № 907 «O formax i srokax obucheniya v vysshix uchebnyx zavedeniyax i o proizvodstvennoj praktike studentov» [The USSR Council of Ministers Resolution dated August 4, 1959 № 907 "On the forms and periods of study in higher education and practical training of students."]. (n.d.). *base.consultant.ru*. Retrieved from <http://base.consultant.ru/cons>.
11. Postanovlenie ot 13 marta 1987 goda № 325 «O merax po korenному uluchsheniyu kachestva podgotovki i ispolzovaniya specialistov s vysshim obrazovaniem v narodnom xozyajstve» [Resolution of March 13, 1987 № 325 "On measures for radical improvement of the quality of training and the use of specialists with higher education in the national economy."]. (n.d.). *docs.cntd.ru*. Retrieved from <http://docs.cntd.ru/document>.

Стаття надійшла до редакційної колегії 21.08.2016

Наталія Євтушенко

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра природничо-математичних
дисциплін та методики їх викладання, Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти ім. К.Д. Ушинського, Україна
E-mail: env_2006@ukr.net

КОНЦЕПЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПОЛЬЩІ

Анотація: стаття присвячена розгляду актуальних питань підготовки майбутніх учителів у системі освіти Польщі. Описано головні концепції, на основі яких відбувається процес навчання та підготовки польських педагогів. Проаналізовано погляди науковців щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів, визначено подальші перспективи вивчення досліджуваної проблеми.

Ключові слова: учитель, концепції підготовки вчителя, система освіти Польщі, педагогічна освіта.

Nataliia Yevtushenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Natural and Mathematical Sciences and their teaching methods of the Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after K.D. Ushynskiy, Chernihiv, Ukraine
E-mail: env_2006@ukr.net

THE CONCEPTS OF FUTURE TEACHER TRAINING IN POLAND

Abstract: the paper deals with the actual problems of future teacher training in the educational system of Poland. The author describes the main concepts which the process of education and training of Polish teachers has been based on. The researchers' views on the improvement of professional training of future teachers are analyzed; the perspectives of further investigating of the problem are defined.

Keywords: a teacher, concepts of teacher training, educational system of Poland, pedagogical education.

Наталья Евтушенко

КОНЦЕПЦИИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПОЛЬШЕ

Аннотация: статья посвящена рассмотрению актуальных вопросов подготовки будущих учителей в системе образования Польши. Описаны главные концепции, на основе которых происходит процесс обучения и подготовки польских учителей. Проанализированы взгляды ученых на усовершенствование профессиональной подготовки будущих учителей, определены дальнейшие перспективы изучения исследуемой проблемы.

© Наталія Євтушенко, 2016

Ключевые слова: учитель, концепции подготовки учителя, система образования Польши, педагогическое образование.

Nataliia Yevtushenko

An extended abstract of a paper on the subject of:
“The concepts for training of future teachers in Poland”

Problem setting. In the 80s of the last century teacher education systems in Poland and Ukraine had a lot in common. Subsequently the proximity to political priorities and the affinity of the impact on the socio-economic changes predetermined a widespread similarity in the implementation of the objectives of educational reforms in these countries. In recent years, due to the combined efforts of the Polish scientific and educational communities there have been significant improvements in the system of national education in Poland. There have been conceptual transformations in the process of training of a Polish teacher who is the main character appointed to implement the goals and outcomes of the education. The study of the nature of this educational transformation and the analysis of its key features will promote to bring new ideas on modernizing education in Ukraine and develop the national concept of the professional training of future teachers.

Recent research and publications analysis.

Positive changes occurred in the last three decades in education in Poland well indicate prevailing at the state level ideology on the school functioning and the role of a school teacher in the classroom. Teacher training is an important component of teacher education and also a prerequisite for successful reforming and development of the national education system. In this context, the study of foreign experience is an urgent task for the Ukrainian pedagogical science. The writings of scientists examined the following aspects of preparation of future teachers in Poland: teacher education and its development (A. Gryschuk, T. Krystopchuk), trends in reforming public educational services and educational development (A. Karpenko, V. Majboroda), the problems of professional training of teachers (A. Vasyliuk), training of teachers of technical subjects (T. Barskyi) and training of engineers and teachers of higher technical schools (E. Neroba). At the same time, the development of the concept of teacher training in the system of higher education in Poland by changing the approaches to the implementation of such training and the content of training programs in the country has not still found adequate reflection both in the works of Ukrainian scientists and in practice.

Paper objective. The paper aims to overview the main concepts of teacher training in Poland which will promote the use of the positive foreign experience for transforming the content, the forms and the methods of training of future teachers in Ukraine.

Paper main body. A number of basic concepts of teacher training in Poland based on different approaches to professional development of teachers are described in modern literature. The most developed is the classification of the concepts by the historical and chronological criteria that allows distinguishing the specific features in the process of teaching and teacher training in Poland in different historical periods. The concept of the 30s of the twentieth century, which provided comprehensive mastering of general knowledge required to obtain a teaching profession, stands out among them. The fundamental of the time was the idea that the school was a place of knowledge transfer, and the role of a reliable

information source was assigned for the teacher. According to the concept of special training that has been created later, the future teacher had to obtain above all a deep knowledge of the subject, which he later taught at school. One of the negative features of that concept was insufficient formation of psychological and pedagogical competence of teachers. The concept of the dominant methodological training of specialists has also its drawbacks. Teachers showed interest in methods of teaching the subject. However they did not want to raise their professional level in cases that did not concern their direct educational activities. Wider prospects for the implementation of quality teacher training were provided by the personalistic concept which focused on the development of teacher's personality, professional identity and subjectivity. According to a problematic concept of training it was offered to develop teachers' ability not only to distinguish and anticipate problematic situations in their activities, but also find ways of solving them, which was important in terms of the dynamically developing society and rapid technological progress. Among the new concepts of preparation for the teaching profession the transition doctrines have appeared in Poland, such as the doctrine of self-development and self-education of teachers, the doctrine of continuous education; the doctrine of critical diagnostic; the doctrine which focuses on training of a teacher-researcher, a teacher-producer, a teacher-creator, a teacher-practitioner subjected to reflection and a teacher-leader. The analysis of the teacher training basic concepts in Poland leads to the emergence of the idea of integrating the elements of all above mentioned concepts into a single educational doctrine to facilitate the provision of quality teacher education, formation and development of its individual components.

Conclusions of the research. Analysis of researching problems proves that modern Polish scientists consider a teacher to be a multifaceted, open, flexible and free personality, independent and transgressive, social and cultural, the one who is prepared for creating his own educational content, well-motivated and provided with teaching methods and forms. These provisions correspond to the Polish national traditions on teacher training and comply with European principles and doctrines of modern education. They have been integrated into the programs of higher education and are the subject of a broad discussion in society now. Search for the ways to best solve the problems of subject and methodical preparation and education of the individual in the process of obtaining a teaching profession identifies the prospects and directions for further research on the development of a state-level new concept of training of teachers to the profession.

У 80-х роках минулого століття системи педагогічної освіти Польщі та України мали дуже багато спільних рис. Згодом близькість у політичних пріоритетах, спорідненість впливу суспільно-економічних змін зумовлювали схожість у цілях здійснення освітніх реформ у цих країнах. В останні роки завдяки об'єднаним зусиллям польських науковців та педагогічної громади в системі національної освіти Польщі відбулися значні позитивні зрушення. Концептуальних перетворень зазнав процес професійної підготовки польського вчителя – головної дійової особи, покликаної реалізувати цілі й завдання освіти. Вивчення сутності цієї освітньої трансформації, аналіз її головних рис сприятиме народженню нових ідей для модернізації освіти України, виробленню власної національної концепції професійної підготовки майбутніх учителів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У документах міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи, Європейської Комісії, Європейської асоціації педагогічної освіти тощо) наголошується на ключовій ролі вчителя у продуктивних змінах в освіті та суспільстві як на сучасному етапі, так і в майбутньому.

Успішна модернізація освіти в Польщі та Україні значною мірою залежить від якості професійної підготовки педагогічних кадрів, здатних до інтелектуального і творчого розвитку особистості учнів як основи успішного функціонування людини в умовах постійних змін [1]. Створення національної концепції професійної підготовки вчителів, яка включала б системний опис її побудови і функціонування, сприятиме глибшому осмисленню, тлумаченню, вивченню головних ідей щодо визначення сутності, змісту й форм такої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позитивні зміни, що відбувалися протягом останніх трьох десятиліть в освіті Польщі, свідчать про вдало сформовану на державному рівні ідеологію стосовно функціонування школи й ролі педагога в навчальному процесі. Професійна підготовка вчителів є вагомим складником педагогічної освіти й одночасно необхідною умовою успішного реформування й розвитку освітньої національної системи. У цьому контексті дослідження зарубіжного досвіду є нагальним завданням для української педагогічної науки. У працях науковців розглянуто такі аспекти підготовки майбутніх учителів у Польщі: педагогічна освіта та її розвиток (Ю. Гришук, Т. Кристопчук), тенденції державного реформування освітніх послуг і розвитку освіти (О. Карпенко, В. Майборода), проблеми професійно-педагогічної підготовки вчителів (А. Василюк), професійної підготовки викладачів технічних дисциплін (Т. Барський) та інженерів-педагогів для вищих технічних навчальних закладів (Е. Нероба).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас сучасна система професійної підготовки вчителів в Україні не повністю відповідає вимогам, які постають в умовах розбудови української державності, входження країни в європейський освітньо-культурний простір. Постає питання щодо необхідності збереження кращих традицій національної вищої освіти та адаптації вітчизняної освітньої галузі до європейських стандартів. У зв'язку з цим досвід Польщі щодо розвитку доктрин перехідного періоду з підготовки вчителів у системі вищої освіти, щодо зміни підходів до здійснення такої підготовки та до змісту навчальних програм у цій країні потребує дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є огляд ключових положень основних концепцій професійної підготовки вчителів у Польщі, що сприятиме використанню позитивного зарубіжного досвіду для трансформації змісту, форм і методів навчання майбутніх педагогів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні, суспільні й економічні зміни, що відбуваються останнім часом в Україні, спонукають до значних перетворень і трансформацій в освітній галузі країни, чого неможливо досягти без створення нової моделі професійної підготовки вчителів. На сьогодні більшість існуючих теорій щодо такої підготовки полягають у засвоєнні майбутнім педагогом певного обсягу знань, умінь і навичок, без зосередження на тих змінах, яких зазнає його особистість у процесі професійного розвитку.

Концентрація головної уваги на потребі опанування значного обсягу спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для отримання професії, призвело до нехтування розумінням того, що професійна підготовка педагога передбачає, насамперед, здатність особистості стати вчителем. І, як не парадоксально це звучить, формування й розвиток цієї особистісної характеристики відбувається саме завдяки практичному досвіду, набутому безпосередньо у повсякденній шкільній реальності, основою якої є міжособистісні відносини з характерними для педагогічного середовища високою динаміч-

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

ністю, мінливістю і непередбачуваністю ситуації. Сучасний учитель має бути добре підготовленим фахівцем, здатним відповідати на виклики сучасності, виконувати різні ролі й функції, бути для своїх учнів одночасно і педагогом, і вихователем, і психологом, виступати в якості наставника, фасилітатора, організатора, мати творчі здібності та вміння ініціювати зміни в дитячому колективі тощо. Яким же чином слід готувати майбутніх учителів, рівень підготовки яких повною мірою відповідав би потребам сьогодення? Це основне питання педагогічної освіти може бути вирішене завдяки зверненню до досвіду створення різних концепцій із підготовки вчителів у Польщі – європейській країні, якій вдалося досягти значних позитивних зрушень у різних сферах суспільства, у тому числі в освіті.

Сучасна література описує низку відомих концепцій підготовки польських учителів, що відрізняються між собою застосуванням різних підходів до формування професіоналізму педагогів. Відомий польський дидакт В. Оконь виокремлює три моделі педагогічної освіти: компетентнісна, персоналістична (особистісна), прогресивна [6]. Таку ж кількість концепцій підготовки вчителів описує польський педевтолог Х. Квятковська, яка зазначає, що їхня професійна підготовка відбувається шляхом реалізації технологічного, гуманістичного і функціонального підходів [4]. Найбільш розробленою є класифікація концепцій, запропонована сучасним дослідником Т. Левовицьким [5]. Використовуючи історично-хронологічний критерій, автор виокремлює декілька педагогічних теорій за специфічними ознаками в організації процесу навчання та підготовки вчителів у Республіці Польща в різні історичні періоди.

Перша теорія декларує необхідність всеохоплюючих знань загального характеру, необхідних для отримання професії вчителя. Відповідно до цієї концепції, результатом підготовки, в якій переважає набуття особистістю загальної освіти, повинен стати вчитель-ерудит, який володіє різнобічними знаннями. Такий педагог є всебічно розвинутою людиною, що надає йому право посісти домінуюче становище у відносинах з учнем. Зазначена концепція мала своїх прихильників у 30-ті роки XX століття та після Другої світової війни, коли у Польщі відчувався вагомий дефіцит людських ресурсів у галузі освіти. Також вважалося, що школа – це місце передачі знань учням від добре підготовленого вчителя, якому надавалася роль надійного джерела інформації. З точки зору цієї теорії, для підготовки майбутніх педагогів найкраще підходить засвоєння студентами готових знань, головним чином завдяки застосуванню пасивних форм навчання, з використанням репродуктивного методу навчання й акцентом на кількість, а не якість отриманих знань, із значною мірою авторитаризму в організації навчального процесу, який часом віддалено пов'язаний із реальними потребами людини та суспільства.

Друга концепція є протилежною до описаної вище, адже вона пропонує приділяти основну увагу, передусім, спеціальній ґрунтовній підготовці фахівців із певної дисципліни: математики, фізики тощо. Згідно з її положеннями, майбутній педагог має глибоко, на високому науковому рівні знати предмет, який викладатиме у школі. Але при цьому у студентів спостерігаються значні недоліки щодо психолого-педагогічних компетенцій і навичок. Зокрема, досить часто має місце дефіцит знань щодо методів і форм виховної роботи з учнем та його сімейним оточенням. Цей вид професійної підготовки сьогодні використовується в університетах, коледжах, академіях, що займаються підготовкою фахівців в певній конкретній галузі освіти (математика, хімія, фізика тощо). Навчання здійснюється за так званою програмою з розширеною педагогічною підготовкою.

Зазначимо, що за концепцією спеціальної підготовки навчаються майбутні висококваліфіковані викладачі технічних спеціальностей із глибоким знанням свого пред-

мета. Педагоги, підготовлені відповідно до цієї концепції, також посідають домінуюче положення стосовно студентів, але водночас не можуть займатися іншими видами педагогічної діяльності, окрім тієї, що обмежується їхньою вузькою спеціалізацією. В ситуаціях нестандартних, що вимагають креативного підходу, широкого світогляду, наявності глибоких знань із психології, педагогіки, соціології, такий учитель не може виконати очікувані від нього інші функції педагога, не пов'язані з передачею знань. Він не може виступати в ролі психолога, педагога і вихователя. У цій концепції роль учителя окреслюється лише як роль передавача знань та основного носія культури знань свого типу, а це, як відомо, лише частина педагогічної діяльності.

Третя концепція підкреслює пріоритетність методичної підготовки, необхідної для щоденної професійної праці. Нею передбачається, що у підготовці до професії вчителя найбільш важливими є набуття методичних навичок і вміння ефективно їх застосовувати. “Успіх у поведінці полягав (і сьогодні також вбачається) в опануванні ефективними засобами (технологіями, методами), що використовуються вчителем” [5, с. 15]. Однак, на думку сучасних дослідників, такі методики можуть допомогти підвищити лише якість конкретних педагогічних дій, викладання окремих навчальних тем. Вважається, що фахівці, підготовлені відповідно до цієї концепції, поряд із високим рівнем професійної спрямованості, матимуть завищену самооцінку і, можливо, небажання підвищувати професійний рівень у тому, що не стосується їхньої безпосередньої педагогічної діяльності [2]. Досить поширеним явищем є ототожнення ефективності навчання і викладання з такою методичною підготовкою, як дотримання видимого порядку й дисципліни в класі, реалізації дидактичного матеріалу з використанням традиційних методів і прийомів навчання. З точки зору цієї концепції, для формування ефективності методичної підготовки майбутніх учителів процес навчання має відбуватися у тісному зв'язку з практичною діяльністю студентів. Зокрема, передбачається ґрунтовне відпрацювання навичок створення конспектів уроків, що в подальшому сприятиме якісному досягненню цілей кожного конкретного навчального заняття.

Орієнтація на розвиток педагога як особистості, індивідуальності й активного суб'єкта професійної діяльності зумовлює виникнення четвертої концепції, яка розширює перспективи щодо підготовки майбутніх учителів і ґрунтується на принципах особистісно зорієнтованої педагогіки, що використовується під час розвитку особистості студентів у процесі навчання в педагогічному вищому навчальному закладі. У такий спосіб створюються можливості для особистісного зростання, формування характеру майбутнього вчителя, становлення його індивідуальності. Концепція базується на визнанні того, що тільки сам педагог усвідомлює свої сильні і слабкі сторони, має власне бачення особливостей процесу виховання й навчання дітей з урахуванням тієї шкільної реальності, в якій він працює. Такий учитель є відкритим до сприйняття того нового, що існує поза щоденною освітянською рутиною, дбає про власний розвиток, знаючи, що це є необхідною умовою розвитку його учнів.

Підготовка до професії в дусі зазначеної концепції дозволяє апелювати у процесі навчання до методів, пов'язаних із пізнанням власного “Я” (своїх психологічних особливостей, нових можливостей для здійснення педагогічної діяльності, цікавих форм роботи); усвідомленням як одним із найбільш важливих психологічних механізмів, що бере участь у процесі навчання і спирається на здібності людського мозку та його властивості; дією, що полягає в розумінні шляхів вирішення проблем, інноваційній діяльності за участю всієї громади, зосередженої навколо школи.

Наступною концепцією є проблемна, або прогресивна. Нею передбачається, що у швидкоплинному світі вчителя потрібно готувати до розв'язання різноманітних проблемних ситуацій, які виникають у повсякденному шкільному житті. Ця концепція має давні традиції та була створена під впливом таких явищ суспільного життя, як: глобалізація, динамічність і неперервність, утвердження демократичного стилю управління державою, розвиток технологій та ринкової економіки. Від учителя, підготовленого відповідно до цієї концепції, вимагається наявність критичного й рефлексивного ставлення до реальності та вміння відстоювати власну позицію. Здатність не тільки розрізняти існуючу проблему, а й передбачати проблеми в майбутньому та знаходити ефективні шляхи їхнього вирішення стає основою професійної підготовки педагогів із таким способом мислення. Відповідно до цієї концепції, найбільш ефективним методом навчання студентів педагогічних навчальних закладів, що надихаються власною діяльністю й діяльністю інших, є відкриття нових внутрішніх ресурсів, пошук можливих виходів із кризових ситуацій, подолання труднощів і переживань, пов'язаних із сучасними проблемами освіти.

Окрім охарактеризованих вище концепцій підготовки вчителів, із яких друга і третя домінують на сьогодні в педагогічній освіті Польщі, доцільно згадати також про різноманітність змісту й форм підготовки вчителя в цій системі на початку 1970-х років. Така підготовка передбачала можливість обирати спосіб отримання професії зпоміж декількох варіантів: зокрема, майбутній фахівець міг навчатися у педагогічному ліцеї (професійна школа) або в учительському коледжі (так званому SN – studia nauczycielskie), де навчання для отримання спеціальності, як правило, тривало два роки, а випускник міг викладати здебільшого в початковій школі. Студенти, які обрали цей шлях здобуття освіти, не тільки володіли методикою викладання предметів, але й були добре обізнаними в галузі психології та мали досвід практичної діяльності, отриманий у школах, які співпрацювали з коледжами.

Іще однією можливістю отримати професію вчителя було навчання в університетах і вищих педагогічних школах. Навчальні програми в цих закладах мали певну перевагу у викладанні загальних та предметів педагогічного спрямування. Так склалося історично, що згодом ця форма освіти в Польщі стає обов'язковою. Сьогодні польські вчителі отримують освіту тільки в університетах, а спеціалізація педагогічної професії залежить від профілю університету, реалізованих програм та доступних для навчання курсів. Так, пересічний студент після закінчення, наприклад, курсу біології в університеті й опанування курсу навчання за додатковою програмою з професійної підготовки, як правило, є добре обізнаним щодо знання свого предмета (концепція спеціальної підготовки), трохи менше орієнтується в інноваційних методах роботи з учнями та майже досконало володіє навичками виховної роботи. Звідси виникають численні вимоги до освітнього середовища, в якому відбувається реалізація моделі підготовки до вчительської професії, що повинна ґрунтуватися на знаннях із педагогіки, психології, суспільних наук, філософії, етики, а також передбачати формування у студентів психофізичних і соціальних навичок (зосередження на людській поведінці, стосунках, способі життя, що сприяє виробленню власної поведінки, мотивації та навичок міжособистісного спілкування) під час практичної діяльності у шкільному середовищі.

Описана базова підготовка майбутніх учителів є необхідною умовою для професійного становлення педагога, який покликаний виправдати очікування сучасного суспільства. Як відзначають польські дослідники, сьогодні вчитель повинен мати високий ступінь самостійності, вирішувати проблеми, з котрими раніше не зустрічався, щоб віднайти себе в цьому мінливому світі, в тому числі у світі знань, опанувати професійні

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

компетентності, набуті індивідуальності й домогтися визнання колег, учнів та їхніх батьків. Мінливість і різноманітність ситуацій, із якими зустрічається сучасний педагог, призводить до того, що “практика перестає бути сталою ... субстанцією, і кваліфікація вчителя не може мати застиглий вигляд. Вона постійно перебуває в стадії становлення і добра тоді, коли перебуває в русі” [4, с. 158]. Можна погодитися із твердженням польського педевтолога Т. Левовицького, що “типовий вчитель – це, як і раніше, “високий професіонал” із супутніми знаннями педагогіки” [5, с. 81].

Серед нових концепцій підготовки педагогів з’являються так звані доктрини перехідного періоду, які Т. Левовицький визначає наступним чином: доктрина саморозвитку та самоосвіти вчителів (фахівці самостійно, незалежно один від одного шукають способи розширення своїх знань і покращення навичок, визначають шляхи свого розвитку, прагнуть висувати нові ідеї та пропозиції для освітніх практик); доктрина неперервної освіти (учитель, з огляду на характер його професії, завжди повинен дбати про свій власний розвиток шляхом застосування нових методів роботи з учнями); доктрина критичної діагностики (учитель здійснює самодіагностику своїх знань, навичок для того, щоб ефективно працювати над усуненням власних прогалин та недоліків засобами самопізнання); доктрина, яка зосереджується на підготовці “учителя-дослідника” (проведення дослідження відбувається в ході здійснення його педагогічної діяльності), учителя “виробництва” (разом з учнями отримує знання і вчиться, щоб поліпшити свою роботу, підвищити її ефективність), учителя-творця, учителя-практика, що схильний до рефлексії, або вчителя-керівника [5].

Сучасні концепції підготовки до вчительської професії побудовані на п’яти основних стандартах професійної підготовки педагогів, зокрема: 1) знання предмета й розуміння методів його викладання і навчання; 2) здатність здійснювати оцінювання досягнень; 3) здатність до спілкування; 4) залучення демократичних ідеалів; 5) схильність до різноманітності [7]. У цих ключових положеннях закладено ідею безперервного навчання, задекларовано необхідність сформованості комунікативної компетентності вчителя, визнання ним таких цінностей, як рівність, свобода, повага, суб’єктність, терпіння.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок.

На основі проведеного аналізу проблеми дослідження встановлено, що в сучасній польській науковій літературі домінує бачення вчителя як особистості багатогранної, відкритої, гнучкої, вільної, самостійної і трансгресивної, підготовленої до професії в царині створення контенту навчання, добре вмотивованої, методично забезпеченої та соціально-культурної [3]. Ці погляди, враховані у програмах вищої освіти, відповідають польським національним традиціям підготовки вчителів та органічно поєднуються з європейськими принципами і сучасними освітніми доктринами. Для широкої дискусії в суспільстві винесено питання про те, яким чином слід не лише здійснювати предметно-методичну підготовку майбутнього вчителя, але й виховувати особистість студента педагогічного вищого навчального закладу в цілому, щоб задовольнити сучасні вимоги до його компетентності. Вирішення цих питань визначають перспективи і напрями подальших досліджень щодо створення на державному рівні нової концепції підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Список літератури:

1. *Нероба Е.* Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. “Теорія та методика професійної освіти” / Е. Нероба ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. – К., 2004. – 270 с.

2. Chmiel T. Wizje i (re)wizje przygotowania do zawodu nauczyciela / T. Chmiel. – Wrocław : Dolnośląska Szkoła Wyższa, 2014. – 152 s.
3. Kuźma J. Paradygmat wielowymiarowego rozwoju nauczycieli refleksje z poranicza teorii i praktyki / J. Kuźma. – W. : M/ Ocmanński (red.). Alternatywne modele kształcenia nauczycieli. Lublin : UMCS, 1995. – S. 31–40.
4. Kwiatkowska H. Edukacja nauczycieli. Konteksty. Kategorie. Praktyki / H. Kwiatkowska. – Warszawa : Wydawnictwo IBE, 1997. – s. 158,
5. Lewowicki T. Problemy kształcenia i pracy nauczycieli / T. Lewowicki. – Warszawa – Radom : Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji PIB, 2007. – 148 s.
6. Okoń W. Kształcenie nauczycieli w Polsce – stan i kierunki przebudowy (raport tematyczny KEN nr 4) / W. Okoń. – Warszawa – Kraków : PWN, 1988. – 170 s.
7. Plewka C. Uwarunkowania zawodowego rozwoju nauczycieli / C. Plewka. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych, 2009. – 212 s.

References:

1. Neroba E. Profesijna pidhotovka inzheneriv-pedahohiv u vyschykh tekhnichnykh na-vchal'nykh zakladakh Pol'schi : dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. "Teoriia ta metodyka profesijnoï osvity" / E. Neroba ; Instytut pedahohiky i psykholohii profesijnoi osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. – K., 2004. – 270 s.
2. Chmiel T. Wizje i (re)wizje przygotowania do zawodu nauczyciela / T. Chmiel. – Wrocław : Dolnośląska Szkoła Wyższa, 2014. – 152 s.
3. Kuźma J. Paradygmat wielowymiarowego rozwoju nauczycieli refleksje z poranicza teorii i praktyki / J. Kuźma. – W. : M/ Ocmanński (red.). Alternatywne modele kształcenia nauczycieli. Lublin : UMCS, 1995. – S. 31–40.
4. Kwiatkowska H. Edukacja nauczycieli. Konteksty. Kategorie. Praktyki / H. Kwiatkowska. – Warszawa : Wydawnictwo IBE, 1997. – s. 158,
5. Lewowicki T. Problemy kształcenia i pracy nauczycieli / T. Lewowicki. – Warszawa – Radom : Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji PIB, 2007. – 148 s.
6. Okoń W. Kształcenie nauczycieli w Polsce – stan i kierunki przebudowy (raport tematyczny KEN nr 4) / W. Okoń. – Warszawa – Kraków : PWN, 1988. – 170 s.
7. Plewka S. Uwarunkowania zawodowego rozwoju nauczycieli / S. Plewka. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych, 2009. – 212 s.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.08.2016

Ірина Хавіна

здобувач на звання кандидат педагогічних наук, асистент, кафедра педагогіки
і психології управління соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Україна
E-mail:irinakhavina@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ З ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглядається необхідність застосування педагогічної технології при формуванні професійних базових компетенцій у бакалаврів з психології при вивченні природничо-наукових дисциплін. Дано визначення поняттю «педагогічна технологія» в рамках наукових досліджень відомих вчених-педагогів, психологів і філософів. Детально розглянуті підходи до різних класифікацій педагогічних технологій.

Ключові слова: педагогічна технологія, бакалавр з психології, професійні базові компетенції, природничі дисципліни.

Irina Khavina

competitor for the title of PhD, Assistant Professor, Department of Education and Social
Psychology Systems Management Academician IA Zyazyuna, National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"; Ukraine
E-mail:irinakhavina@gmail.com

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AS A NECESSARY COMPONENT IN TRAINING BY PSYCHOLOGY

Annotation. The article discusses the need for educational technology in the formation of professional core competencies in undergraduate psychology to the study of natural sciences. The definition of the concept of "educational technology" in the research of scientists known educators, psychologists and philosophers. A detailed analysis of the different approaches to the classification of educational technology.

Key words: pedagogical technology, with a Bachelor of Psychology, professional core competencies, natural sciences.

Ирина Хавина

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ КАК НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ С ПСИХОЛОГИИ

© Ірина Хавіна, 2016

Аннотация. В статье рассматривается необходимость применения педагогической технологии при формировании профессиональных базовых компетенций у бакалавров с психологии при изучении естественнонаучных дисциплин. Дано определение понятию «педагогическая технология» в рамках научных исследований известных ученых-педагогов, психологов и философов. Детально рассмотрены подходы к различным классификациям педагогических технологий.

Ключевые слова: педагогическая технология, бакалавр с психологии, профессиональные базовые компетенции, естественнонаучные дисциплины.

Irina Khavina

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Pedagogical technology as a necessary component in training by psychology”

Problem setting. Today in the course of training bachelors of psychology should be paid due attention to the internal needs of the necessity of mastering the content of professional and special disciplines. Since receiving certain knowledge, modern specialist does not stop there, and tends to get more knowledge in the industry and beyond. Conditions of work of psychologist require a specialist contemporary continuous improvement of acquired knowledge and skills. That is why continuing education should become an acute necessity for a professional future bachelor's psychology.

Recent research and publications analysis. Pedagogical technologies developed many teachers. Famous Scientists A.S. Makarenko, V.A. Sukhomlinsky, S.T. Shatsky and others were supporters of educational technology. For example, B.T. Likhachev believed that educational technology - it's part of science teaching; V.P. Bepal'ko, V.V. Guzeev considered her teacher training system in higher education. As a pedagogical process, educational technology is considered by scholars such as V.S. Bezrukov, M.M. Levin V.D. Simonenko; and scholars such as V.V. Serikov, V.A. Slastenin etc. interpreted its contents as a procedure activity of the teacher and students.

Paper objective. Consider the content and features of educational technology and find out the prospects for its use in the formation of basic professional competence in undergraduate psychology in the study of natural science disciplines.

Paper main body. Today, the quality of training is determined by: the breadth of his outlook, the scope and depth of professional knowledge and skills; the ability to effectively realize their professional potential; desire and ability to improve their own training.

It should be noted that the Bachelor of Psychology in their professional work often uses the knowledge, skills and abilities in science disciplines. Today, therefore, the purpose of education should not only be listening to lectures and practical active learning. In the study we looked at educational technology as a mandatory component of the structure of the professional core competencies. In the process of preparation of bachelors in psychology aim it was delivered to create a pedagogical technology that would facilitate the efficient formation of BOD, which, in turn, in the future will determine the overall outcome of vocational training.

Today pedagogical technology allows you to create, process, store the acquired knowledge and skills. It will be an important factor and means to improve implementation of professional competence; it is a powerful tool to enhance its competitiveness.

After analyzing the scientific literature, we concluded that to date there is no universally accepted definition of "educational technology." Virtually every scientist gives his definition of this concept, depending on how he uses it. Also today there is no generalized classification of educational technology.

In this article we have tried to examine and classify the different definition of "educational technology", and its various classifications.

Conclusions of the research. *Given the foregoing we can formulate the following conclusions.*

Firstly, it should be recognized that there is currently no common definition of the concept of "Educational Technology" in the scientific literature, so well-known scholars in different ways give her definition, depending on where and how it is used.

Secondly, today, there are many classifications of educational technology. Every scientist classifies educational technology in accordance with the organization of educational process; learning objectives; the structure of the content of the discipline; variety of methods, techniques and tools used in teaching.

Third, in the process of preparation and formation of positive motivation in the future expert on the psychology of an important means of promoting his education will not serve a pedagogical technology, and a set of several pedagogical technologies assembled into a coherent whole.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У процесі навчання бакалаврів з психології необхідно приділяти увагу формуванню внутрішньої потреби щодо засвоєння змісту професійних та спеціальних дисциплін. Тому що, здобувши певні знання, сучасний фахівець не зупиняється на досягнутому, а прагне здобути ще більше знань зі своєї галузі. Адже умови роботи психологом вимагають від сучасного фахівця постійного вдосконалення здобутих знань, вмінь та навичок. Саме тому неперервна освіта має стати гострою фаховою необхідністю для майбутніх бакалаврів з психології.

Слід визнати, що вирішення питань якості процесу підготовки бакалаврів з психології є не лише основою для розвитку системи вищої освіти України, а і підґрунтям для становлення нової системи якісної підготовки фахівців інших напрямів. З огляду на значущість даної проблематики можемо констатувати можливість та необхідність її розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Педагогічні технології розробляли багато педагогів. Відомі вчені А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, С.Т. Шацький та інші були прибічниками педагогічної технології. Наприклад, Б.Т. Лихачов вважав, що педагогічна технологія – це частина педагогічної науки; В.П. Беспалько, В.В. Гузєєв вважали її педагогічною системою підготовки у вищій школі. Як педагогічний процес педагогічну технологію розглядали такі вчені, як В.С. Безрукова, М.М. Левіна, В.Д. Симоненко; натомість В.В. Серіков, В.А. Сластенин тощо трактували її зміст як процедуру діяльності вчителя і учнів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Сучасна українська система вищої освіти зараз знаходиться у процесі реформування та пошуку найбільш ефективних моделей педагогічних технологій. Однак не усі із розроблених нині педагогічних технологій є високоефективними та часто не знаходять належної підтримки серед освітян. Однією з причин цього є нена-

лежне вибудовування етапів педагогічної технології та ігнорування запитів і очікувань самих користувачів освітніми послугами.

Основна мета статті. Розглянути зміст та особливості педагогічної технології та з'ясувати перспективи її використання при формуванні професійної базової компетенції у бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сьогодні якість підготовки фахівця визначається: широтою його світогляду, об'ємом і глибиною професійних знань, умінь, навичок; умінням ефективно реалізувати свій професійний потенціал; прагненням і вмінням самостійно вдосконалювати свою професійну підготовку.

Слід зауважити, що бакалавр з психології у своїй професійній діяльності часто використовує знання, вміння та навички з природничо-наукових дисциплін. Тому сьогодні метою навчання має бути не тільки прослуховування лекцій, а практична активна його форма. Через цей факт при конструюванні дидактичного наповнення структури професійних базових компетенцій основним критерієм має виступати професійна діяльність майбутнього бакалавра з психології.

Відомі вчені А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, С.Т. Шацький та інші були прибічниками педагогічної технології. Тому при вивченні структури професійних базових компетенцій ми розглядали педагогічну технологію як обов'язковий компонент. У процесі підготовки бакалаврів з психології за мету було поставлено створити таку педагогічну технологію, яка б сприяла ефективному формуванню БПК, що, у свою чергу, у майбутньому визначатиме загальний результат фахового навчання.

У нашому дослідженні процесу формування БПК бакалаврів з психології вагомим є положення про те, що під час оволодіння фахом педагогічну технологію можна створювати й коригувати відповідно до поставлених педагогічних завдань.

Ми вважаємо, що особливістю педагогічної технології є те, що вона повинна включати в себе елементи всіх складових процесу навчання та виховання, тобто: мету, зміст, методи, форми та засоби. Головним завданням, на нашу думку, педагогічної технології є навчити студентів вчитися самостійно.

У нашому науковому дослідженні педагогічна технологія розглядалася як сукупність певних педагогічних заходів та вимог, які сприяли успішному формуванню БПК майбутніх бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін.

Перш ніж виокремити етапи педагогічної технології формування професійних базових компетенцій бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін, ми пропонуємо виділити напрями, які будуть визначати стратегію та тактику наукового дослідження. При створенні структури БПК ми вважали за доцільне створити сприятливе навчальне середовище, в якому студент буде займати активну позицію, а викладач перетвориться з головного носія інформації на помічника студента у його науковому пошуку. Суть цього положення полягала в тому, щоб орієнтувати майбутнього бакалавра з психології у процесі його фахової підготовки на усвідомлення своєї професійної самоцінності; здійснення самоаналізу професійної поведінки; прагнення до самореалізації та самовдосконалення.

При створенні педагогічної технології було враховано показники соціального замовлення держави і суспільства, виражене в Державному стандарті вищої освіти у вигляді вимог до майбутніх фахівців з психології, робочу програму дисциплін «Анатомія та еволюція розвитку нервової системи людини», «Антропологія», «Зоопсихологія», «Основи біології та генетики людини», «Психофізіологія».

При обґрунтуванні етапів педагогічної технології, пов'язаних з вибором найбільш доцільних форм, методів, прийомів активізації професійного навчання студентів з урахуванням змісту професійної підготовки майбутніх бакалаврів з психології, ми керувалися думкою про необхідність створення сприятливого освітнього середовища, завдяки якому у них формується вмотивована потреба у здобутті знань.

У дослідженні ми розглядали студента як суб'єкта пізнавального процесу, у якого потрібно не тільки викликати інтерес до засвоєння професійних знань, а й утримувати його на всіх етапах навчально-виховного процесу шляхом використання інтерактивних методів навчання (кейс метод, метод проєктів, дискусія, метод роботи у малих групах, мозковий штурм). Їх особливість полягає в тому, що вони мотивують студента не тільки виражати власну думку, але й змінювати її під аргументованими доказами партнерів у процесі спілкування. При цьому викладач виступає в ролі організатора процесу навчання, тому що навчальна діяльність буде цікава для студента за умови своєї різноманітності.

Таким чином застосування викладачем різних форм, методів, прийомів активізації навчання сприятиме вдосконаленню навчально-пізнавальної діяльності майбутніх бакалаврів з психології, формуванню в них навичок і вмінь нестандартного вирішення професійних проблем, кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Визначена педагогічна технологія буде спрямована на забезпечення організаційно-педагогічного та психолого-педагогічного супроводу професійної підготовки майбутніх фахівців з психології, їх інтелектуального й творчого розвитку на основі сучасних методів навчання (особистіснозорієнтоване навчання, проблемне навчання), вдосконалення її системи, визначення форм і методів підтримки процесу формування БПК у таких фахівців.

Сьогодні педагогічна технологія дозволяє створювати, переробляти, зберігати здобуті знання, вміння та навички. Вона слугуватиме важливим чинником та засобом підвищення ефективності реалізації компетенції фахівця, потужним інструментом підвищення його конкурентоспроможності.

Сьогодні сучасна вища школа пройшла етап модернізації освіти (програми, підручники, посібники), що стосується педагогічного процесу, та досягла другого етапу розвитку – педагогічних технологій. Цей етап, як і традиційний, ґрунтується на педагогічній теорії, методиці, плануванні освітньої діяльності, але для нього буде характерним:

- моделювання кінцевого результату, який діагностовано;
- досягнення прогнозованого результату в заздалегідь зазначені терміни та визначеним рівнем витрат ресурсів викладача і студентів;
- нерозривний зв'язок з теорією діяльнісного підходу до навчання [10, с. 4].

Розвиток вищої школи може здійснюватися за допомогою інновацій – діяльність з розробки, пошуку, засвоєння, застосування якихось нововведень. Із різноманіття інноваційних напрямків частіше вибираються саме педагогічні технології, тому що вони дозволяють інтегруватися у реальний освітній процес, досягати освітніх цілей з конкретної дисципліни. Педагогічні технології забезпечують впровадження основних напрямків освіти: гуманізація, гуманітаризація тощо, забезпечують інтелектуальний розвиток, самостійність, поєднують в собі особистісно-орієнтований підхід.

Вони дозволяють паралельно вирішувати різні завдання. Завдяки педагогічним технологіям стає можливим забезпечення оптимальних умов кожному студенту, враховуючи його індивідуальні особливості. Так само за допомогою них стає можливим мінімізація негативних чинників, які можуть завдати шкоди під час навчання.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Педагогічні технології сприяють вибору індивідуальної міри часу на підготовку кожним студентом у зв'язку з його потребою для повного засвоєння матеріалу конкретної дисципліни. Але для цього потрібно виявити у кожного з них:

- зону актуального розвитку (знання, вміння його суб'єктивного досвіду);
- зону найближчого розвитку (здібність до засвоєння знань);
- зону самореалізації (активність, самостійність, самооцінка).

Сучасні психологи говорять про те, що все, що робить людина, - технологічно, тобто має ціль та покрокову стратегію її досягнення. Тому ми вважаємо, що технологія – це послідовність кроків, які ведуть до поставленої мети. Вона повинна бути точною, докладною, зрозумілою, щоб будь-який викладач, який хоче нею скористатися, міг би виконати її без проблем і труднощів і отримати необхідний результат.

Термін «технологія» в перекладі з грецького означає «наука про мистецтво» *techné* – «мистецтво», «майстерність»; *logos* – «слово», «вчення». У педагогічному словнику «педагогічна технологія» - це напрямок в педагогічній науці, що займається конструюванням оптимальних навчальних систем, проектуванням навчальних процесів, розробкою і процедурним втіленням компонентів педагогічного процесу у вигляді системи дій, що забезпечує гарантований результат [2, с. 215].

Інший педагогічний словник дає наступне визначення поняттю «педагогічна технологія»: напрям у педагогіці, який займається конструюванням оптимальних навчальних процесів. Являє собою систему способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань виховання, навчання і розвитку особистості учня, а сама діяльність представлена процедурно, тобто як певна система дій [3, с. 149-150]. Таким чином, аналіз словникової літератури свідчить, що в педагогіці сьогодні немає точного визначення поняттю «педагогічна технологія».

В зарубіжній педагогічній літературі, наприкінці 60-х рр. поняття «педагогічна технологія» асоціювалося з технізацією педагогічного процесу, тобто малося на увазі, що підвищення ефективності процесу навчання можливе завдяки використанню технічних засобів. А вже на початку 80-х рр. поняття «педагогічна технологія» - це "не просто дослідження у сфері використання технічних засобів навчання; це дослідження з метою виявити принципи і розробити прийоми оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів підвищення освітньої ефективності, а також за допомогою оцінки методів, що застосовуються [4, с. 14].

Початок пошуку і розробки теоретичних основ педагогічних технологій відбувається з досліджень таких вчених, як: Н.Ф. Тализіна, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько. У науковій літературі визначень поняття «педагогічна технологія» більше трьохсот. Вони не мають загальноприйнятого та однозначного тлумачення через те, що вчені по-різному представляють структуру та компоненти освітньо-технологічного процесу.

Так, наприклад, В.П. Беспалько дає наступне визначення педагогічній технології – це змістовна техніка реалізації навчального процесу. А такий вчений як М.В. Кларін, говорить про те, що це системна сукупність та функціонування усіх особистісних, інструментальних та методологічних засобів, які використовуються для досягнення певних педагогічних цілей [10, с. 8].

Аналізуючи визначення поняття «педагогічна технологія», науковець Е.В. Советова виділяє критерії, які на її погляд відображають сутність цього поняття. По-перше, однозначне і суворе визначення цілей навчання; по-друге – сприяння відбору і структурі змісту дисципліни; по-третє – оптимізація організації навчального процесу; по-четверте – за допомогою різноманітних методів, прийомів та засобів навчання

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

здійснюється педагогічний процес; по-п'яте – застосовуються об'єктивні методи оцінки результатів навчання.

Кожна педагогічна технологія має певні ознаки:

1. Діагностичне цілепокладання та результативність. Ця ознака дає гарантоване досягнення цілей та забезпечує ефективність процесу навчання.

2. Економічність (виражає якість педагогічної технології, забезпечує та оптимізує працю педагога).

3. Проектованість, цілісність та керованість. Ця ознака відображає різні сторони ідей відтворюваності педагогічної технології.

4. Корегованість – передбачає можливість постійного оперативного зворотнього зв'язку, послідовно орієнтованого на чітко визначені цілі.

5. Візуалізація. Ця ознака передбачає використання різноманітної аудіовізуальної та іншої техніки, конструювання та застосування різних дидактичних та наглядних посібників.

Крім ознак, педагогічна технологія виконує певні функції, а саме:

1. Гуманістична – реалізація освітніх цілей, навчального процесу, створення комфортних психолого-педагогічних умов для розвитку особистості учня.

2. Методологічна – спрямовує моделі освіти на впровадження практики в стратегію навчання через систему процедур і операцій освіти.

3. Проектувальна. Дозволяє планувати освітні ситуації, діяльність суб'єктів освіти [5].

Сьогодні у науковій літературі відсутня загальноприйнята класифікація педагогічних технологій. Різні вчені, залежно від смислового значення поняття, по-різному класифікують їх.

Відомий вчений В.П. Беспалько пропонує розрізняти:

1. Класичне лекційне навчання;
2. Навчання за допомогою аудіовізуальних технічних засобів;
3. Система «консультант»;
4. Навчання за допомогою учбової книги;
5. Система «малих груп», групові, диференційні засоби навчання;
6. Комп'ютерне навчання;
7. Система «репетитор»;
8. «Програмне навчання» за допомогою задалегідь складеної програми.

На думку вченого В.В. Гузєєва, педагогічні технології поділяються на:

1. Традиційні методики;
2. Модульно-блокові;
3. Суцільноблокові;
4. Інтегровані.

Відомий педагог Е.В. Советова пропонує три види педагогічних технологій, а саме: розвиваючі, технології адаптивної системи навчання, ті, що побудовані на основі інтеграції. Вони спрямовані на:

- створення позитивного емоційного настрою, орієнтованого на працю студентів у ході навчального процесу;
- використання проблемних творчих завдань;
- стимулювання студентів до вибору та самостійного використання різних способів виконання завдань;

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

- рефлексію (обговорення того, що вийшло, а що – ні, які помилки були зроблені і як їх можна виправити) [10, с. 49].

Відомий вчений І.Ф. Прокопенко пропонує наступну класифікацію педагогічних технологій, всередині яких є окремі їх види:

1. За цільовою орієнтацією – загально педагогічні, вузько предметні, модульно-рейтингові; навчання обдарованих, робота з «важкими», масова технологія, просунутої освіти; на основі активізації та інтенсифікації діяльності, гуманізації і демократизації відносин, реконструкції матеріалу, ефективності організації навчання; авторські технології, альтернативні; навчаючі і виховуючі, загальноосвітні і професійні, гуманістичні і технократичні.

2. За характером відносин між педагогом та студентом – авторитарні, дидактоцентричні, особистісно-орієнтовані, гуманно-особистісні, вільного виховання.

3. За способами організації навчання – лекційно-семінарські і альтернативні, індивідуальні, групові, колективні, академічні і клубні, індивідуальні і диференційні; догматичні, репродуктивні, пояснювальні, програмні, проблемні, діалогічні, розвивальні, ігрові, саморозвивальні, комп'ютерні; інформаційні, операціональні, евристичні, комплексні [8, с. 24-26].

Особливої уваги заслуговує структура педагогічної технології вченого В.С. Кукушіна, яка складається з таких компонентів:

1. концептуальна основа – наукова концепція досягнення освітніх цілей;
2. змістовна частина навчання – повинні бути поставлені загальні та конкретні цілі навчання, зміст навчального матеріалу бути легко доступним для сприйняття;
3. технологічний процес – організація навчального процесу, методи і форми його, діяльність педагога з управління засвоєнням навчального матеріалу студентами, діагностика самого процесу [1, 14].

На наш погляд, найбільш широко розкрита відома класифікація педагогічних технологій, яка належить вченому Г.К. Селевко. В рамках груп і підгруп він виділяє близько ста, на його думку, самостійних педагогічних технологій, основаних:

1. на гуманно-особистісній орієнтації педагогічного процесу;
 2. на активізації та інтенсифікації діяльності учнів (активні методи навчання);
 3. на ефективності управління та організації навчального процесу;
 4. на дидактичному удосконаленні і реконструюванні матеріалу;
 5. на застосуванні нових і новітніх інформаційних засобів;
- а також:
6. альтернативні;
 7. природовідповідні;
 8. технології розвиваючої освіти;
 9. частнопредметні;
 10. соціально-виховні;
 11. виховні;
 12. авторських шкіл;
 13. внутрішньошкільного управління [7, 9].

Цінним, на наш погляд, є класифікація педагогічних технологій професора В.Т. Фоменко, а саме:

1. Технології, які передбачають побудову навчального процесу на діяльнісній основі. Студент виробляє різні дії з поставленим завданням відповідно до кожної тема-

тики курсу, що призводить до підвищення його мотивації і зацікавленості даною дисципліною.

2. Технологія, що за основу для побудови навчального процесу бере концептуальні засади. Вона має на меті виокремлення міжпредметних ідей в межах одного заняття. Підсумком побудови такого навчального процесу буде виділення у студентів міжсистемних способів мислення. Тобто проводиться інтегроване викладання.

3. Технологія, що передбачає побудову навчального процесу на великоблочній основі. Йдеться про об'єднання дисциплін у великі блоки. Один день повністю приділяється вивченню однієї дисципліни, другий день – іншій, і так весь навчальний тиждень. Іноді ділять не за днями такі блоки, а цілими тижнями. Це дає можливість студентам посилено і поглиблено займатися тільки тією дисципліною, яка вивчається в даний день або в даний тиждень.

4. Технологія, що для побудови навчального процесу бере випереджаючу основу. Вона включає в себе як досліджуваний і пройдений, так і майбутній матеріал. Така педагогічна технологія сприяє ефективній підготовці студента до сприйняття нового матеріалу, активізує його пізнавальну діяльність, підвищує його мотивацію.

5. Технологія, що передбачає побудову навчального процесу на проблемній основі. Вона має внутрішньо-протирічний, проблемний зміст тематики заняття. На самому початку його перед студентами постає проблема, і в процесі його проведення вони знаходять способи і методи, які дозволяють її вирішити.

6. Технологія, що передбачає побудову навчального матеріалу на особистісно-смысловий і емоційно-психологічної основі. Характерним для даної педагогічної технології є введення у вивчення дисципліни емоційно-психологічного фону, наприклад методу "мозковий штурм". При цьому використовуються інтелектуальні та моральні емоції студента.

7. Технологія, що передбачає побудову навчального процесу на альтернативній основі. В ході викладу лекції викладач розглядає дану тематику з різних точок зору, підходів, теорій.

8. Технологія, що передбачає побудову навчального процесу на ситуативній, ігровій основі. Під час проведення використовуються різні ігрові методики.

9. Технологія, що передбачає побудову навчального процесу на діалогової основі. Вона пропонує виклад досліджуваної теми у вигляді діалогу з аудиторією [6].

Існує класифікація педагогічних технологій в залежності від позиції студента до викладача:

1. Авторитарні технології, в яких педагог є суб'єктом навчально-виховного процесу, а студент – його об'єктом. Основною характеристикою є застосування жорстких умов освіти, пригнічення ініціативи і самостійності студента. Найчастіше можуть застосовуватися суворі вимоги і примус у навчально-виховному процесі.

2. Дидактоцентричні технології. Тут переважають суб'єктивно-об'єктивні відносини викладач-студент. Пріоритетом стає освіта, а особистість відсувається на другий план і формується тільки за допомогою дидактичних засобів навчання.

3. Особистісно-орієнтовані технології. Студент виступає в ролі суб'єкта освіти, і на перший план тут ставиться його особистість. Відбувається забезпечення навчально-виховного процесу комфортними умовами, де буде реалізовуватися природний потенціал суб'єкта навчання.

4. Гуманно-особистісні технології. Вони відкидають примус до навчально-виховного процесу. Переважають ідеї всебічної поваги і любові до студента, і на перший план ставляться його творчі сили.

5. Технології співпраці. Переважають демократичні відносини між викладачем і студентом. Спільно виробляються цілі, завдання, добираються зміст і методи занять.

6. Технології вільного виховання. Акцентується увага на наданні студенту свободи вибору і самостійності в навчально-виховному процесі.

Залежно від категорій студента педагогічні технології поділяються на:

1. традиційна технологія, розрахована на середнього за інтелектом студента;
2. технологія просунутого рівня (проводиться поглиблене вивчення предметів, застосовується в основному в гімназіях, ліцеях та в магістратурі);
3. технологія компенсуючого навчання (проводиться педагогічна корекція освіти);
4. технологія роботи з важкими та обдарованими. Застосовується в основному в рамках середньої освіти [11].

Аналіз історико-педагогічної літератури, дослідження вченого В.С. Кукушіна, дозволяють стверджувати, що педагогічні технології мають певні етапи формування компетентного фахівця. У різних дослідників їх може бути від трьох до п'яти (О.С. Макаренко, В.А. Сухомлинський, С.Т. Шацький, Н.І. Попова, В.Н. Сорока-Росинський). На першому етапі проводиться зацікавленість учнів питанням, на другому – створення позитивної мотивації. Головна мета третього етапу – це організація навчально-пізнавальної діяльності студента, натомість четвертого – має бути організація самостійної роботи. І на завершальному етапі проводиться розширення духовної складової [12, 13]. Аналізуючи етапи педагогічних технологій різних дослідників, ми дійшли висновку, що найбільш доцільним буде скомпонувати перший та другий етап, третій та четвертий. Тому при формуванні професійних базових компетенцій у бакалаврів з психології при вивченні природничо-наукових дисциплін ми пропонуємо використовувати наступні три етапи:

1. Мотиваційний – проводяться заходи щодо зацікавленості та підвищення мотивації при підготовці бакалаврів.

2. Когнітивно-пізнавальний – здійснюються заходи щодо розширення повноти, глибини та обсягу знань з анатомії та еволюції нервової системи людини, основ біології та генетики людини, психофізіології.

3. Практично-функціональний – проходять заходи щодо удосконалення особистісних умінь, необхідних для якісної професійної діяльності психолога.

При розробці педагогічної технології формування професійних базових компетенцій найбільшу увагу приділяли таким компонентам навчального процесу як зміст, методи навчання та контроль знань. На початковому етапі підготовки майбутніх бакалаврів з психології ми використовували лекційні та практичні методи навчання, а на наступному – поєднували їх із методами активізації навчально-пізнавальної діяльності (ділові ігри, рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій, метод мозкового штурму, метод проєктів), які були запорукою надійності знань, навичок та умінь, сприяли формуванню готовності студента до прийняття ефективних рішень.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Зважаючи на вище наведене, можемо сформулювати такі висновки.

По-перше, слід визнати, що на даний момент у науковій літературі немає загального визначення поняття «Педагогічна технологія», тому відомі вчені по-різному дають визначення їй, в залежності від того де і як вона використовується.

По-друге, сьогодні існує дуже багато класифікацій педагогічних технологій. Кожен науковець класифікує їх відповідно до організації навчального процесу; структури змісту дисципліни; цілей навчання; різноманітності методів, прийомів та засобів, що використовуються у його процесі.

По-третє, у процесі підготовки та формування позитивної мотивації у майбутнього фахівця з психології важливим засобом стимулювання його навчання буде виступати не одна педагогічна технологія, а сукупність декількох педагогічних технологій, зібраних в єдине ціле. У цієї педагогічної технології на першому місці буде стояти особистість викладача, готового до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Саме такий викладач своїми провідними мотивами буде стимулювати майбутніх фахівців до оволодіння природничо-науковими знаннями, вміннями та навичками у професійному становленні бакалавра з психології.

Список літератури:

1. *Бондаренко В. В.* Современные педагогические технологии: учебное пособие / В.В. Бондаренко, М. В. Ланских, Ю. В. Бондаренко. – Х.: ХНАДУ, 2011. – 146 с.
2. *Загвязинский В. И.* Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.И. Загвязинский, А. Ф. Закирова, Т. А. Срокова. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 352 с.
3. *Коджаспиров А. Ю.* Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / А. Ю. Коджаспиров, Г. М. Коджаспирова. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.
4. *Кукушин В. С.* Педагогические технологии: учеб. пособие для студ. педагогических специальностей / под общей редакцией В. С. Кукушина. – Серия «Педагогическое образование». – М.: ИКЦ «МАрТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МАрТ», 2004. – 336 с.
5. *Кухаренко В. М.* Відкрите дистанційне навчання. / Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Л.: ЛДУ БЖД, 2010. – С. 158.
6. *Михайленко О. И.* Электронный учебник по педагогике / О. И. Михайленко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://krip.kbsu.ru/pd/index.html#did_11
7. *Олешков М. Ю.* Педагогическая технология: проблема классификации и реализации // Профессионально-педагогические технологии в теории и практике обучения: Сборник научных трудов. — Екатеринбург: РГППУ, 2005. — С. 5-19.
8. *Прокопенко І. Ф.* Педагогічні технології: навч. посібник / І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. – Х.: Колегіум, 2005. – 224с.
9. *Селевко Г. К.* Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко — Народное образование, 1998. — 256 с.
10. *Советова Е. В.* Эффективные образовательные технологии: учебное пособие / Е.В. Советова. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 285 с.
11. *Ульяева Л.Н.* Современные образовательные технологии в процессе организации, реализации и оценки проектной деятельности студентов-политологов / Л.Н. Ульяева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pionerov.ru/assets/downloads/mc/recommendations/Ped-Tehn.pdf>

References:

1. Bondarenko V. V. Sovremennye pedagogicheskie tehnologi: uchebnoe posobie / V.V. Bondarenko, M. V. Lanskih, Ju. V. Bondarenko. – H.: HNADU, 2011. – 146 s.
2. Zagvjazinskij V. I. Pedagogicheskij slovar': ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / V.I. Zagvjazinskij, A. F. Zakirova, T. A. Sroкова. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2008. – 352 s.
3. Kodzhaspirov A. Ju. Pedagogicheskij slovar': dlja stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zavedenij / A. Ju. Kodzhaspirov, G. M. Kodzhaspirova. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2000. – 176 s.
4. Kukushin V. S. Pedagogicheskie tehnologii: ucheb. posobie dlja stud. pedagogiche-skih special'nostej / pod obshhej redakciej V. S. Kukushina. – Serija «Pedagogicheskoe obrazovanie». – M.: IKC «MArT»; Rostov n/D: Izdatel'skij centr «MArT», 2004. – 336 s.
5. Kukharenko V. M. Vidkryte dystantsijne navchannia. / Lihvistychni problemy ta in-novatsijni pidkhody do vykladannia chuzhozemnykh mov u vyschykh navchal'nykh zakladakh: Ma-terialy IV Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. – L.: LDU BZhD, 2010. – S. 158.
6. Mihajlenko O. I. Jelektronnyj uchebnik po pedagogike / O. I. Mihajlenko [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://kpi.kbsu.ru/pd/index.html#did_11
7. Oleshkov M. Ju. Pedagogicheskaja tehnologija: problema klassifikacii i realizacii // Professional'no-pedagogicheskie tehnologii v teorii i praktike obuchenija: Sbornik nauchnyh trudov. — Ekaterinburg: RGPPU, 2005. — S. 5-19.
8. Prokopenko I. F. Pedagogicheskije tehnologii: navch. posibnyk / I.F. Prokopenko, V.I. Yevdokymov. – Kh.: Kolehium, 2005. – 224s.
9. Selevko G. K. Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii / G. K. Selevko — Narodnoe obrazovanie, 1998. — 256 s.
10. Sovetova E. V. Jefferktivnye obrazovatel'nye tehnologii: uchebnoe posobie / E.V. Sovetova. – Rostov n/D: Feniks, 2007. – 285 s.
11. Ul'maeva L.N. Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii v processe organizacii, realizacii i ocenki proektnoj dejatel'nosti studentov-politologov / L.N. Ul'maeva [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://pionerov.ru/assets/downloads/mc/recommendations/Ped-Tehn.pdf>

Стаття надійшла до редакційної колегії 26.08.2016

Олександр Романовський

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри,
член-кореспондент НАПН України, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Світлана Резнік

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: svreznik@mail.ru

**ПРО ПОКРАЩЕННЯ ПОКАЗНИКІВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ
ВИКЛАДАЧІВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Анотація: У статті проаналізовано показники оцінки наукової діяльності викладачів психолого-педагогічних дисциплін вищих навчальних закладів України. Зроблено висновок про те, що українській науці потрібно зміцнювати міжнародні зв'язки, українським соціально-гуманітарним журналам намагатись входити до міжнародних баз даних *Web of Science* і *Scopus*. Велике значення будуть мати і публікації українських вчених у цих базах даних. У той же час при розробці показників оцінки наукової діяльності у нашій країні потрібно впроваджувати диференційований підхід відповідно до об'єктивних факторів та специфіки різних галузей знань. Потрібна розробка засобів сприяння розвитку соціально-гуманітарної науки та дослідженням, у яких відбиваються важливі українські суспільні інтереси.

Ключові слова: показники наукової діяльності, викладач психолого-педагогічних дисциплін, соціально-гуманітарна наука, природнича наука, індекс цитування.

Olexandr Romanovskiy

Doctor of science in Pedagogy, Full Professor, corresponding member of NAPS Ukraine,
Head of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Svetlana Reznik

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine
E-mail: svreznik@mail.ru

**ON IMPROVEMENT OF SCIENTIFIC WORK RATES OF MODERN TEACHERS OF
PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL SUBJECTS
AT INSTITUTIONS OF HIGHER LEARNING IN UKRAINE**

Abstract: In the article there have been analyzed the evaluation rates of scientific work of teachers of psychological and educational subjects at institutions of higher learning in Ukraine. The conclusion has been made that Ukrainian science has to strengthen international ties, and that Ukrainian social and humanities journals have to try to establish themselves in the international databases like Web of Science and Scopus. Also, of great importance will be publications by Ukrainian scientists in these databases. At the same time when developing the criteria to evaluate scientific work in this country it is needed to introduce differentiated approach correspondently to objective factors and specifics of different branches of knowledge.

Keywords: scientific work rates, teachers of psychological and educational subjects, social-and-humanitarian science, natural science, citation index.

Александр Романовский, Светлана Резник

**ОБ УЛУЧШЕНИИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СОВРЕМЕННЫХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ДИСЦИПЛИН ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ**

Аннотация: В статье проанализированы показатели оценки научной деятельности преподавателей психолого-педагогических дисциплин высших учебных заведений Украины. Сделан вывод о том, что украинской науке нужно укреплять международные связи, украинским социально-гуманитарным журналам пытаться входить в международные базы данных Web of Science и Scopus. Большое значение будут иметь и публикации украинских ученых в журналах этих баз данных. В то же время при разработке показателей оценки научной деятельности в нашей стране нужно внедрять дифференцированный подход в соответствии с объективными факторами и спецификой различных отраслей знаний. Необходимым является разработка средств содействия развитию социально-гуманитарной науки и исследованиям, в которых отражаются важные украинские общественные интересы.

Ключевые слова: показатели научной деятельности, преподаватель психолого-педагогических дисциплин, социально-гуманитарная наука, естественная наука, индекс цитирования.

Olexandr Romanovskiy, Svetlana Reznik

An extended abstract of a paper on the subject of:

“On improvement of scientific work rates of modern teachers of psychological and educational subjects at institutions of higher learning in Ukraine”

An important problem of modern professional education system is to determine requirements to lecturers at higher education establishments in Ukraine. Effectiveness of higher education depends to a great extent on qualitative composition of universities' teaching staff. Only a set of interrelated pedagogical conditions related to pedagogic skills, humanization

and humanitarization of education, inculcation of spiritual bases of behavior, improvement of the quality of basic training, the development of systematic thinking can be the key to the formation of modern specialist.

Considerable number of works by native scientists is devoted to requirements put forth to teachers, the problems of pedagogic skills, pedagogic culture (M. Bukach, I. Widt, T. Volodko, O. Garmash, V. Grinyova, I. Zazyun, V. Kremen, O. Romanovskiy, G. Rizz, V. Slasyonin, S. Sysoyeva, T. Suschenko, P. Scherban, L. Tovazhnyanskiy et al.).

The work of a university teacher includes a number of directions (teaching, scientific, educational, methodological, organizational-and-administrative), every one of them demanding certain skills and satisfying certain requirements. Of special interest is the ratio of a teacher's pedagogical and scientific proficiency.

Ideally, a good scientist is to possess knowledge of the latest research in his/her branch, be in the state of scientific and creative search, and involve students in scientific activities, being at the same time a talented pedagogue who inspires and delivers learning material in an interesting and accessible way. Consequently, there remain debatable issues as to efficiency rates of scientific work of a contemporary university teacher.

In the article there have been analyzed the evaluation rates of scientific work of teachers of psychological and educational subjects at institutions of higher learning in Ukraine.

Lately, among scientific work rates of a teacher's activities special attention is paid not only to publications in professional editions of Ukraine, participation in conferences and so on, but also to publications abroad, especially those comprising international databases like Web of Science and Scopus. Ever more attention is also paid to a scientist's citing indices. Nevertheless, the evaluation of scientific work of teachers in social-and-humanities subjects, including psychology-and-pedagogic ones, has a peculiarity of its own.

Scientists in social-and-humanities as well as psychology-and-pedagogic research usually publish fewer articles than their colleagues in natural sciences. Natural sciences are considered to be sciences with a larger consensus level as to what should be considered a noteworthy achievement, while social-and-humanities sciences are characterized as having low consensus level which means that an article sent to a journal undergoes a more complicated and longer procedure of reading and analyzing to be approved for printing. And even impartial reading does not solve to a full extent the problem of subjectivity and particular decision-making.

Researches in natural sciences are usually more cosmopolitan, while those in social-and-humanities sciences apply to a greater extent to peculiarities and problems of the society and the country in which a scientist lives. Social-and-humanities sciences are sciences of man and of society, so it is natural for a scientist in this branch of knowledge to study social problems of his/her country. But it can be expected that foreign scientist will not be much interested in the problems of, say, Ukrainian higher education, the ways of organizing teaching process in Ukraine, our students' motivating, or native methods of teaching, and so on.

The conclusion has been made that Ukrainian science has to strengthen international ties, and that Ukrainian social and humanities journals have to try to establish themselves in the international databases like Web of Science and Scopus. Also, of great importance will be publications by Ukrainian scientists in these databases. At the same time when developing the criteria to evaluate scientific work in this country it is needed to introduce differentiated approach correspondently to objective factors and specifics of different branches of knowledge. There cannot be similar approaches as to evaluate the research in natural sciences and social-and-humanities spheres.

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

It is often the national problems, specific to a particular country, that are often reflected by social-and-humanities research in any country, and this may also be one of the reasons for the number of social-and-humanities publications in the journals indexed in the Web of Science database comprising 2 to 10 per cent of the number of natural sciences articles within this database. Considering these, as well as many other factors, it would be desirable that such criteria be taken into consideration that enhance development of social-and-humanities sciences and research reflecting important Ukrainian social interests.

Too formal an approach which considers only the number of publications in the Web of science and Scopus may impede, for instance, the research of psychological regularities in establishing, development, and interaction of modern Ukrainians, and research of peculiarities of modern Ukrainian education, as well as many other social-and-humanities research.

What is needed is the designing of means to promote development of social-and-humanities science and researches reflecting important Ukrainian social interests.

Keywords: *scientific work rates, teachers of psychological and educational subjects, social-and-humanitarian science, natural science, citation index.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливою проблемою сьогодення системи професійної освіти є визначення вимог до викладачів вищих навчальних закладів України. Ефективність вищої освіти багато в чому залежить від якісного складу педагогічних кадрів ВНЗ. Впровадження інноваційних педагогічних технологій, реалізація компетентнісного, діяльнісного, особистісного підходів, розробка нових методик навчання, залучення студентів до наукової діяльності – одні з безлічі напрямів діяльності викладачів, які безпосередньо впливають на результати навчально-виховного процесу. Для суспільства, студентської молоді, роботодавців важливо, щоб вихованням та навчанням займалися люди з високим рівнем педагогічної майстерності, моральної культури, креативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значна кількість праць вітчизняних науковців присвячена вимогам до викладача, проблемам педагогічної майстерності, педагогічної культури (М. Букач, І. Відт, Т. Володько, О. Гармаш, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кремень, О. Романовський, Г. Різз, В. Сластьонін, С. Сисоєва, Т. Сущенко, Л. Тованянський, П. Щербань та ін.) Діяльність викладача вищого навчального закладу включає низку напрямів (навчальна, наукова, виховна, методична, організаційно-управлінська), кожен з яких потребує певної майстерності та додержання відповідних вимог. Особливо цікавим є співвідношення педагогічної та наукової компетентності викладача. Ідеальним варіантом є, коли гарний науковець, що володіє знаннями найновітніших досліджень у своїй галузі, сам знаходиться у творчому, науковому пошуку та залучає до наукової діяльності студентів, у той же час є талановитим педагогом, що надихає, цікаво і доступно викладає навчальний матеріал. Водночас залишаються дискусійними питання щодо показників ефективності наукової діяльності сучасного викладача вищої школи.

Тому метою статті став аналіз показників оцінки наукової діяльності викладачів психолого-педагогічних дисциплін вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом серед показників наукової діяльності викладача особлива увага приділяється не тільки публікаціям у фахових виданнях України, учасням у конференціях тощо, але й закордонним публікаціям і особливо - у виданнях, що входять до міжнародних баз даних Web of Science і Scopus. Все більше йдеться в аналізі діяльності вчених й про індекси цитування науковця. Але для викла-

дачів соціально-гуманітарних дисциплін, зокрема психолого-педагогічних, оцінка наукової діяльності має свою специфіку.

Індекс цитування викладача вираховується автоматично певною наукометричною базою даних. Для розрахунків використовуються «пристатейні» списки літератури у статтях, що індексуються відповідною базою даних. Під час їх здійснення використовуються наступні фактори, які впливають на кількість цитувань вченого:

- актуальність і значущість тем наукових досліджень. Чим більш актуальна тема, тим більша кількість людей буде нею цікавитися, значить, ймовірна більша кількість цитувань;

- значущість власних ідей і розробок в змісті статті. Більш цікавий зміст – більша кількість посилань;

- доступність інформації, тобто розміщення статей та інших друкованих робіт, наприклад, в мережі Інтернет. Академія Гугл для розрахунку Індексу цитування використовує якраз статті, дані про які відомі в цій мережі;

- популярність і поширеність теми наукового дослідження. Навіть якщо тема актуальна і статті доступні, але цією темою займається дуже вузьке коло дослідників – індекс цитування буде невисокий;

- популярність вченого. Відомого вченого цитують більше, оскільки він має певний авторитет у своїй галузі знань;

- популярність журналу, оскільки чим більше людей читає журнал, тим більша кількість посилань може бути на авторів статей у ньому;

- розвиток наукової школи, оскільки представники цієї школи будуть посилатися на своїх співавторів;

- час (з плином часу зростає і кількість цитувань тієї чи іншої роботи). Як правило найбільшу кількість цитувань мають роботи, опубліковані досить задовго до моменту звернення до них;

- галузь знань. Відомим є факт, що індекси цитування соціально-гуманітарних статей є в рази меншими, ніж природничих.

Пояснюється остання закономірність різними дослідниками по-різному. Серед відомих причин можна виділити наступні.

1. Вчені, що займаються соціально-гуманітарними, у тому числі педагогічними дослідженнями, як правило, мають меншу кількість статей, ніж їх колеги у природничій сфері. Як зазначає В.В. Тихонов, «кількість статей у гуманітаріїв незрівнянно менша, ніж у представників природничо-наукових дисциплін. Пов'язано це з тим, що обсяг статей у гуманітаріїв в рази більше, і при ідентичному обсязі це дозволяє "природникам" опублікувати більше статей, які іноді є невеликими звітами з експерименту» [1, с. 95.].

Розглянемо декілька цифр. Наприклад, в 2007 році серед опублікованих наукових статей, індексованих в базах даних Thomson-Reuters: американськими вченими надруковано з природничих наук 205320, з соціально-гуманітарних – 48244; англійськими – з природничих наук 51844, з соціально-гуманітарних – 15175; французькими – з природничих наук 42563, з соціально-гуманітарних – 3218; китайськими – з природничих наук 62063, з соціально-гуманітарних – 2177; російськими – з природничих наук 21717, з соціально-гуманітарних – 504. (Дані взяті з World Social Science Report 2010: 384-385. Цит. по [2, с. 8]).

Користуючись тим же джерелом, можна вирахувати процентне співвідношення опублікованих у 2007 році статей різних галузей знань. І якщо для англомовних країн процент соціально-гуманітарних статей складає приблизно 20%-30% в порівнянні з

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

природничо-науковими (США – 23 %, Великобританія – 29 %, Канада – 19 %), то для інших країн цей процент ще менший: Франція – 7,5 %, Німеччина – 9,3 %, Іспанія – 10,3 %, Італія – 6,4 %, Китай – 3,5 %, Бразилія – 5,6 %, Польща – 3,1 %, Японія – 2,6 %, Росія – 2,3 %.

2. В природничо-наукових дисциплінах кожне дослідження розвиває раніше виконані дослідження, посилення на які вважаються обов'язковими. У соціально-гуманітарних науках існують множинні, іноді суперечливі інтерпретації одних і тих же явищ і понять, і посилення на кожен попередню думку для викладу своєї не вважається обов'язковим, часто це просто не можливо.

Наприклад, автор, що присвячує свою роботу формуванню компетентності у студентів, навряд чи зможе зробити посилення на всі дослідження щодо компетентнісного підходу. Так само досить поширеним у педагогічних дослідженнях є аналіз таких понять як „культура”, „готовність”, „уміння”, „навичка”, „професіоналізм”, „професійна підготовка” тощо, і кожному автору посилатися на абсолютно всіх інших у цих та багатьох інших питаннях не можливо.

З іншого боку, дослідження за рідкісною та малопоширеною темою призводить до того, що всі автори, що займаються даною проблематикою, процитують один одного, але таких авторів мало, і кількість цитувань може бути незначною.

3. Після надходження статті до журналу, що рецензується, процедура відбору для гуманітаріїв є більш складною і довгою. Як зазначає К. Губа, „в науках з високим рівнем консенсусу про те, що вважати гідним науковим результатом, редакція практикує в своєму роді light-версію оцінки рукописів. Якщо редактор приймає рішення про те, що рукопис потребує рецензування, вона відправляє його одному рецензенту. Його схвалення означає прийняття рукопису до друку. Негативний відгук – відправку рукопису другому рецензенту. Три рецензента і більше включаються тільки в тих випадках, коли рукопис викликає запеклі суперечливі думки, що у фізиці трапляється тільки в одній третині всіх випадків... Hard-версія починається з рецензування всіх рукописів: частка рукописів, яким редактор відмовляє самостійно, не перевищує 5%, куди входять тексти з усією очевидністю іншого жанру. Рукописи відправляються відразу двом рецензентам. Якщо обидва відгуки будуть позитивними, рукопис приймається до друку, два негативних відгуки означають відмову. Рецензентам в соціологічних журналах властиво висловлювати протилежні одна одній думки – в цьому випадку рукописи відправляються третьому рецензенту, що перетворюється в випробування терпіння і редакції, і рецензентів, і авторів” [3].

Природничі вважаються науками з високим рівнем консенсусу (згоди) відносно того, що вважати гідним науковим результатом, а соціально-гуманітарні – з низьким. Оскільки в першому випадку верифікація даних в статті пов'язана із застосуванням точних методів, то в другому – оцінка ґрунтується на суб'єктивній думці рецензента. К. Губа також відзначає, що „у соціальних науках не так багато рукописів, про які у всіх створювалося б відчуття, що вони повинні за всяку ціну з'явитися в головних журналах. Їх редакції відмовляють 90% рукописів, багато з яких знаходять своє місце в журналах другого рівня, що не заважає багатьом з них стати справжніми цитатними «хітами»” [3].

4. Кількість соціально-гуманітарних журналів, що індексуються у міжнародних базах даних, набагато менша, ніж природничих. Наприклад, в російській базі даних РИНЦ дві третини журналів – природничо-наукові (технічні, прикладні, фундаментальні) і третина – соціально-гуманітарні [1]. У базі даних Web of Science приблизно таке ж співвідношення: вони індексують більше 12 тис. журналів. До бази даних природничо-наукової

спрямованості (Science Citation Index Expanded) входить приблизно 8300 журналів, належить до соціальних наук (Social Sciences Citation Index), куди належить і освіта (педагогіка), входить 2900 журналів, а гуманітарних (Arts & Humanities Citation Index) – 1600 [4].

На даний момент в нашому суспільстві все більше обговорюється питання про публікацію статей українськими вченими в журналах баз даних Web of Science і Scopus. Для соціально-гуманітарних, у тому числі педагогічних, дисциплін це питання має певні протиріччя і складності.

Наприклад, природничо-наукові дослідження, як правило, більш космополітичні, соціально-гуманітарні – більшою мірою стосуються особливостей і проблем того суспільства і тієї країни, в якій живе вчений. Соціально-гуманітарні науки – про людину та про суспільство, і природно, що вчений цієї галузі знань, вивчає суспільні проблеми своєї країни. Але при цьому можна очікувати, що закордонним вченим не дуже цікаві, наприклад, проблеми української вищої освіти, способи організації навчального процесу в Україні, мотивація наших студентів, вітчизняні методики навчання тощо.

Є й інші чинники: був введений термін "ефект Матфея", що відображає певну корпоративність в питаннях публікацій і цитування, тобто прихильність до "своїх". У зв'язку з амеріканоцентрованістю баз даних Web of Science і Scopus цитують більше авторів англomовних країн, і, звичайно, меншою мірою вчених, наприклад, з України.

І навіть сліпе рецензування не вирішує повністю питання суб'єктивності та партикулярних рішень при рецензуванні статей. К. Губа відзначає, що це особливо стосується саме соціальних наук: „у відсутності сильного консенсусу рецензенти роблять оцінки під прапорами перспективи, теорії або методології, які стають орієнтирами в прийнятті рішень. Когнітивні переваги подібного роду формуються ще під час тривалого навчання в аспірантурі, де і автори, і рецензенти провели достатньо часу, щоб розвинути подібні інтелектуальні смаки. Ось чому рецензенти, навіть не маючи в своєму розпорядженні явного знання про інституційну ідентичність авторів, дають «своїм» рукописам більш сприятливі відгуки» [3].

У міжнародних базах даних українські статті соціально-гуманітарної спрямованості поки що представлені незначною кількістю. Якщо подивитись на розподіл статей з соціальних наук, до яких належить і педагогіка, за десятиліття з 1998 по 2007, надрукованих в журналах, індексованих Web of Science, то результати будуть такі: Північна Америка 52,2%, Європа 38%, СНД – 1,2% [2, с. 11].

Популяризації української науки за кордоном заважає й ще одна болюча проблема – фінансування науки та оплата праці науковців. Як відзначає А.Г. Загородній, „у 2015 р. на функціонування всієї наукової сфери (НАН України, 5 галузевих академій і наука у вищих навчальних закладах) з Держбюджету було виділено близько 5 млрд грн, що за нинішнім курсом відповідає менш як 170 млн. євро. ... науковий бюджет Латвії становить 100 млн. євро, Румунії — понад 1 млрд. євро, Польщі — більш як 5 млрд. євро. Сьогодні в Україні кількість науковців на 1 тис. працездатного населення вдвічі менша, ніж у країнах ЄС, за цим показником ми вже поступаємося Албанії. З такими обсягами фінансування науки малоймовірним стає залучення до дослідницької діяльності талановитої молоді, а без цього, як влучно зауважив відомий європейський економіст Ерік Райтнер, «з держави, що виробляє деталі ракет, Україна швидко переходить до держави, що продає багато кукурудзи» [5, с. 10].

Так потрібно, щоб фінансування української науки дозволяло активно залучати до наукових досліджень найбільш талановиту молодь, щоб займатися наукою ставало фінансово привабливим. Бажано було б, щоб оплата праці в Україні дозволяла українським

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

вченим вільно виїжджати за кордон для участі у конференціях, різних міжнародних наукових заходах, сприяла популяризації науки. На жаль, в умовах економічної кризи питання збільшення обсягу фінансування значною мірою лишаються в сфері побажань.

Відомо, що сфера наукового видавництва та наукометричних баз даних – це великі бізнес-імперії. Бібліотеки українських ВНЗ, як і бібліотека НТУ „ХПІ” отримують на певний час доступ до наукометричних баз даних. Однак доступ до Web of Science і Scopus та й передплата закордонних журналів – це великі кошти.

У зв'язку з цим для соціально-гуманітарних наук може виникнути протиріччя: публікація статті в журналі зазначених баз даних може бути малоцікавою для зарубіжних вчених, однак недоступною для вітчизняних, яких тема могла б зацікавити.

Розглянемо, наскільки поширені журнали психолого-педагогічної тематики у базі даних Web of Science. Педагогічні науки за кордоном частіше позначаються словом „освіта” – „education”. Пошук по базі даних соціальних наук Web of Science (Social Sciences Citation Index) показав, що освітянської спрямованості у цій базі даних 206 індексованих журналів. А ось журналів, у назві яких відображається спрямованість на дослідження вищої освіти, всього 15, відповідно психологічних журналів – 188.

У базу даних Web of Science входить 15 українських журналів (що складає близько 0,13 % всіх журналів, індексованих у ній), переважно з фізики і математики. Є також з хімії і два з біології. Раніше був один журнал, що мав напрямок соціальних наук – з економіки, але в 2011 його виключили з бази в зв'язку з тим, що до 91% посилань були самоцитовані. Жодного українського журналу з соціально-гуманітарних наук в цю базу не входить.

У базу даних Scopus входить близько 20 тис. журналів, з них на листопад 2015 – 62 українські, але з них 21 перестали індексуватися в зв'язку з невідповідністю критеріям якості Scopus. Переважна більшість українських журналів з фізики, математики, хімії, біології, є також медицина, економіка, один журнал з менеджменту. Жодного з педагогіки або психології.

Web of Science у 2015 році відкрив нову базу даних Emerging Sources Citation Index (ESCI) – в буквальному перекладі означає «виникаючі (ті, що з'являються) джерела цитування». Ця база даних не індексується, але входження в цю базу може бути першим кроком для того, щоб журнал увійшов в основну індексовану базу даних Web of Science. Входження в базу ESCI забезпечує більшу популярність журналу, що може вплинути на подальше його просування. У довідці з Web of Science Core Collection 2016 року стосовно нової бази даних відзначається, що „цей показник включає записи статей з журналів, не охоплених Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), Social Sciences Citation Index (SSCI) або Arts & Humanities Citation Index (A&HCI). Ці журнали розглядаються редакторами, що входять в Thomson Reuters. Вони відповідають мінімальним вимогам до якості опублікованих матеріалів, своєчасності та значущості. Однак, так як вони відносно нові, вони повинні бути піддані оцінці за певний період часу, перш ніж вони будуть індексовані в SCI-EXPANDED, SSCI, або A&HCI” [6].

Учасники проекту Open Science in Ukraine відзначають, що "менеджери Web of Science особливо підкреслюють те, що перевага надаватиметься журналам соціального, гуманітарного і економічного напрямків, бо з фізико-математичних і природничих наук в базі вже є достатня кількість журналів" [7].

Проте з 28 українських журналу, які увійшли в базу даних ESCI, 16 – природничо-наукової спрямованості. Проте є два журнали, які мають психолого-педагогічну спрямованість: "Образ людини майбутнього: міжнародний журнал з філософії, психо-

логії та освіти" (Future Human Image: an international journal for philosophy psychology and education) і "Новітня освіта" (Advanced Education).

Таким чином, сучасна політика в галузі науки обрала шлях акцентування уваги на важливості публікацій українських вчених своїх статей в базах даних Web of Science і Scopus. Проте соціально-гуманітарні дисципліни у цьому плані знаходяться в меншій мірою вигідному положенні, ніж природничо-наукові.

Безумовно, українській науці потрібно зміцнювати міжнародні зв'язки, а українським соціально-гуманітарним журналам намагатись входити до міжнародних баз даних Web of Science і Scopus. Велике значення будуть мати і публікації українських вчених у них. Водночас при розробці показників оцінки наукової діяльності у нашій країні потрібно впроваджувати диференційований підхід відповідно до об'єктивних факторів та специфіки різних галузей знань. Не можуть бути однаковими підходи для оцінки досліджень у природничо-наукових і соціально-гуманітарних сферах.

Соціально-гуманітарні дослідження будь-якої країни часто відображають саме національні, специфічні для даної країни проблеми, і це також може бути однією із причин того, що кількість статей такої спрямованості у журналах, які індексуються у базі даних Web of Science, для багатьох неангломовних країн складає від 2 до 10 % кількості природничо-наукових статей у цій базі. Приймаючи до уваги ці, а також багато інших факторів, бажано було б, щоб враховувались показники ефективності наукової діяльності, які сприяють розвитку соціально-гуманітарної науки та дослідженням, у яких відбиваються важливі українські суспільні інтереси. Занадто формалізований підхід, в якому враховується тільки кількість публікацій у Web of Science і Scopus, може ускладнити, наприклад, дослідження психологічних закономірностей становлення, розвитку, взаємодії сучасних українців та вивчення специфіки сучасної української освіти, як і багато інших соціально-гуманітарних напрямків. Врахування для здобуття вченими соціально-гуманітарного профілю вчених звань публікацій не тільки у базі даних Web of Science і Scopus, але й, наприклад, у польській базі даних Copernicus вже було б кроком вперед.

Проблеми оцінки наукових досліджень та публікацій у журналах, що входять до міжнародних баз даних, активно обговорюються науковою спільнотою сьогодні [1, 2, 8, 9, 10, 11 та ін.]. О. Романова особливо підкреслює, що „вже не раз говорилося, що наукометричні бази даних не в усіх галузях адекватно відображають реальний стан справ у світовій науці, і якщо вони, можливо, гарно коригуються із точними науками, то гуманітарні, суспільні тощо ці бази даних відображають погано. Погано настільки, що за бортом Scopus чи Web of Science залишаються практично цілі галузі гуманітаристики. Зауважу, що йдеться не про українську науку, а – про світову” [10].

Критикується й сам кількісний підхід. Як зазначають Р. Адлер, Дж. Эвинг, П. Тейлор, „використовувати лише тільки імпаکت-фактор при оцінці журналів – це все одно, що при оцінці здоров'я людини враховувати тільки її вагу” [11, с. 7]., і далі, стосовно наукометрії – „спокуса простого способу і нескладних чисел (ще краще – одного числа), здається, перемагає здоровий глузд і тверезий розрахунок” [11, с. 11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність диференційованого підходу до визначення показників оцінки наукової діяльності викладачів психолого-педагогічних дисциплін та й взагалі всіх науковців соціально-гуманітарної сфери. Потрібною стає розробка засобів, що сприяють розвитку соціально-гуманітарної науки та дослідженням, у яких відбиваються важливі українські суспільні інтереси.

Список літератури:

1. Тихонов В. В. Российская историческая наука и индексы научного цитирования / В. В. Тихонов // Новый исторический вестник. – 2013. – № 36. – С. 89-106.
2. Юревич А.В. Фетишизм статистики: количественная оценка вклада российской социогуманитарной науки в мировую / А. В. Юревич, И. П. Цапенко // Социология науки и технологий. – 2012. – Т.3, № 3. –С. 7-23.
3. Губа К. 7 фактов о работе журнальных редакций в англоязычной науке [Электронный ресурс / К. Губа // Социология, публикация от 29 мая 2013] – Режим доступа: <https://postnauka.ru/faq/12936>.
4. Довідка по Web of Science Core Collection [Електронний ресурс] - Thomson Reuters, дата останньої зміни: 12.06.2015. – Режим доступу: https://images.webofknowledge.com/WOKRS521R5/help/ru_RU/WOS/hp_database.html.
5. Найкращі рішення приймаються на засадах здорового глузду і позитивного досвіду [Електронний ресурс] - Інтерв'ю з академіком НАН України А.Г. Загороднім // Вісник НАН України. –2016. – № 3. – С. 3-11. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/metodyka_Zagorodnii_interview_VisnykNAN.pdf.
6. Довідка по Web of Science Core Collection [Електронний ресурс] - Thomson Reuters, дата останньої зміни: 31.07.2016. – Режим доступу: http://images.webofknowledge.com/WOKRS522R4/help/ru_RU/WOS/hp_whatsnew_wos.html.
7. Emerging Sources Citation Index (ESCI) [Електронний ресурс] - Open Science in Ukraine, опубліковано 24.02.2016. – Режим доступу: <http://www.openscience.in.ua/ru/esci.html>
8. Соловяненко Д. Проект «Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних Sciverse Scopus» [Електронний ресурс] / Д. Соловяненко // Євро Освіта, дата публікації 1.03.2016. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4620>.
9. Єгорченко І. Політика оцінки наукових публікацій [Електронний ресурс] / Єгорченко І. // Євро Освіта, дата публікації 5.05.2016. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4721>.
10. Романова О. Орієнталістика vers наукометрія [Електронний ресурс] - «Оскопусування» чи «оскоплення» української гуманітаристики? Неграматичні зауваження до її проблем / О. Романова // Historians, дата публікації 04.12.2015. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1709-olena-romanova-orientalistyka-vers-naukometriia-oskopusuvannia-chy-oskoplennia-ukrainskoi-humanitarstykynehrama-tychni-zauvazhennia-do-ii-problem>
11. Адлер Р. Статистики цитирования / Р. Адлер, Дж. Эвинг, П. Тейлор // Игра в цифирь или как теперь оценивают труд ученого: сб. статей по библиометрике. – М.: МЦНМО, 2011. – С. 6–38.

References:

1. Tihonov V. V. Rossijskaja istoricheskaja nauka i indeksy nauchnogo citirovanija / V. V. Tihonov // Novyj istoricheskij vestnik. – 2013. – № 36. – S. 89-106.
2. Jurevich A.V. Fetishizm statistiki: kolichestvennaja ocenka vklada rossijskoj sociogumanitarnoj nauki v mirovuju / A. V. Jurevich, I. P. Capenko // Sociologija nauki i tehnologij. – 2012. – Т.3, № 3. –S. 7-23.

3. Guba K. 7 faktov o rabote zhurnal'nyh redakcij v anglojazyčnoj nauke [Elektronnyj resurs] / K. Guba // Sociologija, publikacija ot 29 maja 2013] – Rezhim dostupu: <https://postnauka.ru/faq/12936>.
4. Dovidka po Web of Science Core Collection [Elektronnyj resurs] - Thomson Reuters, data ostann'oi zminy: 12.06.2015. – Rezhym dostupu: https://images.webofknowledge.com/WOKRS521R5/help/ru_RU/WOS/hp_database.html.
5. Najkraschi rishennia pryjmaut'sia na zasadaх zdorovoho hluzdu i pozytyvnoho dosvidu [Elektronnyj resurs] - Interv'iu z akademikom NAN Ukrainy A.H. Zahorodnim // Visnyk NAN Ukrainy. –2016. – № 3. – S. 3-11. – Rezhym dostupu: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/metodyka_Zagorodnii_interview_VisnykNAN.pdf.
6. Dovidka po Web of Science Core Collection [Elektronnyj resurs] - Thomson Reuters, data ostann'oi zminy: 31.07.2016. – Rezhym dostupu: http://images.webofknowledge.com/WOKRS522R4/help/ru_RU/WOS/hp_whatsnew_wos.html.
7. Emerging Sources Citation Index (ESCI) [Elektronnyj resurs] - Open Science in Ukraine, opublikovano 24.02.2016. – Rezhim dostupu: <http://www.openscience.in.ua/ru/esci.html>
8. Solovianenko D. Proekt «Nauka Ukrainy v dzerkali naukometrychnoi bazy danykh Sciverse Scopus» [Elektronnyj resurs] / D. Solovianenko // Yevro Osvita, data publikatsii 1.03.2016. – Rezhym dostupu: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4620>.
9. Yehorchenko I. Polityka otsinky naukovykh publikatsij [Elektronnyj resurs] / Yehorchenko I. // Yevro Osvita, data publikatsii 5.05.2016. – Rezhym dostupu: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4721>.
10. Romanova O. Oriientalistyka vers naukometriia [Elektronnyj resurs] - «Oskopusuvannia» chy «oskoplennia» ukrains'koi humanitarystyky? Nehramatychni zauvazhennia do ii problem / O. Romanova // Historians, data publikatsii 04.12.2015. – Rezhym dostupu: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1709-olena-romanova-orientalistyka-vers-naukometriia-oskopusuvannia-chy-oskoplennia-ukrainskoi-humanitarystykynehrama-tychni-zauvazhennia-do-ii-problem>
11. Adler R. Statistiki citirovanija / R. Adler, Dzh. Jeving, P. Tejlor // Igra v cifir' ili kak teper' ocenivajut trud uchenogo: sb. statej po bibliometrike. – M.: MCNMO, 2011. – S. 6–38.

Стаття надійшла до редакційної колегії 05.08.2016

Ольга Ігнатюк

доктор педагогічних наук, професор, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: olgaignatyuk2016@gmail.com

Оксана Панченко

аспірантка, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами
ім. акад. І.А. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: ksu.panchenko@mail.ru

**МОДЕЛЮВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-МЕХАНІКА
В УМОВАХ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Анотація: У статті схарактеризовано змістовні компоненти цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера механіка. Зазначено, що їх застосування у педагогічному процесі спрямоване на підвищення ефективності вирішення професійних задач та самореалізації особистості у життєвому просторі. Визначено найважливіші ознаки та розкрито сутність змістовних компонентів формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка. Наголошується, що успішна реалізація компонентів сприятиме професійному й особистісному становленню майбутнього інженера-механіка.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх інженерів-механіків, навчальний процес, професійне мислення інженерів-механіків, модель формування професійного мислення

Olga Ignatyuk

Doctor of sciences (Pedagogy), Associate Professor, Full Professor of I. A. Zyazyun
Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management,
NTU “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, Ukraine
E-mail: olgaignatyuk2016@gmail.com

Oksana Panchenko

Ph. D. Student of I. A. Zyazyun Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems
Management, NTU “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, Ukraine
E-mail: ksu.panchenko@mail.ru

© Ольга Ігнатюк, Оксана Панченко, 2016

The paper focuses on conceptual components of motivated development of professional thinking of the future mechanical engineer in the technical university. The use of the components in the training process is aimed to improve the efficiency of professional problem solutions and personal self-fulfillment in the life space. The authors have identified the key features and the role of conceptual components in the development of professional thinking of future mechanical engineer. The findings show that successful implementation of the components will contribute to professional and personal development of future mechanical engineer.

Keywords: training of the future mechanical engineers, training process, professional thinking of mechanical engineers, a model for professional thinking development

Ольга Игнатюк, Оксана Панченко

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОГО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩЕГО ИНЖЕНЕРА- МЕХАНИКА В УСЛОВИЯХ ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация: В статье охарактеризованы содержательные компоненты целенаправленного формирования профессионального мышления будущего инженера механика. Указано, что их применение в педагогическом процессе направлено на повышение эффективности решения профессиональных задач и самореализации личности в жизненном пространстве. Определены важнейшие признаки и раскрыта сущность содержательных компонентов формирования профессионального мышления будущего инженера-механика. Отмечается, что успешная реализация компонентов способствует профессиональному и личностному становлению будущего инженера-механика.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих инженеров-механиков, учебный процесс, профессиональное мышление инженеров-механиков, модель формирования профессионального мышления.

Olga Ignatyuk, Oksana Panchenko

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Modeling of motivated development of professional thinking of the future mechanical engineers in the technical university”

Problem setting. The relevance of the research into training of mechanical engineers at higher educational institutions is due to the toughening requirements for their professional and personal potential. Among the most relevant modern worldwide expectations from a future mechanical engineer is the ability to think professionally. Thus, it is obvious that educational processes aim to take into account this expectation. Along with that the researchers continue to focus on the problem of motivated development of professional thinking of the future mechanical engineers.

Recent research and publications analysis. The review of recent scientific papers shows that skillful and competent experts with highly developed professional and personal qualities are really much sought after at the contemporary labour market (ref. H. Bal, I. Beh, V. Kremen, V. Luhovyi, I. Prokopenko, O. Romanovskiy, S. Sysoieva, L. Sushchenko, T. Sushchenko et al.). The activities of engineers always imply some inventions, innovations, creativity, management and regular changes. In view of this future competent experts in engi-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

neering are supposed to combine all the required styles of thinking such as activity-oriented (B. Ananov, O. Vyhotskyi, T. Hura, V. Shadrikov), innovative (M. Hurevychoy, M. Kozyar, L. Shumelchik), leadership-oriented (S. Kalashnikova, O. Romanovskiy), scientific research (L. Sushchenko, O. Terekhina), lateral (O. Dolska, P. Ricoeur), strong (O. Ignatyuk, Yu. Tymofieieva), systemic (S. Aliluyko, M. Lazarev) and creative thinking (D. Bohoiavlenska, M. Berdiaiev, O. Matiushkin).

Unfortunately, in our opinion, the literature does not properly cover theoretical and applied issues of professional thinking modeling for future mechanical engineers. On the one hand, the purpose of the training practice is to provide scientific and organizational means to develop professional thinking in future mechanical engineers. On the other hand, the available relevant theoretical provisions are insufficient for this purpose. Here is where the contradiction appears which is to be eliminated.

Paper objective The purpose of the paper is to explain and describe the structural components of a model for motivated development of professional thinking in future mechanical engineers.

Paper main body. In the modern world of rapid technological, economic and political changes, where a person has to constantly adapt to these changes, future competitive mechanical engineers are expected to be able to come up with smart creative solutions. To offer creative ideas an engineer must have greatly developed skills for professional thinking.

Thus, a lot of research is conducted to provide the educational process with theoretical and practical material on how to develop professional thinking of the future specialists. Professional thinking of a future mechanical engineer requires particular approach because it encompasses socio-technical, engineering reproductive and productive styles of thinking. Besides, the whole problem has not yet received a full coverage from modern scholars.

The study of motivated development components is based on the assumption that the process of professional thinking development in future mechanical engineers is an integral part of their training and achieving to their personal capabilities. The development of the professional thinking components such as 1) motivation; 2) search for meaning and values; 3) integrated intelligence; 4) professional engagement and activities in informational and educational environment; 5) reflexive reasoning and evaluation contributes to the conscious, professional and personal development of a future mechanical engineer. As a result, the engineer has well-developed motivational and cognitive spheres, a well-developed system of values and professional behavior.

Taking into account the research into the training of modern competitive engineering personnel and the ideas of teachers, employers and students about how to successfully solve the problem of efficient development of professional thinking in future mechanical engineers, we have identified three components of the model, namely 1) theoretical and methodical, 2) conceptual and operational, and 3) progress assessment. We have found that the first theoretical and methodical component of the model consists in the identification of the required scope of scientific, theoretical and practical procedural knowledge that will ensure the efficient development of professional thinking. To determine the essential content of the knowledge and skills for the efficient development of professional thinking of a future mechanical engineer we need to consider the learning outcomes and a number of competencies that a modern competitive mechanical engineer is supposed to have.

The research has shown that according to the model the development of professional thinking of a future mechanical engineer must come in stages. In particular, there are three technological stages such as initial, procedural and reflexive and evaluative ones. The quality

of the development of professional thinking of a future mechanical engineer is assessed by the level of its development. There are the following assessment criteria such as 1) motivational and impelling, 2) integrative and cognitive, and 3) reflexive and correctional.

Conclusions of the research. *As a result of the research a modeling of motivated development has been designed for professional thinking development of the future mechanical engineers. The model is aimed to find successful solutions to career orientation problems. It consists of the interrelated components. The proper training in the process of motivated development of professional thinking of the future mechanical engineers has proved the hypothesis of the research and provided a favorable environment for the general intelligent development of the students, increasing the level of their professional thinking. The active involvement of the students based on a genetic origin (a desire to learn the world) will be greatly successful with the appropriate training support provided.*

Thus, further research will be focused on the development of a strategy for training support in order to develop professional thinking of future mechanical engineers that will contribute to their professional activities, creativity, independence and so on.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема професійної підготовки інженерів-механіків у вищій школі зумовлена зростаючими вимогами до їх професіоналізму та особистісного потенціалу. Сучасні інженери-механіки повинні бути конкурентоспроможними, мобільними – це професіонали-лідери. Саме ці сучасні фахівці повинні вміти працювати в змінному середовищі, креативно мислити, генерувати ідеї, творчо підходити до вирішення професійних задач і, як правило, керувати підлеглими, маючи для цього значно менше часу. Неабияку роль у продукуванні ідей щодо розв'язання професійних задач інженерів-механіків відіграє рівень сформованості їх професійного мислення.

Так, за думкою експертів Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2016 р.), найбільш затребуваними якостями у майбутніх фахівців у найближчому майбутньому (2016-2020 рр.) будуть креативність, критичне мислення, здатність дивитися на проблему з різних сторін й вирішувати комплексні професійні задачі, широкий світогляд, комп'ютерна й інтернет-грамотність, розвинене мовлення. Дослідники наголошують на тому, що обов'язковою умовою ефективної підготовки майбутнього фахівця є набір базових знань, що ґрунтується на міждисциплінарному підході. Однак, вони зазначають, що конкретні знання завжди можна отримати з практики, в той час коли творче мислення й широкий погляд на світ майбутнього фахівця формуються роками [19].

Попередні дослідження авторів дають змогу стверджувати, що питанню цілеспрямованого формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків приділяється замало уваги зі сторони студентів та викладачів ВТНЗ, а методика його цілеспрямованого формування зовсім відсутня [5].

Слід зазначити, що **аналіз останніх досліджень і публікацій** дає змогу стверджувати, що дійсно затребуваними й насправді конкурентоспроможними на рику праці є професійно компетентні фахівці із розвиненими особистісними якостями (Г. Балл, І. Бех, В. Кремень, В. Луговий, І. Прокопенко, О. Романовський, С. Сисоєва, Л. Сущенко, Т. Сущенко та інші). З огляду на те, що сфера діяльності інженерних кадрів пов'язана із винахідництвом, раціоналізаторством, творчістю, управлінням та знаходиться у площині постійних змін все більш актуальним стає формування інноваційного (М. Гуревичов, М. Козяр, Л. Шумельчик), лідерського (С. Калашнікова, О. Романовський), науково-дослідного (Л. Сущенко, О. Терьохіна), нелінійного

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

(О. Дольська, П. Рікер), сильного (О. Ігнатюк, Ю. Тимофєєва), системного (С. Алілуйко, М. Лазарєв), творчого (Д. Богоявленська, М. Бердяєв, О. Матюшкін) професійного мислення майбутніх конкурентоспроможних фахівців.

У зв'язку із вищезазначеним інтенсивно розвиваються новітні дослідження у напрямку забезпечення педагогічного процесу теоретичними та практичними матеріалами щодо вирішення проблеми формування професійного мислення майбутнього фахівця. Воно потребує особливої уваги, оскільки поєднує у собі соціо-технічне, інженерне репродуктивне та продуктивне мислення, й цей процес не має широкого висвітлення серед робіт сучасних науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, серед літературних джерел, на нашу думку, вкрай недостатньо досліджуються теоретичні та прикладні питання щодо змістовних компонентів цілеспрямованого формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків. Окремі дослідження із проблеми розвитку засобів моделювання процесу формування професійного мислення висвітлені у працях О. Пономарьова (моделювання діяльності фахівця), Т. Є. Гури (концептуальна модель розвитку професійного мислення у майбутніх психологів), А. Зуєвої (моделювання професійного мислення майбутніх техніків-механіків аграрної галузі), С. Кирилашук (модель формування інженерного мислення студентів технічних університетів у навчанні вищої математики), І. Павленко (модель формування валеологічного мислення майбутніх вчителів) та інші.

Проте в роботах науковців відсутня цілісна методика цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка. Суперечність між необхідністю педагогічної практики в науковому та організаційно-методичному забезпеченні процесу формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка, з одного боку, і недостатньою розробленістю необхідних теоретичних положень, які б задовольняли цю потребу в цілому, з іншого боку, дозволяє констатувати наявність проблеми.

Таким чином, **метою статті** вважаємо дослідження моделювання компонентів цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка.

Виклад основного матеріалу. Вивчення об'єктів пізнання, у тому числі й професійного мислення майбутніх інженерів-механіків, відбувається за допомогою побудови й наступного аналізу їх моделей. С. Гончаренко вважає, що "моделі є умовним образом (зображення, схема, опис тощо) будь-якого об'єкта (або системи об'єктів), який зберігає зовнішню схожість і пропорції частин при певній схематизації й умовності засобів зображення. Залежно від зображуваних об'єктів моделі бувають анатомічні, технічні, будівельні, математичні тощо" [3, с. 213].

Так, О. Пономарьов зазначає, що "у науках соціально-гуманітарного характеру використовують переважно описові моделі, сконструйовані на основі уявного виділення найбільш значущих з позиції цілей моделювання рис і якостей досліджуваного об'єкта, його внутрішньої структури" [10, с.38]. Важливим є й те, що "виступаючи засобом виокремлення та узагальнення сторін досліджуваного об'єкта, модель може виконувати функції аналізу й синтезу. Завдяки їм об'єкт можна вивчати поетапно, а кожний його елемент – окремо. Потім об'єднують різні дані в єдине ціле відповідно до закономірностей логічного мислення" [16, с.306].

Провідні дослідники психології (А. Брушлінський, М. Воловікова, Б. Єсенгазієва) не виключають застосування методу моделювання як одного з методів пізнання особливостей мисленнєвих процесів людини та водночас зазначають, що обов'язковою умовою застосування цього методу дослідження є неперервність взаємо-

дії особистості із моделлю. На їх думку, модель не може бути відокремленою від особистості (або групи людей) задля якої (яких) вона створюється. Науковці наголошують, що тільки за такої умови можливі дійсні досягнення людини, які будуть фіксуватися не тільки у продуктах її діяльності, але й у ній самій [2, с.23].

Ми поділяємо думку О. Мещанінова, який вважає, що “необхідно зрозуміти універсальність законів природи, всю загальність моделювання, тобто не просто можливість, але і необхідність представлення будь-яких наших знань у вигляді моделей” [7, с.42].

Для нашого дослідження вагомим є судження О. Романовського щодо вимог до моделей. Науковець відзначає такі вимоги: “По-перше, вона повинна забезпечувати точність у певному розумінні будови “моделі” та оригіналу. По-друге, модель має давати вірогідну інформацію стосовно “оригіналу”. По-третє, ця інформація має бути повною у тих межах її використання, на які модель розрахована” [15, с.37].

Отже, застосування методу моделювання під час цілеспрямованого формування професійного мислення є зручним і доречним. Беручи до уваги вище наведені твердження науковців, зазначаємо, що основними рисами, якостями, компонентами тощо, якими має характеризуватися моделювання цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка, є наступні:

По-перше, модель цілеспрямованого формування професійного мислення інженера-механіка може бути різною і залежить, здебільшого, від віку та стадії підготовки фахівця, тому що на різних її стадіях для майбутнього фахівця буде характерне різне співвідношення якостей [6, 10].

По-друге, модель формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка обов’язково повинна включати компоненти, що суттєво впливають на ефективність діяльності, забезпечують її контроль, які легко діагностуються, створюють можливість втручання й корекції.

По-третє, побудова моделі формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка повинна відбуватися із урахуванням видів навчальної й пізнавальної діяльності щодо оволодіння професійною, навчальних планів й програм, виховних заходів, форм зв’язку з виробництвом, кваліфікаційних характеристик фахівців [6].

По-четверте, моделювання формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка має базуватися на інтегративно-мислєдіяльнісному підході. Він є симбіозом філософських та психологічних уявлень щодо закономірностей та механізмів цілеспрямованого формування професійного мислення фахівців в умовах професійної діяльності [4].

По-п’яте, буття і мислення майбутньої особистості фахівця має формуватися на засадах ціннісної філософії, де, на думку І. Бека, “категорії буття, сущого, розуму осягаються як категорії цінності” [1, с. 15].

По-шосте, модель формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка передбачає його активну свідому участь у цьому процесі. Самопізнання, професійно-особистісний саморозвиток, самоосвіта, самооцінка, саморегуляція, як прагнення до самоактуалізації, є вагомими чинниками ефективного формування цілеспрямованого професійного мислення фахівця.

Таким чином, провідною ідеєю створення моделі формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка є положення про те, що це є цілеспрямований процес під час фахової підготовки, який сприяє підвищенню якості особистісно-професійного потенціалу та гармонійному розвитку особистості у духовно-моральнісному просторі (рис. 1).

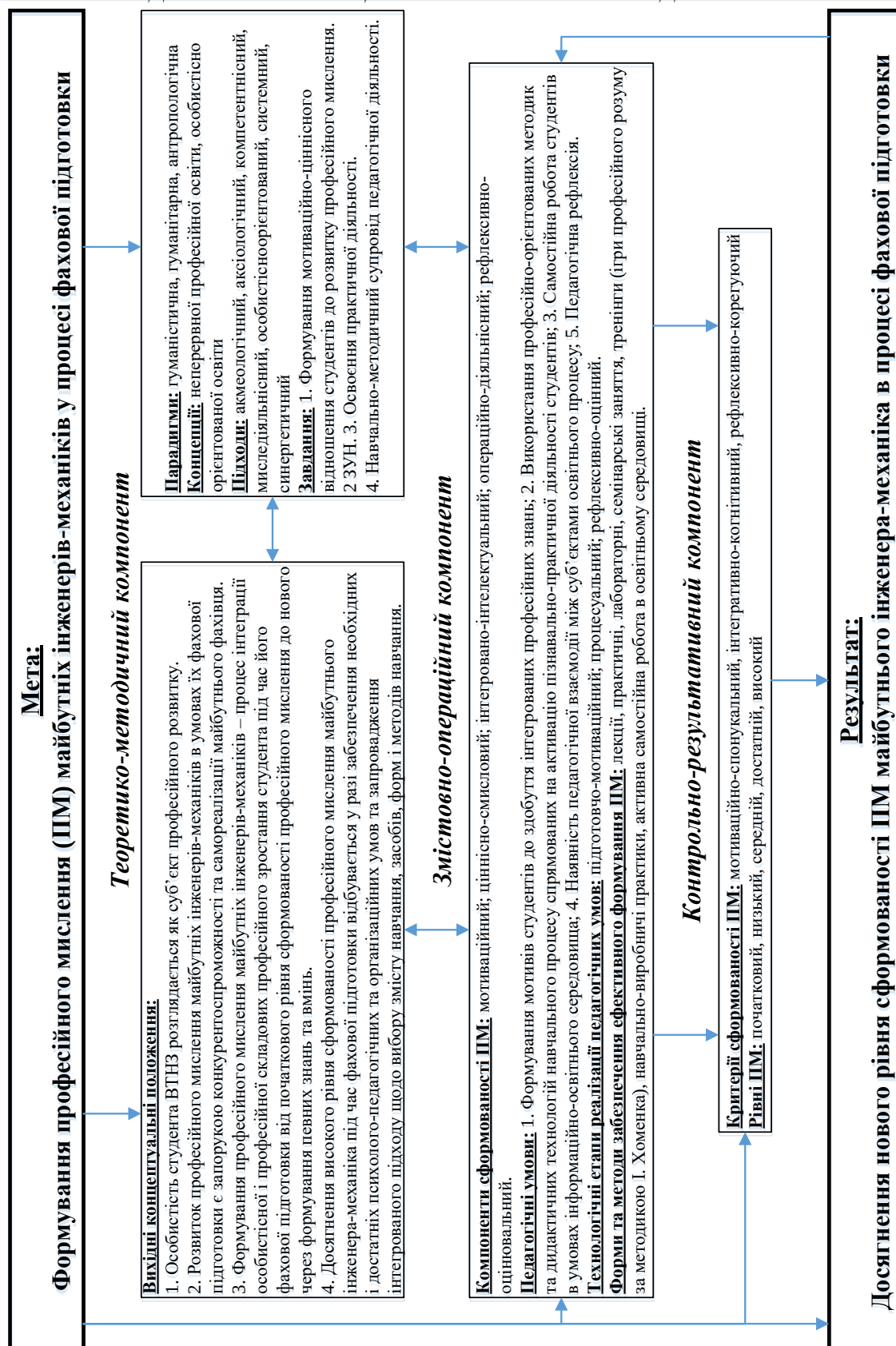

Рис. 1 Моделювання компонентів цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка

На основі розгляду процесу моделювання, представленого на рис. 1, можна відзначити, що дослідження компонентів моделі ґрунтується на прийнятті процесу формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка як невід'ємного складника його професійної підготовки та реалізації особистісного потенціалу.

Отже, під *моделлю цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка* ми розуміємо теоретичний опис сукупності завдань, концептуальних положень, парадигмальних підходів, організаційно-педагогічних умов та основних компонентів, етапів, критеріїв, методик оцінювання результатів педагогічного процесу формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків під час їх фахової підготовки.

Оскільки цілісність будь-якого процесу є сукупність основних компонентів, що до нього входять і забезпечують повноцінне функціонування моделі за умови їх єдності і взаємозв'язку, то за її основу у нашому дослідженні беремо єдність мети, завдань, концепцій, парадигм, підходів, концептуальних положень, педагогічних умов, передбачаємо основні технологічні етапи, критерії й показники рівня сформованості професійного мислення.

Модель створено на основі сучасних уявлень науковців, викладачів, роботодавців, випускників [5-7, 10, 13-16] щодо успішного вирішення проблеми ефективного формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків під час їх фахової підготовки. Виокремленні компоненти моделі, а саме: *теоретико-методичний, змістовно-операційний, контрольний-результативний* (рис.1) сприяють поетапному, цілеспрямованому здійсненню цього процесу. Нижче наведено детальну характеристику кожного з них.

Так, *теоретико-методичний компонент* сприятиме цілеспрямованій внутрішньо-вузівській підготовці викладачів та студентів до розуміння необхідності формування професійного мислення. До змісту цього компоненту ми відносимо мету і завдання дослідження, теоретико-методологічні основи, вимоги та педагогічні умови їх реалізації, пов'язані із особливостями процесу актуалізації знань, умінь і навичок формування професійного мислення.

Мета моделі – розробка, обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків та експериментальна перевірка доцільності їх застосування. Завдання дослідження цієї моделі пов'язані із формуванням: 1) мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до розвитку професійного мислення. 2) знань, умінь та навичок (ЗУН); 3) практичної діяльності щодо розвитку професійного мислення; 4) організації навчально-методичного супроводу педагогічної діяльності.

Впровадження моделі формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка відбувається за наступних парадигмальних підходів: *акмеологічний, аксіологічний, компетентнісний, мислєдіяльнісний, особистісний, системний, синергетичний*.

Так, *акмеологічний підхід* спрямовується на дослідження умов, чинників, критеріїв, що впливають на вдосконалення майбутнього інженера-механіка у професійному, духовно-моральному і фізичному розвитку, обґрунтування чинників, що мотивують особу до формування професійного мислення як необхідної складової конкурентоспроможності й лідерства (Н. Кузьміна, А. Реан, Л. Рибалка, В. Михайличенко, Г. Сазоненко та ін.).

Аксіологічний підхід розглядається з позиції ціннісних основ задоволення потреб майбутніх інженерів-механіків, базується на усвідомленні ними цінностей своєї професійної діяльності (І. Бех, Г. Коджаспірова, О. Пономарьов та ін.).

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Компетентнісний підхід досліджується в контексті розвитку певних компетенцій, що сприяють успішному розв'язанню професійних, особистісних, життєвих завдань. Акцент ставиться на необхідності розвитку здатності в інженерів-механіків практично діяти, творчо професійно мислити й застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері (Н. Бібік, О. Савченко, А. Чучалін та інші). До основних компетентностей, що сприятимуть розвитку професійного мислення, ми віднесли загальні (оцінка за категоріями: інструментальні, міжособистісні, системні) та предметно-спеціальні (фахові) [14].

Миследіяльнісний підхід є симбіозом філософських та психологічних уявлень щодо закономірностей та механізмів цілеспрямованого формування професійного мислення фахівців в умовах професійної діяльності та спрямований на успішне розв'язання професійних задач [4]. Як зазначають науковці (Г. Щедровицький, В. Лефевр), миследія – це мислення, яке відбувається крізь призму практичної дії – “думка, що перейшла на рівень ситуативного діяння” [17, с. 467].

Разом з тим формування професійного мислення не може відбуватися без використання *особистісного* підходу, що ґрунтується на ідеях підтримки й розвитку суб'єктних властивостей та індивідуальності особистості (особистісний компонент) та пробуджує її творчий потенціал (діяльнісний компонент) (К. Абульханова-Славська, В. Андронов, І. Бех, Н. Кузьміна, О. Кучерявий, О. Леонтєв, В. Рибалка та інші).

Системний підхід у дослідженні спрямовано на управління педагогічним процесом, який передбачає науково обґрунтований вибір і виконання найкращого за даних умов варіанта завдань, використання змісту і технологій навчання й виховання з позиції критеріїв оптимальності. Застосування системного підходу в педагогічній практиці сприяє співвіднесенню реальних професійних завдань з конкретним предметним матеріалом (З. Решетова) і формує здатність до теоретичних узагальнень, що спонукає розвиток професійного мислення фахівця й успішне вирішення практичних професійних задач.

Застосування *синергетичного підходу* під час формування професійного мислення надає майбутньому інженеру-механіку можливість цілісного сприйняття й усвідомлення світу, єдності і взаємопов'язаності людини, природи і суспільства. Синергетичний підхід є системою методологічних принципів, які окреслюють межі можливої діяльності інженера, спрямовують розвиток коректного, етичного професійного мислення (Н. Мойсеюк, І. Пригожий, С. Стенгерс та ін.).

Основою вихідних концептуальних положень щодо формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка є активна участь особистості у цьому процесі та розуміння нею необхідності його формування. Поєднання активності зі сторони студентів та педагогічного супроводу забезпечують належне сприйняття, засвоєння і розуміння навчального матеріалу і формування системи знань. Саме тому ми вважаємо, що за умови створення організаційно-педагогічних умов та запровадження інтегрованого підходу відповідно до вибору змісту, засобів, форм і методів навчання під час формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків можливі якісні зміни у рівні сформованості професійного мислення, а саме – від початкового рівня сформованості професійного мислення до нового через формування певних знань та вмінь.

Змістовно-операційний компонент досліджуваної моделі пов'язаний із такими аспектами, як: зміст, засоби, методи, форми навчання, особливості навчально-виховного процесу, розробкою та впровадженням інтегрованих авторських факультативних курсів з елементами розвитку основ формування професійного мислення і самовдосконалення, формуванням мотивації до його формування тощо.

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Моделювання цілеспрямованого формування професійного мислення передбачає три технологічні етапи: підготовчо-мотиваційний, процесуальний, рефлексивно-оцінний.

Підготовчо-мотиваційний етап передбачає визначення та корегування рівня сприйняття та внутрішньої потреби у формуванні професійного мислення. Відбувається осмислення і відображення у свідомості особистості професійних задач, що потребують вирішення й безпосередньої участі фахівця, а також переоцінка існуючих стереотипів сприйняття професійної діяльності, себе і свого місця у ній. Цей етап формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка пов'язаний із оцінкою стану мотиваційно-спонукального спрямування на його формування, оцінкою рівня сформованості предмету дослідження, що залежить від рівня сформованості загальних [12, 14, 19] компетентностей (експертний метод аналізу мовленнєвих висловлювань випускників, викладачів, роботодавців).

Процесуальний етап спрямований на відтворення та вдосконалення компетентностей й підвищення результатів навчання, отриманих під час навчально-виховного процесу. Серед методів, що застосовуються протягом даного етапу – традиційні методи формування професійного мислення фахівця теоретичної (лекції, семінари, конференції, консультації, різні типи самостійної роботи) та практичної (практичні та лабораторні заняття, проектні, курсові, дипломні роботи, всі види практик, різні види самостійної роботи.) підготовки, а також методи, спрямовані на розвиток творчої активності студентів. До останніх ми відносимо: 1) методи із застосуванням умов, що ускладнюють дію; 2) методи індивідуального творчого навчання; 3) методи колективного стимулювання творчих пошуків.

Під час даного етапу майбутній інженер-механік застосовує набуті компетентності, особистісні якості (особливості мислення та сприйняття інформації) для вирішення окремої проблемної професійної ситуації. Цікавим є спостереження за мисленнєвими процесами інженера-механіка. При постановці професійної задачі студент напівсвідомо виокремлює наступні етапи: 1) постановка професійної цілі; 2) добір ключових умов, які необхідно врахувати у процесі досягнення загальної професійної мети; 3) поєднання ключових умов із професійною метою; 4) перевірка адекватності професійної задачі відповідно до професійної проблемної ситуації. Вибудовується так звана ментальна модель мислення (В. Андронов) під час професійної дії, відбувається осмислення й рефлексія щодо отриманих навичок вирішення професійної задачі та подолання професійної проблемної ситуації.

Ефективність протікання процесуального етапу формування професійного мислення напряду залежить від організаційно-педагогічних умов, за яких це відбувається. Дослідним шляхом було виявлено *організаційно-педагогічні умови ефективного формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків* [8], а саме: 1) формування мотивів студентів до здобуття інтегрованих професійних знань; 2) використання професійно орієнтованих методик та дидактичних технологій навчального процесу, спрямованих на активацію пізнавально-практичної діяльності студентів; 3) самостійна робота студентів в освітньо-інформаційному середовищі; 4) наявність педагогічної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу; 5) педагогічна рефлексія.

Рефлексивно-оцінний етап є водночас завершальним і супроводжуваним етапом змістовно-операційного компонента моделі формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка. Рефлексивні уміння, що формуються завдяки організації психолого-педагогічної рефлексії, пов'язані з контрольно-оцінною діяльністю студента,

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

що спрямована на самого себе, саморегуляцію поведінки й діяльності, усвідомлення та оцінку навчальних та професійних дій, актуалізацію особистісних якостей, що відображають конкурентоспроможність, розвиток здатності проектувати свій професійний та особистісний розвиток; усвідомлення себе як суб'єкта навчальної діяльності. Рефлексія виступає як компонент мислення (або інтелектуальної діяльності студента), орієнтований на усвідомлення себе в системі пізнавальної діяльності й міжособистісної комунікації [9]. Відтак, особистість, яка рефлексує, звернена до культури, здатна до перетворювальної діяльності, до самовдосконалення.

На думку науковців О. Резван, Г. Щедровицького, така особистість змінюється внутрішньо, змінюється її ставлення до навколишнього середовища, змінюється її діяльність, а тому – і саме середовище [13, 17].

Обов'язковим у педагогічному процесі є контроль над результатами. Саме тому третім компонентом цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка нами визначено *контрольно-результативний компонент*. Дослідження критеріїв ефективності досліджуваного процесу було розпочато із вивчення проблем професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищої школи [5] та схарактеризовано у попередніх роботах.

Аналіз Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХПП), літературних джерел з тематики дослідження [11] та власні напрацювання дали змогу виокремити три критерії, за якими, на нашу думку, доцільно було б проводити аналіз рівня сформованості професійного мислення майбутнього інженера-механіка, а саме – *мотиваційно-спонукальний, інтегративно-когнітивний, рефлексивно-корегуючий*.

У результаті дослідження було встановлено п'ять рівнів сформованості професійного мислення майбутнього інженера-механіка (рис.1). Основою оцінювання рівня сформованості є сума науково-теоретичних і практично-процесуальних знань. Визначальними для з'ясування сутнісного змісту знань, умінь і навичок для ефективного формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка є перелік компетентностей, якими повинен володіти сучасний конкурентоспроможний фахівець. Оскільки дослідження було розпочато у 2012 році, то воно базувалося на переліку основних компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій :1) соціально-особистісні (КСО); 2) загальнонаукові (КЗН); 3) інструментальні (КІ) та 4) професійні компетенції (загальнопрофесійні (КЗП) та спеціалізовано-професійні (КСП) [11, 12, 14].

Однак, інтеграція України в європейські простори вищої освіти і орієнтація на впровадження компетентнісного підходу, а через нього – студентоцентризму, рішуча відмова від предметоцентризму внесли свої корективи у перелік знань, умінь, навичок та результатів навчання щодо сучасних поглядів на формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка [14, 19].

Достатньо високий рівень буде досягнуто за умови зазначеного у таблиці 1 переліку ЗУН, якими має володіти майбутній інженер-механік.

Загальні компетентності було сформульовано враховуючи рекомендації Національної академії педагогічних наук у взаємодії із Національним Темпус/Еразмус+ офіс в Україні [19]. Що стосується предметно-спеціальних (фахових) компетентностей, то, очевидно, що в силу їх предметної специфічності, не може існувати жоден загальноприйнятий їх перелік.

Таблиця 1

Перелік компетентностей та результатів навчання, що забезпечують ефективне формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка за обраними критеріями

Компетентності та результати навчання	Компетенції	Критерії
Загальні:		
Здатність до навчання	Загально-наукові (КЗН)	інтегративно-когнітивний
Здатність до комплексного вирішення проблем		
Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу		
Здатність до критичного мислення		
Здатність породжувати нові ідеї (креативність)		
Здатність пристосовуватись до нових ситуацій		
Здатність до суджень й прийняття рішень		
Міжособистісні навички та вміння	Інструментальні (КІ)	мотиваційно-спонукальний
Здатність застосовувати знання на практиці		
Усне і письмове спілкування рідною мовою		
Здатність до критики та самокритики		
Комп'ютерні навички		
Здатність працювати в міждисциплінарній команді		
Базові загальні знання		
Етичні зобов'язання	Соціально-особистісні (КСО)	мотиваційно-спонукальний
Лідерські якості		
Засвоєння основ базових знань з професії		
Знання другої мови		
Планування та управління проектами		
Навички управління інформацією		
Дослідницькі навички і уміння		
Бажання досягти успіху		
Предметно-спеціальні (фахові)		
Здатність до науково-технічної діяльності з проектування, управління, технічного контролю тощо	Професійні компетенції (КЗП, КСП)	рефлексивно-корегуючий
Здатність досліджувати та вирішувати проблемні питання, пов'язані із ризиками проектної діяльності		
Навички із розробки технічної документації, рекомендацій щодо виконання розроблених проектів і програм		
Здатність до техніко-економічного аналізу		
Здатність до комплексного обґрунтування рішень		
Здатність до прогнозування та планування		
Знання із випробування, стандартизації, сертифікації		
Навички використання комп'ютерних графічних редакторів	Інструментальні (КІ)	рефлексивно-корегуючий
Здатність самостійно нестандартно творчо мислити,		
Здатність до тактичного та стратегічного планування поточного професійного розвитку		
Здатність до раціоналізації, винахідництва, впровадження досягнень вітчизняної і зарубіжної науки, техніки	Соціально-особистісні (КСО)	рефлексивно-корегуючий
Дотримання законів, норм, етики професійної діяльності		

Тому наведений вище перелік є одним із можливих варіантів щодо вирішення проблеми ефективного цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у запропонованій моделі цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка, спрямованій на успішне вирішення задач професійного спрямування, представлені її складові компоненти й встановлено взаємозв'язок між ними. Реалізація такої моделі, на нашу думку, можлива за умови змін у навчальному процесі і вимагає спеціально створених організаційно-педагогічних умов, які забезпечуватимуть середовище для загальноінтелектуального розвитку, що розширить можливість ефективного формування професійного мислення під час фахової підготовки.

Автори наголошують на тому, що якість формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка визначається рівнем сформованості його компетентностей, що відповідає галузевим стандартам вищої освіти. Досвід педагогічної діяльності дає змогу стверджувати, що особливу увагу слід приділяти компетентностям, що забезпечують спроможність майбутнього фахівця до рефлексії власних дій, аналізу й відбору інформації, синтезу знань і умінь для досягнення мети діяльності, осмислення власних дій, розуміння наслідків своєї діяльності й формування професійної відповідальності. Встановлено, що ефективне формування професійного мислення можливе за умови активної, осмисленої діяльності студентів (бажання пізнання світу) й визначається належним педагогічним супроводом.

Подальшого дослідження потребує статистична перевірка і обробка результатів впровадження педагогічних умов під час моделювання цілеспрямованого формування професійного мислення майбутнього інженера-механіка.

Список літератури:

1. Бех, І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с. (обычно точка в конце не ставится, за исключением если заканчивается на сокращенном слове (например «посіб.»))
2. Брушлинский А. В. Мышление: процесс, деятельность, общение / А. В. Брушлинский. – М.: “Наука”, 1982. – 287 с.
3. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Гура, Т. Є. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Т. Є. Гура. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 44 с.
5. Ігнатюк О. А., Панченко О. І. Проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків авіаційного профілю в умовах вищої школи / О. А. Ігнатюк, О. І. Панченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць; за ред. О. Е. Коваленко: Укр. інж.-пед. акад.– Харків: УІПА, 2014. – № 42-43. – С. 7-12.
6. Ігнатюк, О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія / О. А. Ігнатюк. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2009. – 432 с.
7. Мещанінов, О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : монографія / О. П. Мещанінов. – Миколаїв : вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – 460 с.

8. Педагогічні умови формування професійного мислення майбутніх інженерів-механіків / О. І. Панченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць; за ред. Т. І. Сущенко. – З. : КПУ, 2015. – № 40 (93). – С. 241-249.
9. Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти: монографія / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, Т. В. Гура та ін.; за ред. О. Г. Романовського та О. С. Пономарьова. – Х. : НТУ “ХПІ” : Савчук О. О., 2014. – 324 с.
10. Пономарьов, О. С. Моделювання діяльності фахівця: підручник / О. С. Пономарьов, О. М. Касьянова. – Х. : НТУ “ХПІ” : ФОП Тагаєв П.О., 2011. – 236 с.
11. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [закон України: від 29 груд. 2004 р. №336] // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text129/pg1.htm>.
12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Каб. Мін.України від 23 лист. 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
13. Резван О. О. Теоретико-методологічні засади формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. О. Резван. – Х: НПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. – 44 с.
14. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2014. – 120 с.
15. Романовський, О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності : монографія / О. Г. Романовський. – Х: Основа, 2001. – 324
16. Сущенко Л. О. Модель організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів, спрямована на розв’язання професійних завдань / Л. О. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць; за ред. Т. І. Сущенко. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – № 44. – С. 305-318.
17. Щедровицкий, Г. П. Мышление. Понимание. Рефлексия. / Г. П. Щедровицкий. – М. : Наследие ММК, 2005. – 800 с.
18. Panchenko O. The explication of professional thinking of the future mechanical engineers // European Journal of Education and Applied Psychology, “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2015. – №4. – С. 10-17.
19. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs>.

References:

1. Bekh, I. D. Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku / I. D. Bekh. – K.: Akademvydav, 2012. – 256 s. (obychno tochka v kontse ne stavysia, za yskliuchenym esly zakanchyvaetsia na sokraschenom slove (naprymer «posib.»))
2. Brushlinskij A. V. Myshlenie: process, dejatel'nost', obshhenie / A. V. Brushlinskij. – M.: “Nauka”, 1982. – 287 s.
3. Honcharenko, S. U. Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk / S. U. Honcharenko. – K.: Lybid', 1997. – 376 s.
4. Hura, T. Ye. Psykholohiia rozvytku profesijnoho myslennia u majbutnikh psykholohiv u protsesi fakhovoi pidhotovky : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra. psykholoh. nauk : spets. 19.00.07 “Pedahohichna ta vikova psykholohiia” / T. Ye. Hura. – Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova, 2014. – 44 s.

*ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У
КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

5. Ihnatiuk O. A., Panchenko O. I. Problemy profesijnoi pidhotovky majbut-nikh inzheneriv-mekhanikiv aviatsijnogo profilu v umovakh vyschoi shkoly /O. A. Ihnatiuk, O. I. Panchenko // Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity: zb. nauk. prats'; za red. O. E. Kovalenko: Ukr. Inzh.-ped. akad.– Kharkiv: UIPA, 2014. – № 42-43. – S. 7-12.
6. Ihnatiuk, O. A. Formuvannia hotovnosti majbutn'oho inzhenera do profe-sijnoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka: monohrafiia / O. A. Ihnatiuk. – Kharkiv : NTU “KhPI”, 2009. – 432 s.
7. Meschaninov, O. P. Suchasni modeli rozvytku universytets'koi osvity v Uk-raini : monohrafiia / O. P. Mieschaninov . – Mykolaiv : vyd-vo MDHU im. P. Mohyly, 2005. – 460 s.
8. Pedahohichni umovy formuvannia profesijnoho myslennia majbutnikh inzhene-riv-mekhanikiv / O. I. Panchenko // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zaha-l'noosvitnij shkolakh: zb. nauk. prats'; za red. T. I. Suschenko. – Z. : KPU, 2015. – № 40 (93). – S. 241-249.
9. Pidhotovka konkurentospromozhnoi upravlins'koi humanitarno-tekhnichnoi eli-ty: monohrafiia / O. H. Romanovs'kyj, O. S. Ponomar'ov, T. V. Hura ta in.; za red. O. H. Ro-manovs'koho ta O. S. Ponomar'ova. – Kh. : NTU “KhPI” : Savchuk O. O., 2014. – 324 s.
10. Ponomar'ov, O. S. Modeliuvannia diial'nosti fakhivtsia: pidruchnyk / O. S. Po-nomar'ov, O. M. Kas'ianova. – Kh. : NTU “KhPI” : FOP Tahaiev P.O., 2011. – 236 s.
11. Pro zatverdzhennia Dovidnyka kvalifikatsijnykh kharakterystyk profesij pratsi-vnykiv zakon Ukrainy: vid 29 hrud. 2004 r. №336 // [Elektronnyj resurs]: – Rezhym dostu-pu: <http://www.uazakon.com/big/text129/pg1.htm>.
12. Pro zatverdzhennia Natsional'noi ramky kvalifikatsij : postanova Kab. Min.Ukrainy vid 23 lyst. 2011 r. № 1341 [Elektronnyj resurs]: – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
13. Rezvan O. O. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia profesijno-refleksyvnoi pozytsii majbutnikh fakhivtsiv avtomobil'no-dorozhn'oi haluzi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra. ped. nauk : spets. 13.00.04 “Teoriia i metodyka profesijnoi osvity” / O. O. Rezvan. – Kh: NPU im. H. S. Skovorody, 2016. – 44 s.
14. Rozroblennia osvitnikh prohram. Metodychni rekomendatsii / V. M. Zakharchenko, V. I. Luhovyj, Yu. M. Rashkevych, Zh. V. Talanova ; za red. V. H. Kremenja. – K. : DP “NVTs “Priorityty”, 2014. – 120 s.
15. Romanovs'kyj, O. H. Pidhotovka majbutnikh inzheneriv do upravlins'koi diial'-nosti : monohrafiia / O. H. Romanovs'kyj. – Kh: Osnova, 2001. – 324
16. Suschenko L. O. Model' orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty majbutnikh peda-hohiv, spriamovana na rozv'iazannia profesijnykh zavdan' / L. O. Suschenko // Pedahohika for-muvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkolakh: zb. nauk. prats'; za red. T. I. Suschenko. – Zaporizhzhia : KPU, 2015. – № 44. – S. 305-318.
17. Shhedrovickij, G. P. Myshlenie. Ponimanie. Refleksija. / G. P. Shhedrovi-ckij. – M. : Nasledie MMK, 2005. – 800 s.
18. Panchenko O. The explication of professional thinking of the future mechanical engi-neers // European Journal of Education and Applied Psychology, “East West” Associa-tion for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2015. – №4. – S . 10-17.
19. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth In-dustrial Revolution [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs>.

Стаття надійшла до редакційної колегії 19.08.2016

Андрій Гірняк

кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет;
член Соціологічної асоціації України
E-mal: Girand@ukr.net

Віталій Біскуп

викладач, кафедра психології та соціальної роботи, Тернопільський національний
економічний університет; член Соціологічної асоціації України
E-mal: vbiskup@gmail.com

**РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
НОВІТНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Анотація: *пропонується узагальнення ключових аспектів реформування вищої освіти України в оцінках учасників освітнього процесу, що здійснене на основі проведення двох фокусованих групових інтерв'ю зі студентами-старшокурсниками та професорсько-викладацьким складом чотирьох провідних університетів Тернопільської області. Презентоване соціологічне дослідження організоване та проведене представниками Соціологічної асоціації України у грудні 2015 року за дорученням Міністерства освіти і науки України.*

Ключові слова: *реформа, освітній процес, система вищої освіти, суб'єкти навчального процесу, якість освітніх послуг.*

Andrii Girnyak

Ph.D in Psychology, docent of the Department of Psychology and Social Work,
Ternopil National Economic University, Ukraine
E-mal: Girand@ukr.net

Vitalii Biskup

Lecturer, Department of Psychology and Social Work,
Ternopil National economical University, Ukraine
E-mal: vbiskup@gmail.com

**HIGHER EDUCATION REFORM IN UKRAINE: THE LATEST
CHALLENGES AND PROSPECTS**

© Андрій Гірняк, Віталій Біскуп, 2016

Abstract: A generalization of the key aspects of the reform of higher education in Ukraine in the estimates of participants in the educational process, carried out on the basis of two focused group interviews with senior students and faculty members of the top four universities of Ternopil region. The present case study is organized and conducted by representatives of the Sociological Association of Ukraine in December 2015 on behalf of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Key words: reform, educational process, system of higher education, subjects of the learning process, quality of educational services.

Андрей Гирняк, Виталий Бискуп

РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: НОВЕЙШИЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация: предлагается обобщение ключевых аспектов реформирования высшего образования Украины в оценках участников образовательного процесса, осуществленное на основе проведения двух фокусированных групповых интервью со студентами-старшекурсниками и профессорско-преподавательским составом четырех ведущих университетов Тернопольской области. Представленное социологическое исследование организовано и проведено представителями Социологической ассоциации Украины в декабре 2015 года по поручению Министерства образования и науки Украины.

Ключевые слова: реформа, образовательный процесс, система высшего образования, субъекты учебного процесса, качество образовательных услуг.

Andrii Girnyak, Vitalii Biskup

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Higher education reform in Ukraine: the latest challenges and prospects”

Problem setting. The domestic system of higher education is faced with numerous challenges of the common socio-cultural level one of which is Ukraine's entry into the European scientific and educational community. In addition, in terms of post-industrial society formation, there poses a problem of not only continuing, but of anticipating self psychologically determined and purposefully organized process. So socialization in today's global information era cannot follow extensive models and needs radical reform.

Recent research and publications analysis. In Ukraine improvement and modernization of higher education is the responsibility of many governmental establishments, organizations and agencies, among which the main ones are the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Department of Higher Education of MES of Ukraine, the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Academy of Sciences of Ukraine, the National Agency on Quality Education Assurance and others. The basic scientific achievements on issues of reform of higher education in Ukraine are the works by Ya.Bolyubash, M. Zhurovskiy, V. Andrushchenko, M. Evtukh, M. Stepko, K. Levkivskiy, V. Kremen, V. Ohneviuk, Yu. Sukharnikova, V. Yablonskiy and other leading domestic scientists.

Paper objective. The focus of the research is conduct a critical analysis of reforming higher efficiency ratings system in Ukraine revealed through focused group interview participants in the educational process.

Paper main body. Commissioned by the Ministry of Education and Science of Ukraine, we organized and held focus group discussions between students of four universities on "Reform of higher education in Ukraine in estimates of participants in the educational process" on 22 December 2015. Focus group participants were 12 students of 4th and 5th years of study of the four Ternopil city universities. Also we present the results of the focused group interviews with academic staff on identical themes.

Describing the current state of higher education in Ukraine, students admit that the remaining post-Soviet educational system does not provide enough practical skills. Therefore, assessing the state of the domestic higher education students set high generalized grade – 2.25. The most acute problems of higher education students in Ukraine include: lack of interest mechanism of public universities in high-quality training, corruption, poor students' motivation caused by an imbalance of theory and practice and outdated "dry" lectures.

Most students felt a slight positive change after the new law adoption, but they consider these steps to be minimal and insufficient. The most valuable provisions of the law is to increase funding and empowerment of the student governance and reduce the weekly classroom load. Students noted that it is of utmost importance to change the scope and content of educational material in humanities. Thus successors rated the quality of education that they receive in 3 points.

In assessing the overall state of higher education in Ukraine, most teachers estimated it as critically low. However, both positive and negative trends can be observed in education. Attendees named a number of acute problems: unsuccessful introduction of credit-modular system, insufficient institutional support by the Ministry of Education and Science of Ukraine, the lack of uniform standards of education, financial and economic difficulties and a lack of logistical support. Overall, most participants rated the state of the domestic higher education in 3 points.

However, among positive gains they mentioned Ukraine's higher education entry into the European educational community, intensification of academic mobility of students and teachers. Most participants appreciated the implementation of the External Independent Testing, and among other qualitative changes in higher school achievements there were named Ukrainian students with high academic preparation and recognition during their studies in foreign universities.

The participants assessed the implementation of the new law "On education" into the practice of university life as "almost successful" because most teachers have experienced positive changes personally. However, all recognized the need for further reform of national higher education.

Conclusions of the research. Focus group discussions allowed to make the following conclusions:

1. Young people require strengthening the relationship of the educational process with the realities of the labor market, the introduction of an effective system of motivation to learning and setup of academic mobility.

2. University professors and lecturers believe that Ukrainian educational system needs significant improvement. Reforms are hindered by lack of comprehensive vision of the final results, strategy and tactics change and some shortcomings in the law "On education". The most important prerequisite for successful transformation of higher education is the

institutional arrangements relations and all stakeholders of the educational process: the Ministry of Education, universities, students, employers and public authorities.

3. Obtained contradictory results are indicators that reflect the severity of the problems in higher education in Ukraine and require careful analysis of successful innovations at the level of higher education, efficient implementation of complex solutions in order to enhance the competitiveness of Ukrainian higher education in the world educational community.

4. We consider it appropriate to recommend the study of the problems of cross application questioning method. An anonymous survey not only allows to reach a wider audience of respondents, but to avoid opinions interference, attitudes as previously voiced statements of the colleagues and also reduce the effect of self-mirroring on the level of the answers openness.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вітчизняна система вищої освіти на сучасному етапі свого розвитку зіштовхується з численними викликами загального соціокультурного рівня, до котрих, перш за все, відносяться входження України в Європейський науково-освітній простір, реалізація завдань Національної доктрини розвитку освіти, конкретизація державного освітнього стандарту та підготовка молоді до безперервної самоосвіти. Крім того, в умовах постіндустріальної формації суспільства постає проблема не тільки безперервної, а й випереджаючої самоосвіти як психологічно детермінованого і цілеспрямованого організованого процесу. Відтак соціалізація особистості в сучасному глобальному інформаційному просторі, який зорієнтований на творення наукоємних культурних продуктів не може відбуватися за типовими екстенсивними моделями та потребує докорінного реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються автори. Підписання Великої хартії університетів (Болонья, 18 вересня 1988 року) зумовлене скасуванням кордонів між країнами Європейського Союзу та перспективами розширення співробітництва між усіма європейськими націями та інтернаціоналізацію суспільства. Цей документ поклав початок підвищенню мобільності викладачів і студентів, сприяв визнанню національних дипломів і наукових звань, а також став передумовою підписання 1999 року 29 державами «Болонської декларації». Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору[1; 5].

На вітчизняному ж рівні удосконалення та модернізація системи вищої освіти належить до компетенції численних державних установ, організацій і відомств, з-поміж котрих основними є Міністерство освіти і науки України, Департамент вищої освіти МОН України, Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти, Національна академія педагогічних наук України, Академія наук вищої школи України, Національна агенція із забезпечення якості освіти та інші. Ними були розроблені та прийняті численні Закони, державні програми, хартії, дорожні карти, доктрини, концепції, стратегії, принципи та підходи до реформування вищої освіти в Україні [див. 1-4; 6; 8-10]. Основними ж науковими напрацюваннями щодо проблематики реформування системи вищої освіти в Україні є праці Я. Болубаша, М. Згуровського, В. Андрущенка, М. Євтуха, М. Степка, К. Левківського, В. Кременя, В. Огнев'юка, Ю. Сухарнікова, В. Яблонського та інших провідних вітчизняних вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Вітчизняна система вищої освіти уже понад чверть століття

знаходиться у перманентному процесі реформування та пошуку найбільш ефективних освітніх моделей соціалізації молодого покоління. Однак не усі запропоновані зміни є високоефективними та часто не знаходять належної підтримки серед широкого загалу населення та самих освітян. Однією із причин повільного реформування освітньої сфери є неналежне вибудовування низхідних і висхідних шляхів комунікації між різними ланками інституту освіти та ігнорування запитів і очікувань самих користувачів освітніми послугами. Власне громадські слухання, фокус-групові дискусії, експертні обговорення та інші механізми налагодження зворотного зв'язку покликані забезпечувати не тільки інформаційний супровід процесу реформування, а й полегшувати внутрішнє сприйняття суб'єктами освітнього процесу інновацій та нововведень, а також слугувати своєрідним індикатором для вчасного та оперативного коригування (в т.ч. законодавчого) окремих аспектів ініційованих змін.

Мета – здійснення критичного аналізу оцінки ефективності реформування вищої системи освіти в Україні, виявлених шляхом фокусованих групових інтерв'ю учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На замовлення Міністерства освіти і науки України нами було організовано та проведено 22 грудня 2015 р. фокус-групові дискусії між представниками студентських активів чотирьох ВНЗ на тему: «Реформування вищої освіти в Україні в оцінках учасників освітнього процесу» [7]. Учасниками фокус-групи стали 12 студентів (8 хлопців і 4 дівчини) 4-5 курсів з чотирьох університетів (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Тернопільський національний економічний університет, Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського, Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя) та відповідно чотирьох профілів навчання (соціально-гуманітарний, економічний, природничий, технічний). Дискусія тривала за участі досвідченого модератора 2 години і тематично центрувалася довкола обговорення Закону України «Про вищу освіту» № 1556–VII від 01.07.2014 р. Також пропонуються результати сфокусованого групового інтерв'ю з професорсько-викладацьким складом чотирьох вище згаданих ВНЗ за ідентичною тематикою, що відбулося 22 грудня 2015 року на базі Тернопільського національного економічного університету. Учасниками фокус-групи були 12 осіб (із дотриманням гендерної паритетності), які працювали впродовж 2.5 годин, а їхня дискусія фіксувалася за допомогою відеозйомки та стенограми.

Провівши аналіз відповідей студентів, нами було здійснено такі узагальнення. Характеризуючи теперішній стан вищої освіти в Україні, студенти зазначають, що освітня система залишилася пострадянською, дає недостатньо практичних навичок, а викладачі (особливо старшого покоління) подають застарілу неактуальну інформацію. Тому, оцінюючи стан вітчизняної вищої освіти, студенти поставили середню узагальнену оцінку – 2,25. Донайбільш гострих проблем вищої освіти в Україні студенти відносять: відсутність механізму зацікавленості державних ВНЗ у якісній підготовці фахівців, хабарництво, низьку мотивацію студентів, що спричинена дисбалансом теорії і практики та застарілими «сухими» лекціями.

Усі без винятку студенти зазначили, що вітчизняна вища школа потребує глибокого і невідкладного реформування. При цьому значних системних змін потребують майже усі сфери освіти (система внутрішньо-університетського управління, зміст та організація навчального процесу, стосунки між ВНЗ та роботодавцями тощо), крім студентського самоврядування і частково правил вступу до ВНЗ. Проте студентська спільнота переважно сприймає реформи у вищій освіті як непопулярні заходи, оскільки змі-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

ни відбуваються невчасно (посеред навчального року) і не супроводжуються інформаційними роз'ясненнями. Водночас більшість студентів ставляться до реформи індивідуально, вони стали розчарованими і пасивними. Крім того, студенти ігнорують інформацію про реформу, бо не вірять у її реальне втілення (закон на папері, а реальність – інше). Прикладом є постійне зволікання Міністерства освіти і науки із початком роботи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Усі присутні представники студентства стверджують, що вони знайомі з нормами нового закону «Про вищу освіту». Більшість студентів відчули незначні позитивні зміни після набуття законом чинності, але їх вони вважають мінімальними і недостатніми. Найбільш цінними положеннями нового закону, котрі підтримуються молоддю, є збільшення фінансування і розширення прав студентського самоврядування, зменшення тижневого аудиторного навантаження, набуття права студентами (хоча і формального) на вибір навчальних дисциплін, автономність вузу і виборність керівних посад. Водночас окремі положення нового закону викликають у студентів певні сумніви, зокрема: приєднання студентського наукового товариства до студентського самоврядування, відсутність підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують покрокове впровадження змін в освітню практику ВНЗ. Оскільки механізмів і засобів для реалізації цього закону немає, то усі його положення є лише декларативними («замилуванням очей»).

Думка учасників фокус-групи розділилась щодо оцінки відповідності змісту навчального процесу потребам їхньої майбутньої професійної діяльності. Зокрема студенти технічних спеціальностей дали відповідь – «категорично не відповідає», майбутні фахівці економічного профілю – «відповідає частково», студенти соціально-гуманітарного і природничого профілів – «цілком відповідає». Студенти здебільшого позитивно оцінюють викладання профільних дисциплін у своїх ВНЗ, однак зазначають, що це, перш за все, залежить від особистості викладача (його віку (сучасності), компетентності, практичного досвіду), балансу теоретичного і практичного блоків дисципліни і кількості аудиторних годин.

Представники студентського загалу зазначили, що знання усіх соціально-гуманітарних дисциплін потрібні сучасному спеціалісту (особливо майбутнім керівникам, які покликані комунікувати, передбачати тенденції сучасного мінливого світу та управляти соціальними процесами в умовах глобалізації). Водночас студенти зауважили, що потрібно змінити час і зміст навчального матеріалу цих дисциплін. Наприклад, філософія важко сприймається першокурсниками і здебільшого подається викладачами як курс історії філософії (з переліком дат і прізвищ).

Усі студенти зазначили, що їм не бракує жодної інформації щодо організації навчального процесу у ВНЗ. Проте інколи виникають труднощі із налагодженням зворотного зв'язку. Можливість реального вибору навчальних дисциплін та форм навчальної діяльності мають тільки студенти соціально-гуманітарного профілю (але здебільшого на 1 курсі і під час навчання у магістратурі). Інші студенти (економічного, природничого, технічного профілів) повністю позбавлені такої можливості. Студенти соціально-гуманітарного спрямування переважно володіють достатньою інформацією про вибіркові курси під час їхнього вибору. Усі інші студенти доволі скептично сприймають постановку цього запитання.

Присутні високо оцінюють ефективність праці органів студентського самоврядування у своїх ВНЗ і зазначають, що студентський актив майже завжди знаходить консенсус з керівництвом навчального закладу. Також більшість студентів позитивно оцінює нову виборчу систему в університетах, зокрема вибори до студентських рад.

Більша частина студентської молоді позитивно ставиться до зменшення аудито-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

рних годин та збільшення годин на їх самостійну роботу, однак із певними застереженнями: виникають труднощі щодо самостійного опрацювання навчального матеріалу із ключових важливих тем; є дисципліни, які передбачають, насамперед, практичну складову підготовки, а тому студенти не здобувають необхідних навичок; потрібно виділяти більше часу вкінці семестру для написання самостійної наукової роботи, а не просто вдома читати конспект. Контроль виконання самостійної роботи ведеться викладачами у всіх ВНЗ.

В аспекті академічної мобільності студентів молоді люди вбачають парадоксальну ситуацію, коли легше виїхати на навчання чи стажування за кордон, аніж здійснити його всередині України. Студенти визнають можливість навчання за програмою «подвійного диплому» або змогу поїхати навчатися в магістратуру в інший вуз, проте вони зазначають, що навчальні програми підготовки однакових фахівців у різних ВНЗ України є несумісними (предмети суттєво відрізняються за назвою, кількістю годин, семестром чи курсом викладання), що унеможливорює перезарахування оцінок. Найбільш сприятлива ситуація з академічною мобільністю у студентів природничого спрямування.

Студенти оцінили якість освіти, котру вони отримують посередньо, – на 3 бали, хоча відбулося воно із значною диференціацією, а саме: студенти соціально-гуманітарної спрямованості оцінили якість освіти на «4+», майбутні фахівці технічного профілю – на «2-», а студенти економічних і природничих спеціальностей – на «3». Натомість власні шанси на працевлаштування за фахом після закінчення навчання у ВНЗ студенти оцінили наступним чином: спеціалісти природничого профілю (майбутні медики) забезпечуються державою місцем роботи в обов'язковому порядку на 100%, студенти економічного профілю оцінюють власні шанси на працевлаштування як «високі» (переважно у приватній сфері), фахівці технічного профілю – на 85%, студенти соціально-гуманітарного спрямування – на 80 %.

Проведемо аналіз відповідей професорсько-викладацького складу з означеної проблеми. Оцінюючи загальний стан вищої освіти в Україні, більшість учасників опитування висловили думку, що він є критично низьким. Проте у сфері освіти простежуються як позитивні, так і негативні тенденції.

До негативних характеристик відносять низький рівень інтегрованості до європейської і міжнародної системи освіти та відтік інтелектуального капіталу за межі України. Присутні назвали низку гострих проблем, які викликають дисфункції у вищій освіті України, а саме: невдале впровадження кредитно-модульної системи, слабка інституційна підтримка зі сторони Міністерства освіти та науки України, відсутність єдиних стандартів освіти, фінансово-економічні труднощі та нестача матеріально-технічного забезпечення. Тенденціями, котрі негативно позначаються на стані вищої освіти визнано такі, як: внутрішній опір частини академічної спільноти, відсутність необхідних компетентностей професорсько-викладацького складу. Також багато нарікань висловлено щодо автономії вищих навчальних закладів, яка була названа «квазіавтономією», що має лише декларативний характер. Багато проблем зумовлені важким соціально-економічним та політичним становищем, яке переживає українське суспільство. Оскільки вища освіта є частиною суспільного життя, вона також потерпає від тих негараздів, які пронизують інші галузі народного господарства. Не оминули учасники обговорення і проблему фінансування, яка була названа однією з ключових, що гальмує реформування освітньої галузі. Питання корисності радянської системи освіти викликали певні протиріччя у висловлюваннях викладачів. На думку одних учасників, рудименти застарілої радянської системи негативно позначаються на сучасному стані української освіти, інші – менш категоричні у визнанні її недоліків. Загалом, більшість учасників

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

обговорення, оцінюючи стан вітчизняної вищої освіти, зійшлись на думці, що їй можна виставити за п'ятибальною шкалою лише 3 бали.

Незадоволення серед присутніх викликало різке збільшення претендентів на звання кандидата чи доктора наук. Водночас більшість викладачів позитивно оцінили новий порядок присудження вчених звань та більш жорсткі санкції щодо плагіату. Проте деякі з присутніх вказали на необхідність запровадження перехідного періоду для втілення усіх норм присудження вчених звань та вивчення працівниками ВНЗ іноземної мови.

Також учасники фокус-групи наголосили на проблемі корупції у сфері розподілу навчального навантаження та системі залучення іноземних студентів до навчання в українських ВНЗ. Гостро стоїть й питання щодо правил вступу і розподілу державного замовлення. Неодноразово наголошувалось на модернізації системи стажування викладачів та проходження студентами практики для реального набуття досвіду під час практичної підготовки. Акцентувалась увага на посиленні взаємозв'язку системи підготовки фахівців у вищій школі з ринком праці, залучення роботодавців до вирішення проблем працевлаштування випускників ВНЗ, подолання елементів корупції при прийомі молодих людей на перше місце роботи.

Щодо ефективності нинішньої тарифної сітки та системи доплат і надбавок, всі викладачі були одностайні в її незадовільній оцінці, оскільки вона є негнучкою (не враховує кураторство, членство в редакційній раді, якість викладання, наукову роботу тощо). У контексті цього запитання піднімалась проблема профспілкових комітетів, діяльність яких була визнана малоефективною та такою, яка спрямована на задоволення інтересів управлінської верхівки.

До позитивних надбань були віднесені такі, як входження вищої освіти України до Європейського освітнього простору, інтенсифікація академічної мобільності студентів та викладачів. Більшість присутніх високо оцінили впровадження зовнішнього незалежного оцінювання як суттєвий позитив у розвитку вищої освіти. З-поміж інших якісних зрушень у системі вищої школи були названі здобутки українських студентів, які мають належну академічну підготовку та користуються визнанням під час навчання у закордонних вищих навчальних закладах. Проте у середині країни наявні значні проблеми з мотивацією студентів до навчальної діяльності.

Щодо механізмів та інструментів досягнення цілей реформування вищої освіти, викладачами наводились конкретні приклади їх використання у ВНЗ. Зокрема, в рамках обмеженого фінансування у навчальних закладах здійснюються спроби підтримки тих викладачів, які сприяють підвищенню авторитету свого навчального закладу чи забезпечують викладання дисциплін іноземними мовами. Проте не у всіх закладах дотримується принцип винагород або ж ці доплати є мізерними і не відповідають реальній самовіддачі фахівця. Натомість у деяких ВНЗ оптимізовано кількість кадрового складу задля скорочення некваліфікованого персоналу, а також запроваджено високо функціональну структуру організації навчального процесу.

Необхідність опанування іноземними мовами викликало палкі дискусії. Одна частина присутніх вважає, що немає потреби жорстко спонукати викладачів старшої вікової групи до оволодіння ними, і не робити з мови панацею для вирішення всіх освітніх проблем. Думка інших більш категорична: викладач, який не знає, як мінімум, однієї мови – не є таким. Принцип «No English, no science» має розповсюджуватися на всіх без винятку науково-педагогічних працівників.

Загалом члени фокус-групи ставляться до запроваджених реформ у вищій освіті досить неоднозначно, з огляду на елементи спротиву реформам, який спостерігається в академічному середовищі. Серед основних причин називались наступні: нерозуміння

суті реформ, незадоволення новим законом і переліком спеціальностей, наявність старих стереотипів і догматичне мислення. Один з учасників висловив позицію, що в науковому середовищі існує саботаж змін, джерелом котрого є старі радянські кадри та наявність внутрішньо-корпоративних конфліктів. Вихід з цієї ситуації вбачається у проведенні люстрації в освітянських управлінських колах. Парадоксально, але основним чинником гальмування реформ у вітчизняній освіті, на думку однієї з учасниць, є саме МОН України і кадровий склад ВНЗ. Цю думку підтримали всі присутні особи.

Усі викладачі зазначили, що добре ознайомлені з нормами нового закону «Про вищу освіту», а найбільш цінними його положеннями названо: зменшення навантаження на викладачів, прозорість вибору керівництва та узгодження норм студентського самоврядування. Революційними змінами є перехід на світові стандарти щодо рівнів освіти, запровадження єдиних стандартів щодо обсягів кредитів за освітньо-професійними програмами підготовки, введення атестації здобувачів вищої освіти, запровадження системи забезпечення якості вищої освіти. І найважливіше – це більша автономія ВНЗ. Хоча, як зазначалось вище, лунали думки про «квазіавтономію». Пояснення таких розбіжностей є важливим для вирішення зазначених суперечностей. Вірогідно, кожен вищий навчальний заклад у свій спосіб вирішує питання власної автономії, обирає компромісні шляхи забезпечення самоврядування. Евристичним надбанням аналізованого дослідження є можливість використання успішних моделей функціонування ВНЗ у ситуаціях вкрай жорстокої конкуренції та налагодження ефективної комунікації усіх суб'єктів освітнього процесу.

З-поміж сумнівних положень нового закону опитані назвали неузгодженості щодо терміну перебування на своїх посадах проректорів. Якщо для ректора, завідувача кафедри, декана передбачено два терміни, то проректори фактично мають можливість перебувати на своїх посадах довічно. Інша проблема вбачається у неможливості одній особі суміщувати дві посади, що може негативно позначитись, скажімо, на функціонуванні наукової школи. Також одним із недоліків є призначення стипендій лише 75% студентам, які зараховані на державну форму навчання.

Присутні оцінюють втілення нового Закону «Про вищу освіту» в практику університетського життя як «майже успішне», оскільки більшість викладачів відчували позитивні зміни особисто. Одноголосно, на три бали (за п'ятибальною шкалою), учасники опитування оцінили діяльність МОН України щодо фактичної реалізації норм цього закону. Основна аргументація такої оцінки полягала у незадовільній комунікації між ВНЗ та МОН України, а також повільному реагуванні останнього на виклики сучасності. Члени фокус-групи позитивно оцінили зменшення аудиторного навантаження викладачів і зменшення кількості аудиторних годин для студентів. Також, у цілому, присутні схвально відгукуються про новий перелік спеціальностей, однак зауважують, що цей аспект є достатньо дискусійним для спеціальностей технічної галузі.

Водночас усі визнали потребу у подальшому реформуванні вітчизняної вищої освіти. Перш за все, потребує реформування зміст навчального процесу, оскільки він має бути більш практико орієнтованим. Система організації навчального процесу також вимагає докорінної реформи, оскільки вона є негнучкою та залишається рудиментом радянських часів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведення на замовлення Міністерства освіти і науки України у грудні 2015 р. фокус-групових дискусій на тему «Реформування вищої освіти в Україні в оцінках учасників освітнього процесу» дало змогу зробити такі узагальнення:

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

1. Виявлено і загальне ставлення студентської спільноти до реформування вищої освіти України, і специфічні особливості оцінок, що залежать від фахового спрямування сучасної молоді. Зокрема, молоді люди вимагають посилення взаємозв'язку освітнього процесу з реаліями ринку праці, запровадження дієвої системи мотивації до навчання та налагодження механізмів академічної мобільності.

2. На думку представників професорсько-викладацького складу чотирьох ВНЗ Тернопільської області, вітчизняна освітня система потребує значного удосконалення. Її реформуванню найбільше перешкоджають відсутність комплексного бачення кінцевих результатів, стратегії і тактики змін, окремі недоліки в Законі «Про вищу освіту», відсутність узаконених актів, нестача фінансування освітньої галузі. Найважливішою передумовою успішної трансформації вищої освіти є інституційне впорядкування взаємовідносин усіх зацікавлених учасників та суб'єктів освітнього процесу: МОН, ВНЗ, студентів, роботодавців, органів державної влади.

3. Суперечливість та дискусійність отриманих результатів є індикаторами, які відображають гостроту проблем у системі вищої освіти України та вимагають ретельного аналізу успішних новацій на рівні окремих вищих навчальних закладів, запровадження комплексу дієвих рішень, з метою посилення конкурентоспроможності української вищої освіти у світовому освітньому просторі.

4. Вважаємо за доцільне рекомендувати продовжити дослідження даної проблематики із перехресним застосуванням методу анкетування. Анонімне опитування дає змогу не тільки охопити ширшу аудиторію респондентів, а й уникнути інтерференції думок, психологічних установок у вигляді попередньо озвучених тверджень своїх колег, а також зменшити ефект впливу Я-дзеркального на рівень відвертості відповідей.

Список літератури:

1. Велика хартія університетів (Болонья, 18 вересня 1988 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://f.osvita.org.ua/bologna/prehist/mc_ukranian.pdf
2. Гірняк А. Н. Понятійно-категорійний аналіз засобово-інструментального та знаково-символічного концентрів психодидактики / А. Н. Гірняк // Система сучасних методологій: [хрестоматія у 4-х томах] / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – Т. 4. – С. 279-294.
3. Державна програма розвитку вищої освіти на 2005 - 2007 роки № 1183-00 від 08.09.2004 [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=8475353>
4. Про вищу освіту: [закон України від 01.07.2014 р., № 1556–VII]
5. Згуровський М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі. [Електронний ресурс] / М. З. Згуровський / НТУ «КПІ». – Режим доступу: <http://kpi.ua/bologna>
6. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; за ред. М. Ф. Степко. – К., 2004. – 24 с.
7. Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу: заключний звіт про реалізацію соціологічного дослідження [Електронний ресурс]. - Офіційний сайт Соціологічної асоціації України. – Режим доступу: <http://www.sau.kiev.ua/>
8. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]: розроблено робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і

науки України. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>

9. Про Національну доктрину розвитку освіти : указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002 [Електронний ресурс]. - Офіційний веб-портал Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

10. Яблонський В. А. Щодо концепції реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy1.htm>

References:

1. Velyka khartiia universytetiv (Bolonia, 18 veresnia 1988 roku) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://f.osvita.org.ua/bologna/prehist/mc_ukranian.pdf

2. Hirniak A. N. Poniatijno-katehoriynij analiz zasobovo-instrumental'noho ta znakovu-symvolichnoho kontsentriv psykhotydyaktyky / A. N. Hirniak // Systema suchasnykh metodolohij: [khrestomatiia u 4-kh tomakh] / uporiad., vidp. red., perekł. A.V. Furman. – Ternopil': TNEU, 2015. – T. 4. – S. 279-294.

3. Derzhavna prohrama rozvytku vyschoi osvity na 2005 - 2007 roky № 1183-00 vid 08.09.2004 [Elektronnyj resurs] / Uriadovij portal. – Rezhym dostupu: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=8475353>

4. Pro vyschu osvitu: zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r., № 1556–VII

5. Zghurovs'kyj M. Z. Bolons'kyj protses – strukturna reforma vyschoi osvity na ievropejs'komu prostori. [Elektronnyj resurs] / M. Z. Zghurovs'kyj / NTU «KPI». – Rezhym dostupu: <http://kpi.ua/bologna>

6. Modernizatsiia vyschoi osvity Ukrainy i Bolons'kyj protses: materialy do pershoi lektsii / M. F. Stepko, Ya. Ya. Boliubash, K. M. Levkivs'kyj, Yu. V. Sukharnikov; za red. M. F. Stepko. – K., 2004. – 24 s.

7. Reformy vyschoi shkoly Ukrainy v otsinkakh uchashnykiv osvitynoho protsesu: za-kliuchnyj zvit pro realizatsiiu sotsiolohichnoho doslidzhennia [Elektronnyj resurs]. - Ofitsijnyj sajт Sotsiolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://www.sau.kiev.ua/>

8. Stratehiia reformuvannia vyschoi osvity v Ukraini do 2020 roku (proekt) [Elektronnyj resurs]: rozrobleno robochoiu hropoiu pid kerivnytstvom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>

9. Pro Natsional'nu doktrynu rozvytku osvity : ukaz Prezidenta Ukrainy vid 17.04.2002 № 347/2002 [Elektronnyj resurs]. - Ofitsijnyj veb-portal Verkhovna Rada Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

10. Yablons'kyj V. A. Schodo kontseptsii reformuvannia vyschoi osvity v Ukraini [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy1.htm>

Стаття надійшла до редакційної колегії 15.08.2016

Зінаїда Черваньова

кандидат філософських наук, професор, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами, Харківський національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, Україна
E-mail: zinaida.chervanyova@gmail.com

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ В ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Анотація. Технічна освіта традиційно є вузькопрофесійною й екстенсивною. Натомість сучасний суспільний розвиток потребує спеціаліста нового типу, який би поєднував у своєму світосприйнятті професійні знання з функціями науковця, проєктувальника, інженера-системотехніка, а також менеджера і маркетолога. Це вже добре відомий системно-синергетичний підхід, який є складним, натомість єдино продуктивним у процесі постійної конкурентної боротьби за свій життєвий простір у сучасному світі, переобтяженому виробництвом різноманітної промислової продукції. Отже, технічна еліта, яку готують технічні університети, мусить бути іншою, ніж раніше — постіндустріальною. Саме вона, вочевидь, буде визначати соціально-технологічний розвиток у світі й Україні зокрема.

Виходячи з цього, основним методологічним принципом підготовки спеціаліста в технічному університеті, на відміну від такого ж часів індустріальної ери, є розширення освітніх рамок поза технократичні (які, натомість, залишаються ядром технічної освіти інженера), задля включення майбутнього спеціаліста до складної міждисциплінарної системи «спеціаліст – техніка - соціальний прогрес». Для цього в технічному університеті студент мусить набути, крім вузько спеціальної, також економічну, психолого-педагогічну й соціологічну підготовку. Важливим завданням стає вміння майбутнього фахівця адаптуватися у згадану систему суб'єкт-об'єктних відносин, яка стрімко міняється, що потребує також серйозної психолого-педагогічної підготовки (навчання протягом усього життя — девіз сучасної світової освітньої системи). Це дає очікування прогресу у творчій реалізації креативності, яка одвіку притаманна молодій людині, але вимагає певної «огранки» (як для перетворення природного алмазу на коштовний діамант). Для цього існує практика запровадження активних методів і належних форм навчання, інноваційних педагогічних технологій і сучасних тренінгів у позатехнічній ланці освітнього процесу, рішучий перехід від «школи пам'яті» до «лабораторії креативності» - зрозуміло, на тлі збереження фундаментальної основи професійної підготовки. Врахування складності суб'єкт-об'єктних стосунків у майбутньому вимагає відповідного тренінгу у процесі навчання. Тому системно уточнюються мета, завдання, форми і методи, а також спрямування освітнього процесу: від традиційного навчання конкретному фахові до більш широкої інженерної освіти майбутніх фахівців через поєднання фундаменталізації системи знань з комп'ютеризацією на якісно новому надтехнічному рівні, гуманізація і гуманітаризація освітніх програм, органічне включення світоглядних і гуманітарних знань не лише в канву освітнього процесу, але й у систему світосприйняття майбутнього спеціаліста. У статті звертається увага на досвід у цих відношеннях ВНЗ за місцем роботи автора.

© Зінаїда Черваньова, 2016

Ключові слова: спеціаліст, конкурентоспроможність, креативність, комп'ютеризація, система освіти, гуманітаризація, гуманізація, фундаменталізація, спеціалізація, професіоналізм, культура загальна і професійна, комунікабельність.

Zinaida Chervanyova

Doctor of Sciences (Phylosophy), Professor of Department of pedagogy and psychology of
social systems management
of The National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: zinaida.chervanyova@gmail.com

DEVELOPMENT OF PREPARING OF MAKE-CONCURENTING SPECIALISTS IN THE TECHNICAL UNIVERSITY

Abstract. Perfection of education in such aspect is determined three constituents: creative people, speed-up development of conception of technology of education, and also financial and economical and legal constituents. The system of education, the ability to prepare a specialist, the readiness to the changes and risk, generalting of ideas are created as a result, to effective work in the field of production and other spheres of public life.

A technical education is traditionally narrow. It does not contain all of the tools, necessary for preparation of valuable specialist, to a full degree. At the same time, modern society needs the specialist of new type. He must combine in himself the functions of research worker, designer, inventor, engineer of systemtechnic and also of manager and marketing specialist. He must appear to be most innovative, productive, to be highly sought at the market of labour. A technical elite of such type will obviously determine further socially-technological development of Ukraine.

In our technical university gradually new methodological principle of preparation of specialist develops for plugging of him in the system "A specialist-technician is social progress". For this aim future specialist gets, except the narrowly special, also economic, psychological and pedagogical and sociological preparation. Until now the elements of corresponding knowledge existed isolated were therefore formal.

Ability to adapt oneself to new and to create a new production is quality through development and clarification of functions of specialist becomes qualificatory in creation of innovative model of university with technical education.

Keywords: specialist, competitiveness, creativity, computerization, system of education, humanizing, fundamentalization, specialization, professionalism, a culture of general and professional.

Зинаида Черванева

ПОДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО СПЕЦИАЛИСТА В ТЕХНИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Аннотация: Техническое образование традиционно является узко профессиональным и экстенсивным. В то же время, современному обществу нужен специалист нового типа, который сочетал бы в себе функции научного работника, проектировщика, конструктора, изобретателя, инженера-системника, а также менеджера, маркетолога. Этот системно-синергетический подход является самым продуктивным.

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Техническая элита, подготовленная таким образом, будет, очевидно, определять социально-технологическое развитие Украины.

Отмечается, что основным методологическим принципом подготовки специалиста в техническом вузе должно быть его включение в систему «специалист - техника-социальный прогресс». Для этого в университете студент должен получить, кроме узко специальной, экономическую, психолого-педагогическую и социологическую подготовку. Важной задачей становится умение адаптироваться к новому (учиться на протяжении всей жизни – современный девиз образования) и создавать новое качество производства через развитие и реализацию креативности. Для этого необходимо использовать активные методы и формы обучения, инновационные педагогические технологии. Нужен решительный переход от школы памяти к школе мышления — школе творчества, школе высокого профессионализма.

Необходим учет значения субъект-объектных отношений в системе «специалист-техника-общественный прогресс», возрастание веса креативности на фоне узко специализированного обучения, соответственно, увеличение значения гуманитарного блока дисциплин в формировании личности. Уточняются цели, задачи, формы и методы, а также направления обучения: фундаментализация в сочетании со специализацией будущих специалистов, компьютеризация на качественно новом уровне, творческий подход, гуманитаризация и гуманизация системы образования, соотношение теории и практики в процессе обучения, психолого-педагогическая составляющая, общая и профессиональная культура конкурентоспособного специалиста.

Ключевые слова: *специалист, конкурентоспособность, креативность, компьютеризация, система образования, гуманитаризация, гуманизация, фундаментализация, специализация, профессионализм, культура общая и профессиональная.*

Zinaida Chervanyova

An extended abstract of the paper on the subject of:
**“Development of preparing of make-concurrent specialists
in the technical university”**

Formulation of the problem. *The acceleration of technological progress and carrying out the reforms are impossible without highly qualified personnel, who must have high knowledge in the chosen specialty, organizational skills, initiative and creativity etc. These qualities are intended to form the Graduate School. The scope and depth of past and future scientific and technological changes make us seriously think about changing priorities of training an engineering personnel in a technical college.*

The purpose of this article is to analyze the trends and direction of training of future technical specialists (engineers), who are designed to carry out new functions in modern industry that both education and specialists become competitive and in demand.

An analysis of previous researches. *Many scientists search the solution of preparation of the competitive expert, who combines deep professional and socio-economic knowledge, in Ukraine. Among them there is well-known methodologist of higher education I.Prokopenko (he considered the national doctrine of modernization of education in Ukraine), A. Romanovsky (he created the concept of preparing a new type of specialist, or the new generation - the engineer as production leader), G. Shchekin (he thinks that dominant educational process of future specialists is humanitarian, humanistic, cultural training). A.Kirsanov (he works on the establishment of the concept of engineering pedagogy and on the*

drawing an appropriate glossary of terms), Z Chervaneva (she is considering the different aspects of psycho-pedagogical training of future specialists). In the scientific literature, many of the issues, that related to the preparation of the competitive expert, are reviewed, but much remain to be explored, especially in the specific conditions of Technical University.

The presentation material. For the preparation of the competitive expert is necessary to improve the education system, including technical education. It should be based on the most advanced technical facilities. Instead of learning using "dead" technique - learning interaction in the system "man-machine-social progress" - education should be flexible, sufficiently multipurpose and be continuously updated.

Training in a technical college involves clarifying the objectives, contents, methods and forms of education. We need active forms and methods of teaching, the decisive transition from memory school to school thinking - art school, school of high professionalism. These may be exercises, debates, heuristic conversation, workshops, discussions and so on.

Training in a technical college is carried out both in theoretical and in practical terms and in formation professional skills. Practical professional training should be closely linked to science and the very latest production, it should have an innovative character.

The degree of functional improvement of specialists essentially depends on how organically knowledge of technocratic and humanitarian character are connected. It is known that the humanities promote the comprehensive development of the student as an individual, the formation of his world view, they make it possible to determine the priorities in student's life, to form his own value system and to find his place in life.

Conclusions and offers 1. Modern production and society need new technical specialists, who would fit into a system of "specialist- technician -social progress", who is able to bring development to the state of the innovative product that satisfies a certain demand on the market for goods and services. 2. In accordance with this new challenge the way of training of future specialists, who had already formed in particular, in NTU "KPI", is changing. It is in organic switching cycles of humanitarian and economic disciplines to outline the formation of a technician, while the traditional polytechnic university level of professionalism is maintaining. 3. Nowadays, our engineering students - experts of tomorrow - should be equally armed with the latest knowledge, to master advanced techniques and technology, have high scientific and human culture, a new type of economic thinking, initiative and enterprise to take its rightful place in the labor market.

Постановка проблеми. Уже давно известно, що ускорення науково-технічного прогреса, проведення реформ неможливі без висококваліфікованих кадрів, які повинні мати глибокі і міцні знання по вибраній спеціальності, широкими знаннями з суміжних областей науки, вмінням самостійно удосконалювати отримані знання, організаційними здібностями і творчою ініціативою, володіти навичками науково-дослідницької роботи і т.д. Ці якості повинні формувати вища школа. Така її соціальна функція, значимість якої не нижче, ніж всі інші, разом взяті.

Обучення в вузі - це цілеспрямований процес навчання професії і виховання особистості в інтересах суспільства, держави, а також для задоволення природного прагнення розвинутої особистості до задоволення своїх амбіцій, в тому числі через самосовершенствование. Всьому цьому треба вміти навчатися. Тому, крім навчання професії, необхідного інженеру для успішного виконання функціональних завдань, потрібно ще і вміти визначати пріоритети, виявляти тенденції соціального прогреса, а також доводити результати науково-технічної діяльності до високого якості інноваційного продукту – кінцевої задачі в вічній конкурентній боротьбі, загостреної в сучасну епоху масового перепроизводства

техники. Такими, очевидно, будут основные направления последующей жизни специалиста после окончания обучения, который в настоящее время, вынужден всему этому учиться уже вне вуза. Положение надо изменить, если мы хотим готовить специалиста конкурентоспособного. А для этого необходимо помочь ему еще в студенчестве с уточнением и конкретизацией информации о будущей профессиональной деятельности и направлениях подготовки к ней, ориентировать, на построение успешной карьеры. Для этого в развитых обществах проводят анализ потребностей рынка труда и учитывают их при составлении программ и планов обучения, информируют о существующей ситуации на рынке труда, о спросе и предложении рабочей силы, потенциальных местах трудоустройства в ракурсе полученной специальности и среднем уровне оплаты труда на соответствующих предприятиях. В Украине все это уже внедряется сверху, со стороны МОН, но пока еще не достигло надлежащего уровня на университетском уровне.

Масштабы и глубина произошедших и предстоящих научно-технических преобразований заставляют особенно озаботиться изменяющимися приоритетами подготовки специалистов в техническом вузе – инженерных кадров. Как отмечается в современных методологических построениях, изменение структуры общественного производства обусловило и соответствующее изменение требований к системе образования, в частности, номенклатуре специальностей технических вузов [1]. Более того, сам деловой облик инженера, «технаря», сложившийся в нашей стране в начале XX века, претерпевает в мире существенные изменения.

Цель данной статьи заключается в анализе тенденций и направленности подготовки будущих специалистов технического профиля (инженеров), призванных выполнять новые функции в современном производстве, чтобы и оно, и сами специалисты стали бы конкурентоспособными и востребованными.

Анализ предшествующего опыта. Можно полагать, что преобразование политехнических институтов как узко специализированных прибежищ множества высших школ технико-технологического профиля в технические университеты обозначало, кроме всего прочего, отображение нового видения инженера как комплексного специалиста, сочетающего в своем миропонимании глубокие профессиональные знания с достаточно широким социально-экономическим образованием.

Комплексному решению этой проблемы образования в Украине посвящены работы [1-5 и др.]. В частности, в одной из своих последних работ известный методолог высшего образования И.Ф. Прокопенко рассмотрел национальную доктрину модернизации образования в Украине. Он считает, что особого внимания заслуживают проблемы постоянного обновления образования и профессиональной переориентации подготовки кадров [2].

В последние годы конца XX века в Харьковском политехническом институте была осознана необходимость подготовки инженера новой генерации – инженера-лидера производства, своего рода «инженерной элиты» постиндустриального общества. Идеолог этого направления А.Г. Романовский в статье, посвященной этой проблеме, пишет: «Современный человек (речь идет о подготовке специалистов нового образца) должен осознавать сложность экологических, социальных, духовных и экономических проблем... В связи с этим, в соответствии с новыми социальными требованиями к содержанию и характеру профессиональной деятельности инженера-руководителя, сформировались соответствующие требования и к его личности. Так, инженер-руководитель должен характеризоваться развитым самосознанием, особой структурой личностных качеств, современным стилем мышления» [1].

В связи с этим, актуализируются и приобретают новое содержание понятия управления кадрами, в частности, комплексного и системного подхода к этому процес-

су – менеджмента кадрами. В нем ключевое значение придается способности кадров быть одновременно и субъектом, и объектом управленческой деятельности, что оказывается очень важным для правильного понимания всего последующего изложения. Усиление роли человеческого фактора, эффективности совместной деятельности больших групп людей требует от каждого специалиста фундаментальной гуманитарной подготовки. Гуманитарное и общекультурное образование, гуманистическое, духовное и нравственно-этическое воспитание будущих инженеров должны стать доминантой учебно-воспитательного процесса [3].

Нами ранее также рассматривались частные вопросы этой важной проблемы: роль гуманитарных наук в подготовке специалистов в техническом вузе [4], основные направления подготовки будущего инженера [5] и другие различные аспекты психолого-педагогической его подготовки. Эта статья является обобщением опыта преподавателя на фоне анализа мировых и национальных тенденций реформирования высшей технической школы в разных ее ипостасях.

Важная работа по становлению понятия инженерной педагогики и составлению соответствующего словаря терминов проделана А.А. Кирсановым [6].

Изложение материала. На основании обобщения литературных данных и собственного опыта преподавания целого ряда гуманитарных дисциплин в техническом вузе вырисовались следующие новые положения.

Во-первых, необходимость улучшения системы образования. Учитывая современный уровень производства, оно должно быть гибким, достаточно универсальным и непрерывно обновляющимся. В то же время надо так дифференцировать всю систему подготовки кадров, чтобы она стала адекватной социальной и производственной структуре. Образование должно сочетаться с решением практических задач, с потребностями общественного развития. Оно должно быть опережающим по отношению к общественному развитию, ради этого постоянно совершенствоваться.

Во-вторых, когда решается вопрос о дальнейшем совершенствовании системы образования, речь не идет о том, чтобы отбросить то, что было: у нас накоплен большой опыт, и в нем есть немало положительного. Но техническое образование в передовом вузе должно базироваться на самой-самой совершенной технической базе и новой (постклассической) методологии субъект-объектного планирования, т. к. те требования, которые общество предъявляет сегодня к науке и производству, говорят о необходимости существенного преобразования самой концепции высшего, в том числе, технического образования. Вместо научения на «мертвой» технике – обучение взаимодействию в системе «человек-машина-социальный прогресс». Поиск таких путей, определение возможных вариантов дальнейшего движения в этой области теперь очень важны. Это прямо связано с поиском принципиально новых идей, руководствуясь которыми можно двигаться вперед в развитии экономики.

Изменение стиля технического образования. Совершенствование образования в таком аспекте определяют три составляющих: творческие люди, ускоренная разработка концепции технологии образования, а также финансово-экономическая и правовая составляющие. В результате создается система образования, способная подготовить специалиста, способного легко адаптироваться к переменам и риску, к генерированию идей, к эффективной работе в сфере производства и других сферах общественной жизни.

Подготовка специалистов в техническом вузе предполагает уточнение целей, содержания, методов и форм образования. Именно ясные и четкие цели определяют общую направленность системы подготовки будущих специалистов и связывают все остальные компоненты, ориентируют на высокую эффективность образова-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

тельного процесса. Причем, цели подготовки специалистов, как известно, определяются и формируются общими, также социально-экономическими и государственными задачами, а не самой системой образования, т.е. являются внешними по отношению к ней самой.

В конце XX века произошло рассогласование целей системы профессионального образования с новыми социально-экономическими процессами в связи с резким переходом от централизованного планового регулирования экономики к рыночным отношениям и всеобъемлющей информатизации общества. Ранее существовавшие целевые установки уже устарели, а новые отставали в условиях быстро протекающих преобразований. Кроме того, длительное время цели сводились к социальным заказам, содержащимся в директивных документах, и не согласовывались с целями той отрасли, в которой специалисты трудились. Все это являлось тормозом в развитии системы подготовки специалистов. «Формулируя цели, необходимо учитывать: а) динамику развития науки, техники, технологий, содержания и организации труда, интеграционные процессы в науке, производстве и сфере образования; б) требования производства, запросы рынка труда; в) возможности вуза в подготовке специалистов, его кадровый потенциал, материальную базу, связь с производством» [6].

Направленность подготовки специалиста. Сегодня остро стоит вопрос не только о том, «чему учить», но прежде всего, «как учить»? Очевидно (и опыт мировой культуры подтверждает), необходимо изменение способа образования. Сейчас оно ориентировано преимущественно на узкопрофессиональную подготовку специалистов, на экстенсивный подход к его формированию. Но современному обществу нужен специалист нового типа, который сочетал бы в себе функции научного работника, проектировщика, конструктора, изобретателя, инженера-системника, способного на межпредметной основе целостно представлять исследуемый объект, видеть его системные связи с другими объектами.

Такой специалист нужен для работы в научно-производственных комплексах, научных и производственных учреждениях. Именно эти элитные специалисты, имеющие хорошую фундаментальную естественнонаучную, техническую, социально-технологическую подготовку, будут определять социально-технологическое развитие Украины.

Методология и методы обучения. Специалист широкого профиля должен получить, кроме узко специальной, экономическую и другие виды подготовки и конкретно, практически знать, чем живет и «дышит» современное производство, хотя бы в рамках его будущей специальности. Должен уметь работать не только руками, но и головой, досконально зная вверенную ему технику. На наш взгляд, более высокая квалификация, широта знаний и компетентность скажутся и на престиже этой профессии. Будущий специалист должен пройти школу предпринимчивости и инициативы, трудовой и гражданской зрелости, школу реформ. Миновало время, когда можно было обойтись «натаскиванием» молодого специалиста на конкретное место работы, определенную технологию и производство. В мировой экономике ведутся поиски эрудитов широкого профиля, т.к. опыт бизнеса показал, что технический прогресс теперь происходит в разы быстрее, чем в эпоху научно-технического прогресса 70-90 гг. XX в. Поэтому главной задачей специалиста становится умение не только адаптироваться к новому (учиться на протяжении всей жизни – современный девиз образования), но и создавать новое качество производства. Ради развития креативности в процессе подготовки специалиста необходимо широко использовать активные методы и формы обучения, инновационные педагогические технологии. Эти методы обучения могут быть как стандартными, так и инновационными, содержащими инициативу обучаемых, критическую оценку воспринимаемой информации, а также широкое применение тренингов. Это могут быть

упражнения, практические задания, метод абсурда, обучение по алгоритму, тесты, диспуты, дискуссии, эвристические беседы и пр.

Методы обучения, т.е. способы включения будущих специалистов в совместную деятельность с преподавателем и другими обучаемыми, уже используются в различных формах учебного процесса: в лекции, семинарских и практических занятиях, лабораторной и самостоятельной работе студентов. Вероятно, пришло время изменить структуру обязательных аудиторных занятий. Нужны активные формы и методы обучения, решительный переход от школы памяти к школе мышления – школе творчества, высокого профессионализма. Вероятно, придется потеснить лекционные занятия и резко увеличить количество лабораторных практикумов, обеспечить широкое использование деловых игр, комплексного курсового и дипломного проектирования, когда студенты – будущие специалисты – в своих учебных работах коллективно решают реальные проблемы науки и производства.

Подготовка специалистов в техническом вузе осуществляется как в теоретическом, так и практическом плане – формировании профессиональных умений и навыков. Специфика методов теоретического и практического обучения обусловлена особенностями изучаемых естественнонаучных, общетехнических, специальных учебных предметов и сферой предстоящей деятельности. В результате будущим специалистом приобретаются соответствующие профессиональные умения: проектировочные, конструктивные, гностические. Причем, теоретическая подготовка способствует формированию специалистов, способных находить новые идеи, решать ситуационные производственные задачи и др. Эти специалисты во многом будут способствовать развитию и эффективной деятельности научно-исследовательских, конструкторских и проектных учреждений, научно-производственных комплексов наукоемких производств.

Что же касается практической подготовки специалистов, то она должна быть самым тесным образом связана с наукой и самим современным производством, т. е. носить инновационный характер, как это присуще, например, американской высшей технической школе. Поэтому для улучшения практического обучения специалистов необходимо, как это и было раньше, шире использовать возможности производства, где бы будущие специалисты могли проходить практику. На рабочем месте специалисту понадобятся именно практические навыки, формировать которые можно, создавая учебно-научно-производственные комплексы, экспериментальные участки, исследовательские лаборатории, отраслевые учебные центры. Все это, конечно, требует больших материальных затрат и повышения квалификации преподавателей специальных дисциплин. Сейчас мало «натаскивать», приобщать будущего специалиста к конкретному рабочему месту, но надо научить его не только умению составить проект (что традиционно для технического вуза), а и воплотить его в жизнь, т. е. превратить техническую разработку в инновационный продукт, предложить его рынку (дизайн, маркетинг), внедрить (маркетинг, психология), научить умению организовать коллектив или группу (менеджмент кадрами).

Давно известно, что в подготовке специалиста должна быть и теория, и практика: лишь неразрывное их единство уже способно многому научить. Но соотношение одного и другого требует уточнения.

В теоретической подготовке специалиста очень важна фундаментализация образования в целом, о чем, в частности, пишет А.Г. Романовский в цитированной статье. «Фундаментализация образования должна заложить научный фундамент для оценки последствий профессиональной деятельности, способствовать творческому развитию личности и верному выбору индивидуальной программы жизни на базе познания особенностей, потребностей и возможностей человека» [1]. Поэтому, если мы хотим иметь

специалистов действительно образованных, то должны исходить из принципа фундаментальности знания. Выпускник должен знать, понимать и уметь. Причем только «знать» и быть энциклопедистом – это одно, а другое – уметь применять знания. Поэтому он должен знать основы фундаментальных наук, хорошо их понимать и уметь применять.

Пока еще учебный процесс подготовки специалиста технического профиля делят на две группы изучаемых предметов – предметы «общей направленности» (общеобразовательные) и «специальные», направленные на получение знаний и навыков по конкретной специальности. Думается, что такое деление, придающее второстепенность первой группе дисциплин, вряд ли соответствует тому, о чем говорилось выше. «Общеобразовательные» предметы становятся фундаментом образования специалиста. Они являются базовыми, дают общие знания, при этом одинаково необходимые для студентов всех специальностей (физика, химия, высшая математика, предметы гуманитарного цикла). И от того, насколько студент освоил эти дисциплины, зависит то, как он будет ориентироваться и в специальных предметах.

Известно, какое особое место среди базовых предметов в техническом вузе занимают математика и физика. Так, математика является методологической основой естественнонаучного знания, общенаучного языка, стержневой составляющей большинства образовательных и специальных дисциплин в техническом вузе. На ней базируется львиная доля финансовых, статистических, управленческих и других профильных дисциплин. В связи с этим для продуктивной деятельности специалиста технического профиля в современном информационном пространстве необходим достаточно высокий уровень математической подготовки. Конкурентоспособный специалист технического профиля должен уметь многое: владеть абстрактным мышлением, проводить математический анализ, строить математические модели прикладных задач, применяя фундаментальные математические методы для их решения. Таким образом, математическая подготовка должна быть направлена на формирование профессионально-прикладной математической компетенции как важнейшей составляющей профессиональной компетентности специалиста. При этом больше внимания необходимо уделять прикладным направлениям математики. Это относится и к физике, которая лежит в основе многих изучаемых предметов, и на занятиях по которой необходимо использовать видеоматериалы, картинки, общеобразовательные фильмы и другие виды занятий прикладного характера.

Неотъемлемым атрибутом специалиста любой области является знание компьютера. Как отмечается в «Меморандуме ЮНЕСКО» [7], сегодня компьютер уже заменил бухгалтерскую книгу, конспект лекций, и даже библиотеку. Но требуется большее: развитым компьютерным программам уготована роль интеллектуального приложения к человеку. Поэтому будущих специалистов необходимо обучать не на основе «мертвых» языков и старых систем программирования, а использовать новейшие системы обработки информации, уделять этому предмету больше внимания и времени. Когда специалист выпускается, то на месте возможной будущей работы ему предлагают реализовать себя именно в новейших системах обработки информации. В противном случае после выпуска студентам придется осваивать новый материал, чтобы трудоустроиться.

Быстро развивающаяся отрасль компьютерной и микроэлектронной техники, программного обеспечения требует более глубоких и современных знаний от специалистов. К сожалению, столь же быстро перестраивать учебные планы, модернизировать излагаемые дисциплины невозможно, а устаревающая компьютерная техника, на которой в большинстве своем занимаются студенты, зачастую просто не способна работать с более новыми, а от того и более требовательными к ресурсам пакетами программ. На производстве уже все давно автоматизировано и компьютеризовано, поэтому при обу-

чении студентов в университете необходимо больше времени уделять «общению» с компьютером и изучать не только «кухню» – современные программы и языки программирования, но и осваивать задачи шеф-повара. В условиях непрерывного эволюционирования и прогресса компьютерных систем совершенно недопустимо превращать такой предмет лишь в ознакомительный и малоприменимый. В эпоху тотальной компьютеризации всех сфер жизни человека важность умения пользоваться компьютером не вызывает сомнения.

Подготовку конкурентоспособного специалиста, пополнение профессиональных знаний необходимо поддерживать знанием иностранного языка (хотя бы одного - английского) [8]. Знание английского языка – такой же атрибут современного специалиста на рынке труда, как и компьютерные технологии: ведь он должен уметь вести переговоры и переписку с зарубежными партнерами, составлять деловую документацию, корректировать контракты. В силу всего этого, необходимо не только увеличить количество практических занятий, но изменить стиль обучения: больше внимания уделять разговорной речи, изучать деловой английский для специалистов определенной направленности. Ведь в Украине очень много известных совместных предприятий, которые предоставляют широкие возможности карьерного роста, достойный социальный пакет, но обязательным условием для трудоустройства в них, естественно, является знание именно делового английского языка, который самостоятельно изучить очень сложно. Кроме того, необходимо перенимать практический опыт зарубежных вузов, где обязательны в обучении два языка.

Большое внимание следует уделить также изучению делового украинского языка, поскольку вся документация ведется на нем. Будущему специалисту необходимо не просто знать его, а и владеть украинской речью в деловом общении с коллегами и партнерами.

Неоднозначно традиционное отношение в техническом вузе к гуманитарному блоку образования. Часто возникает вопрос: чем являются гуманитарные науки, гуманитарное образование и гуманизация знания в целом, в частности, применительно к инженерной деятельности. Эти вопросы должны вставать и перед техническим университетом, и перед специалистом, в особенности с учетом того, что ему формировать будущее общество.

Идет и подспудная, и открытая борьба двух моделей специалиста. Назовем их корпоративно-технократической и социально-гуманистической. Первая – это получившее гипертрофированное развитие представление о высшей школе как «кузнице кадров» под конкретное производство, даже определенное рабочее место. Это очень выгодная модель обучения, сокращающая адаптацию молодого специалиста к месту работы, соответственно, очень конкурентоспособная в близкой перспективе. Но если посмотреть на дело более широко, то окажется, что эта модель чревата существенным пробелом: социальной индифферентностью подготовленного таким образом инженера по отношению к общественной жизни. Как об этом написал известный методолог университетского образования Даниэл-Ортега де Гассис: «Университет готовит новых варваров, каковыми являются учителя, инженеры, врачи и т.д., поскольку они теперь не являются носителями культуры – только лишь высококлассными специалистами в определенной, все более узкой области работы» [9]. Добавим, что таким образом специалист становится высококлассным «крепостным» определенного производства.

Вторая модель – социально-гуманистическая. Она присуща была классическому европейскому университету и копировалась в царской России, когда миссией университета была культурологическая, а его место в обществе определялось как ветвь власти,

формирующей элиту страны (теперь эта функция у нас постепенно возрождается усилиями, прежде всего, нашей кафедры педагогики и психологии управления социальными системами НТУ «ХПИ»). Само же университетское знание консолидируется с академическим через свободное право учёных преподавать в вузе, причем преимущественно в новаторских сферах познания. Эта функция, в значительной мере, сохраняется до сегодня [10]. Таким образом, в рамках этой второй модели, образование может считаться полноценным только тогда, когда оно включает в себя как собственно научные знания, так и духовные ценности, т. е. информацию и технократического, и гуманитарного характера. Степень функционального совершенствования специалиста существенно зависит от того, насколько органично соединены те и другие виды знаний в его профессиональной подготовке.

Отсутствие полноценной гуманитарной подготовки – одна из причин низкого уровня научно-технического мышления. Ведь изучение гуманитарных предметов формирует способ мышления, который помогает всесторонней реализации творческих потенций личности. Если гуманитарную компоненту убрать из системы украинского высшего технического образования, возникшую пустоту заполнить будет нечем. Через несколько лет страна получит специалистов, способных на выполнение технологических функций в рамках производственного процесса, но не способных мыслить широко и творчески. Гуманитарные науки способствуют всестороннему развитию студента как личности, формированию собственного мировоззрения, дают возможность определить жизненные приоритеты, сформировать свою систему ценностей и найти свое место в жизни [11].

Полноценный специалист не должен быть пустым механическим приложением к машине. Он должен быть полноценной, думающей, творческой личностью, способной принимать нестандартные решения, находить выходы из сложных ситуаций, обучаться всему новому на протяжении всей жизни. Именно в этом и заключается миссия социально-гуманитарных дисциплин.

Гуманитарное образование включает два взаимосвязанных аспекта. Во-первых, это гуманитарные знания в широком смысле слова, а во-вторых, гуманистическое воспитание. Современные производительные силы не только создают, но и разрушают. Вот почему уже на студенческой скамье будущий специалист должен осознать социальную, гражданскую ответственность за ближайшие и долговременные последствия тех или иных технико-экономических решений. Это и есть один из первостепенных аспектов гуманистического воспитания.

Далеко не последнее место в комплексе мер по гуманитаризации образования должно быть отведено развитию общей культуры будущих специалистов – культуре мышления и поведения, культуре эстетической и нравственной.

Польза академической гуманитаристики и в том, что она позволяет студентам поразмыслить, пофилософствовать. Вот почему при формировании облика современного специалиста и просто человека общегуманитарный аспект обучения обретает в современных условиях особую актуальность. В разрезе современных реалий гуманитарные предметы – глоток свежего воздуха, рай для фантазии и воображения, пища для ума, привнесение небольшого разнообразия в примитивный мир рыночных ценностей.

Сегодня работодатели ждут высококвалифицированного специалиста. В этих условиях решающим является понимание, вера и желание системы образования изменить ситуацию, умение выбирать адекватные средства с целью приобретения профессионализма, включение студента в такую учебную среду, где знания усваиваются и закрепляются творчески. В числе многих задач, стоящих перед системой образования, определяющей является формирование творческого потенциала будущего специалиста,

тех качеств, которые востребованы сегодня, создание условий для личностного развития его творческих способностей, общекультурного и профессионального уровня. Обучение предусматривает формирование у будущего специалиста особых качеств ума, наблюдательности, умения сопоставлять и анализировать, комбинировать, находить связи и зависимости – все то, что в совокупности и составляет творческий процесс. Творчество способствует формированию новых знаний, при освоении которых приобретаются умения и навыки. Задача заключается в том, чтобы в конкретных условиях технического вуза найти эффективные формы и методы реализации творческого потенциала будущего конкурентоспособного специалиста, учитывая при этом многогранность, многоуровневость и сложность этого процесса.

В ходе обучения необходимо ориентировать студентов на профессиональное саморазвитие, самообучение, самореализацию, формирование высокого уровня трудоспособности, стрессоустойчивости, чтобы они были способны преодолевать трудности, быстро осваивать все новое, принимать ответственные, порой рискованные решения, стремиться к самосовершенствованию.

Важнейшей составляющей в подготовке конкурентоспособного специалиста является психолого-педагогическая. Будущий специалист, чтобы быть успешным, должен, прежде всего, познать себя, а также других людей. Быть коммуникабельным, контактным в различных социальных группах; уметь работать сообща в разных областях и в различных ситуациях, легко предотвращать или уметь выходить из любых конфликтов. Он должен работать над созданием своего имиджа, компоненты которого представлены во внешних характеристиках человека: в его поведении, манере говорить, стиле одежды, оформлении интерьера офиса и т. д. Это своеобразная технология самопрезентации – техника подачи самого себя.

Выводы и предложения.

1. Современному производству, обществу нужен новый специалист технического профиля, который бы вписывался в систему «специалист-техника-общественный прогресс», умеющий доводить разработку до состояния инновационного продукта, удовлетворяющего определенный спрос на рынке товаров и услуг.

2. В соответствии с этой новой задачей постепенно меняется способ подготовки будущего специалиста, который уже формируется, в частности, в НТУ «ХПИ». Он состоит в органичном включении циклов гуманитарных и экономических дисциплин в канву формирования технического специалиста при сохранении традиционного для политехнического вуза уровня профессионализма.

3. Нынешние студенты технического университета – специалисты завтрашнего дня – должны быть в равной мере вооружены самыми современными знаниями, в совершенстве владеть передовой техникой и технологией, обладать высокой научной и общечеловеческой культурой, экономическим мышлением нового типа, инициативой и предприимчивостью, чтобы занять достойное место на рынке труда. Такая тенденция отвечает статусу технического университета.

Список літератури:

1. Романовский А.Г. Педагогическая система интегральной подготовки инженеро-руководителей / А.Г. Романовский // Кримські педагогічні читання: матеріали міжнар.наук.конф. (Алушта, 2001). – Х. — НТУ «ХПИ», 2001 - С. 57-64.

2. Прокопенко І. Ф. Національна доктрина — програма модернізації освіти в Україні / І. Ф. Прокопенко // Кримські педагогічні читання: матеріали міжнар.наук.конф. (Алушта, 2001). - С. 265 -270.

*ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У
КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

3. Щекін Г. В. Основы кадрового менеджмента: Учебник / Г. В. Щекін. – 4-е изд., перераб. и доп. – К.: МАУП, 2002. – 277 с.
4. Черванева З. А. Роль гуманитарных наук в подготовке специалистов в техническом вузе глазами магистров / З. А. Черванева // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб.наук.праць. – № 19 (23). – Х.: НТУ «ХПІ», 2008.
5. Черванева З. А. Основные направления подготовки будущего инженера / З. А. Черванева // Зб.наукових праць. – № 25 (29). – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. – С. 151.
6. Кирсанов А. А. Понятийно-терминологическая специфика инженерной педагогики / А. А. Кирсанов // Педагогика. – № 3, 2001. – С. 22-28.
7. Меморандум международного симпозиума ЮНЕСКО // Высш. образ. в России. – М., 1994. – № 4. – С. 4.
8. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М.: Издательство Московского университета, 1986
9. Ортега Д. Миссия университета / Идея університету: Антологія / Д. Ортега. –Л.: Світ, 2004. – С. 67-107.
10. Черванев И. Г. Миссия Университета и раздумья об Alma Mater / И. Г. Черванев // Universitates. 2006. – № 3 (27) – С. 4-15.
11. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология / Н. В. Басова. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 116

References:

1. Romanovskij A.G. Pedagogicheskaja sistema integral'noj podgotovki inzhenerov-rukovoditelej / A. G. Romanovskij // Krims'ki pedagogichni chitannja: materiali mizhnar.nauk.konf. (Alushta, 2001). – Н. — NTU «HPI», 2001 - S. 57-64.
2. Prokopenko I. F. Natsional'na doktryna — prohrama modernizatsii osvity v Ukraini / I. F. Prokopenko // Kryms'ki pedahohichni chytannia: materialy mizhnar.nauk.konf. (Alushta, 2001). – S. 265 -270.
3. Shhekin G. V. Osnovy kadrovogo menedzhmenta: Uchebnik / G. V. Shhekin. – 4-e izd., pererab. i dop. – K.: MAUP, 2002. – 277 s.
4. Chervaneva Z. A. Rol' gumanitarnyh nauk v podgotovke specialistov v tehnic-eskom vuze glazami magistrov / Z. A. Chervaneva // Problemi ta perspektivi formuvannja nacional'noї gumanitarno-tehnichnoї eliti: Zb.nauk.prac'. – № 19 (23). – Н.: NTU «HPI», 2008.
5. Chervaneva Z. A. Osnovnye napravlenija podgotovki budushhego inzhenera / Z. A. Chervaneva // Zb.naukovih prac'. – № 25 (29). – Н.: NTU «HPI», 2010. – S. 151.
6. Kirsanov A. A. Ponjatijno-terminologicheskaja specifika inzhenernoj pedagogiki / A. A. Kirsanov // Pedagogika. – № 3, 2001. – S. 22-28.
7. Memorandum mezhdunarodnogo simpoziuma JuNESKO // Vyssh. obraz. v Rossii. – М., 1994. – № 4. – S. 4.
8. Kitajgorodskaja G. A. Metodika intensivnogo obuchenija inostrannym jazykam / G. A. Kitajgorodskaja. – М.: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1986
9. Ortega D. Missija universiteta / Ideja universitetu: Antologija / D. Ortega. –L.: Svit, 2004. – S. 67-107.
10. Chervanev I. G. Missija Universiteta i razdum'ja ob Alma Mater / I. G. Chervanev // Universitates. 2006. – № 3 (27) – S. 4-15.
11. Basova N. V. Pedagogika i prakticheskaja psihologija / N. V. Basova. – Ros-tov n/D: Feniks, 2000. – S. 116

Стаття надійшла до редакційної колегії 15.08.2016

Тетяна Паньок

кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувачка кафедри "Образотворче мистецтво",
Харківський Національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна
E-mail: panyokmi@rambler.ru

ВПЛИВ ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ У ВИЩІЙ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ В УКРАЇНІ

Анотація: в статті досліджуються головні фактори, що впливали на формування аксіологічних орієнтирів на кожному з етапів розвитку вищої художньо-педагогічної освіти ХХ століття. Показано, що зі зміною ідеологічного курсу, мінялися й аксіологічні орієнтири в організаційно-виховній системі вищої освіти, яка, у свою чергу, організовувала соціум із його духовними та моральними запитами.

Доведено, що з утворених радянських освітніх інституцій і програм, нові комуністичні орієнтири спрямовували особистість на колективне життя, в якому губилася його індивідуальність і самостійність. Процес виховання майбутніх художників-педагогів мав стати принципово новим соціальним явищем, що був орієнтований на підготовку радянських кадрів, озброєних широкими знаннями і методами розуміння природи та суспільства і підготовлених для творчої діяльності в суспільно-виробничому процесі.

Ключові слова: аксіологія, мистецтво, вища художньо-педагогічна освіта, історія педагогіки, періодизація, вищий навчальний заклад.

Tetiana Panyok

PhD, Associate Professor (Docent), H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University, Ukraine
E-mail: panyokmi@rambler.ru

IMPACT OF THE HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES ON AXIOLOGICAL LANDMARKS IN THE HIGHER ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE

Abstract: The article examines the main factors that influenced the formation of axiological landmarks in each of the defined stages of higher art and pedagogical education of the 20th century. It is shown that changes in the ideological course also caused changes of the axiological landmarks in the organizational and educational system of higher education, which in turn organized the society with its spiritual and moral demands.

It is proved that with the formation of the Soviet educational institutions and programs new communist landmarks directed people to collective life, where one would lose their individuality and independence. The process of education of future teachers-artists was to become a fundamentally new social phenomenon that was aimed at training Soviet teachers armed with extensive knowledge and methods of understanding nature and society and prepared for creative work in socio-productive process.

© Тетяна Паньок, 2016

The study conducted shows that the synthesis of art and production practice was possible due to educating a new generation of teachers who had been specially trained in higher art education institutions and various educational courses there.

The paper characterizes the specificity of training the future teachers of fine arts with their key feature being the provision of practical and utilitarian knowledge to the students. Through completing these tasks of the proletarian education, teachers of the fine arts profile in turn shaped and transformed both the art school and art in general according to the new values.

A number of issues are defined regarding the development of continuity in teaching, improvement of the selection of students for art and pedagogical institutions, and formation of a network of art and graphic departments at the pedagogical institutes.

Keywords: axiology, art, higher art and pedagogical education, history of pedagogy, period division, higher education institution.

Татьяна Панек

ВЛИЯНИЕ ИСТОРИКО-СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ НА АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ВЫСШЕГО ХУДОЖЕСТВЕННО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ

Аннотация: в статье исследуются основные факторы, влиявшие на формирование аксиологических ориентиров в каждом из этапов развития высшего художественно-педагогического образования XX века. Показано, что с изменением идеологического курса менялись и аксиологические ориентиры в организационно-воспитательной системе высшего образования, которое в свою очередь организовывало социум с его духовными и нравственными запросами.

Доказано, что с созданием советских образовательных учреждений и новых программ, коммунистические ориентиры направляли личность на коллективизм, в котором терялась его индивидуальность и самостоятельность. Процесс воспитания будущих художников-педагогов должен был стать принципиально новым социальным явлением, и направленный на подготовку советских педагогов, вооруженных широкими знаниями и методами понимания природы и общества и подготовленных для творческой деятельности в общественно-производственном процессе.

Ключевые слова: аксиология, искусство, высшее художественно-педагогическое образование, история педагогики, периодизация, высшее учебное заведение.

Tetiana Panyok

An extended abstract of the paper on the subject of:

**“Impact of the historical and social processes on axiological landmarks in the
higher art and pedagogical education in Ukraine”**

Problem setting. Understanding the historical facts relating to the problem of determination of axiological landmarks in the higher art and pedagogical education system enables to distinguish the scientific value of pedagogical theories and the reasons for flowering and decline of, the evolution of the ideological model of higher art and pedagogical education and its understanding as a holistic pedagogical phenomenon.

Recent research and publications analysis. History of the higher art and pedagogical education as a phenomenon of the pedagogical education in Ukraine is one of the unexplored topics. Perhaps this is due to the fact that much of the factual base on this issue is kept in archival institutions and is inaccessible to a researcher. Thus, the individual components of art education in the context of art science are covered in monographs and articles by O. Holubets, O. Kovalchuk, O. Kaszuba-Volvach, S. Nikulenko, L. Sokolyuk, R. Shmahalo and others. In their studies, they try to analyze the development and formation of the art school during the 20th century, but the formation and development dynamics of values and content in the art and pedagogical education are not considered in their works.

Paper objective. The objective of the article is to cover the influence of socio-political and cultural and educational processes onto axiological landmarks in the higher art and pedagogical education of Ukraine during the 20th century.

Paper main body. The dynamics and content of values are essential for one's personal and value self-determination, especially if they were developed in the spiritual field of human activity. In the art and pedagogical field, controversial processes were most frequently caused by changes of its essential features.

Events of 1917 radically changed the social and political model of governance in Ukraine. Formation of the new development strategy for educational sector supported the active rise of national consciousness, which manifested itself primarily in the new symbols and images of art. The development of art and pedagogical programs in the beginning of the 20th century indicates that art processes in Ukraine were happening in parallel with the learning ones, which allowed opening the society new spiritual and value orientations. Teachers-artists embedded national priorities into their system of teaching, and the most part of the Ukrainian elite was one of the elements of national restoration of the whole cultural and educational system. Pedagogical practices of O. Bogomazov, M. Boichuk, M. Zhuk, K. Kostandi, brothers Fedir and Vasyl Krychevsky, O. Kulchytska, O. Murashko, H. Narbut, O. Novakivsky, I. Trush and others influenced further development of pedagogical concepts of a lot of art schools of all levels throughout Ukraine. It was a time of bold experiments and cutting-edge teaching methods, which were based on the national idea of education of a Ukrainian citizen and patriot, but at the same time, all the processes were developed in the pan-European cultural and educational context.

Short periods of the Central Council of Ukraine, the Ukrainian People's Republic, the Hetmanate and the Directory rule caused the transformation of the Ukrainian society and its realization of the need to introduce the idea of national education, where art played a large role. Educational values of this period were directed at understanding the independence of the Ukrainian, their uniqueness, and the national cultural heritage was viewed as an element of the art and pedagogical education. However, political and social conditions in the country hindered the desire of the conscious part of population for total Ukrainization, and the lack of trained teachers, relevant legal basis, necessary textbooks, manuals, visual materials did not at all facilitate fundamental reorganization of the public education system on national basis.

As one of the main sources of formation of the new core axiological landmarks in the education system one can name the First and the Second Ukraine-Wide Teachers' Congresses (1917), which determined the education development concept, and made a decision on introducing the education system rebuilding program in Ukraine, which involved Ukrainization of education, preparing a plan of comprehensive school development, formation of professional education, training new teachers, reorganization of education management and so on.

The government policy of the Ukrainian Central Council, the Ukrainian People's Republic, and the Directory was directed at the clear understanding of the need for national school as the requirement for the education of conscious citizens of Ukraine, capable of building their new independent state. However, tragic historical and political events caused the loss of independence and further development of Ukraine in the system of the Soviet Union policy formation. After the proclamation of the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 1919 with the capital in Kharkiv, a new concept of education on all levels was created, the Soviet system of education was formed and its contents got updated.

It is necessary to note that before the 1920s there was no comprehensive multilevel art and pedagogical education just as there was no training of teachers-artists in higher art educa-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

tion institutions. The process of education of the future teachers-artists was to become an absolutely new social phenomenon, which would not copy any methods of the past centuries. That is why the question of building a new system of art and pedagogical education consisted of the following points: creation of the structure of teaching plans and programs; new teaching staff; students that would be capable of pedagogical activities, and creation of the methods of teaching, which would connect the art and pedagogical education with school needs and industry. Transferring students' work to schools was considered to be the best way of reorganizing the education system. Thus, future teachers had to teach not only art, but also give practical knowledge.

With the beginning of the 1930s, higher education institutions opening research and postgraduate departments became widespread and the higher art and pedagogical education was no exception. Educational programs of 1930s were focused on tasks and requirements set by five-year plans, generally systematized and overloaded with a large number of subjects. Even art and pedagogical departments were focused on economic tasks and studied general technical subjects according to the government order. Naturally, the polytechnical focus of the education was a tough challenge for all humanitarian institutions, especially the art ones.

Official government, understanding the importance of the role of art in the formation of people's ideology, continued active formation of the ideological basis with the help of art. No uncontrolled creativity could be allowed; neither could the passion to Ukrainization that was actively promoted in Soviet Ukraine. In order for Ukrainian art to have no solid ground, from the middle of the 1930s Stalin's government started the repressions against intelligentsia, scientists and academics who directed their activity at the creation of national and cultural values.

The Ukrainian pedagogical science suffered terrible damage. Nearly 300 professors and academics were repressed, research pedagogy departments were eliminated, and the Research Institution of Pedagogy was almost wiped out. Most research and pedagogical institutions functioned in the constant cleansings and restructurings.

Implementation of the 1934 art reform and the educational program of the Russian Academy of Arts, one for all Soviet republics, can be considered one of such restructurings. After that the higher art and pedagogical education in Ukraine was, in fact, destroyed, but it did not cease to exist, as it was transformed according to the new requirements: the teachers for the higher art education institutions were chosen from their graduates. Training of the future teachers with higher education was performed in postgraduate departments and research departments of higher art education institutions, where they gained practical knowledge and formed skills for teaching art subjects. Art teachers for schools were trained only in secondary education institutions.

The new vector of the academic education system led to a review of the program and educational plan content, as well as to the restructuring of the methods of teaching. Starting from the mid-1950s Ukrainian education system gained momentum and started making more young teachers. Axiological landmarks of this period were based on the main principles of academic teaching, the search for effective methods of training the future teachers and teaching painting in schools. The education process was now viewed in a complex of one's ideological education, formation of their creative thinking and mastering the professional realistic art, which was learned by deep study of the nature.

As a result of thorough scientific and methodological work and expanding the educational tasks, Painting in schools was replaced by Fine Arts.

Major experimental work led to the expansion of methodology in the system of art and pedagogical education. For the first time, not only in USSR, but also abroad, the decision was made to prepare special methodologically justified textbooks on all art subjects in order to update the educational process.

At the beginning of 1980s there was already an extensive network of art faculties and departments in the pedagogical institutions of Ukraine, where students learned using comprehensive education plans and programs. The facilities and educational basis for teaching art subjects gradually got stronger in the most of the pedagogical institutions, and teachers became freer in their interest in the pedagogical achievements of the Eastern Europe colleagues.

The axiological landmarks were directed at renewing the national culture, the human values of the world culture, a thorough study of the history of pedagogy and psychology. Special attention was given to the system of aesthetic education of the students; the role and value of the

*ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У
КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

faculties in the system of cultural education of future teachers were increased, a variety of seminars were held, ways of improving professional and pedagogical training of the teaching staff were determined, innovative ideas of the advancement of pedagogical mastery were developed, and the research character of the educational process was strengthened.

Conclusions of the research.

Most of the reforms that were initiated by the Soviet government carried odious ideas of the Communist Party leadership, which did not contribute to the development of art and educational field and the educational sector in general. Permanence of art and pedagogical education in the Ukrainian educational space does not fully reveal the main mission of the teacher-artist, which is not limited to the tasks of professional competence of teachers. The formation of the need to communicate with true art, the development of artistic taste, high aesthetic rigor and the independence of judgment – these all are further particular areas of activity that help the formation of values in art and education.

Постановка проблеми. Осмислення історичних фактів, що стосуються проблеми визначення аксіологічних орієнтирів у системі становлення вищої художньо-педагогічної освіти, дає можливість виокремити наукову цінність педагогічних теорій та причини розвою та занепаду, еволюцію світоглядної моделі вищої художньо-педагогічної освіти, розуміння її як цілісного педагогічного явища. Зміни, яких зазнавала вища художньо-педагогічна освіта в ХХ столітті, активно впливали на соціум, у зв'язку з чим здійснювалися певні трансформації в системі культурних, морально-духовних та освітянських цінностей. Об'єктивна оцінка та вдумливе осмислення минулого, неупереджене вивчення художньо-педагогічних тенденцій уможливить покращення процесів подальшого науково-педагогічного пошуку і забезпечить перспективи розвитку та конкурентоздатність української вищої художньо-педагогічної освіти на європейському освітньому просторі.

Зв'язок проблеми з теоретичними та практичними завданнями полягає у визначенні духовних, моральних, естетичних та інших цінностей відповідно до соціальних, культурних чинників та особистості людини. На кожному з етапів свого розвитку аксіологічні орієнтири залежали від зміни політичних та освітніх пріоритетів, потреб суспільства в підготовці науково-педагогічних кадрів, особистої ролі педагога, його теоретичних і художньо-світоглядних позицій, що інколи визначали головну магістральну лінію освітнього процесу ВНЗ та історичної ролі мистецтва як головного чинника у художньо-естетичній підготовці студента.

Метою статті є висвітлення впливу соціально-політичних та культурно-освітніх процесів на аксіологічні орієнтири вищої художньо-педагогічної освіти в Україні впродовж ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії вищої художньо-педагогічної школи як одного з явищ педагогічної освіти в Україні є однією з малодосліджених тем. Можливо, це зумовлено тим, що значна частина фактологічної бази, яка торкається цієї проблематики, міститься в архівних установах і важкодоступна для дослідника. Аналіз виникнення, розвитку та функціонування аксіологічних орієнтирів у вищій художньо-педагогічній освіті в Україні протягом ХХ століття потребувало вивчення значного масиву наукової літератури. Так, окремі складові художньої освіти в контексті розвитку мистецтвознавчої науки у своїх монографіях та статтях висвітлювали О. Голубець, О. Ковальчук, О. Кашуба-Вольвач, С. Нікуленко, Л. Соколюк, Р. Шмагало та інші. У своїх дослідженнях вони спробували дати аналіз розвитку й становлення художньої школи протягом ХХ століття, проте динаміка тих самих процесів щодо ціннісних орієнтирів та змісту художньо-педагогічної освіти в їхніх працях зовсім не розглядаються.

Теоретичні засади процесу становлення вищої художньо-педагогічної освіти вивчалися в окремих наукових дослідженнях крізь призму актуальних проблем модернізації національної системи освіти і використання того напрацьованого досвіду, що накопичився протягом минулого століття, зокрема це роботи Н. Авер'янової, С. Білокінь, В. Бутенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Личкова, О. Отич, Г. Падалка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначимо, що узагальнюючих досліджень, в яких були би систематизовані матеріали щодо визначення аксіологічних процесів в системі становлення вищої художньо-педагогічної освіти недостатньо. Відмова від тоталітарної системи та ідеологічного догматизму, становлення і розвиток державності, глибока соціально-економічна криза наприкінці ХХ століття створили необхідність переоцінки цінностей і нового погляду на модель розвитку художньо-педагогічної освіти – цього базового, міждисциплінарного і багатофункціонального соціально-педагогічного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд питань розвитку вищої художньо-педагогічної освіти неможливий без розуміння тих суперечливих історичних процесів, що відбувалися на теренах України у ХХ столітті. Щоб усвідомити їх вплив на її формування та особистість викладача образотворчих дисциплін, необхідно, передусім, розкрити глибинну суть культурно-освітнього життя, що відбувалося в країні паралельно до того курсу, який намітила комуністична партія Радянського Союзу. На кожному з визначених нами етапів розвитку вищої художньо-педагогічної освіти у ХХ столітті, зі зміною ідеологічного курсу партії, відразу мінялися аксіологічні орієнтири. Саме історико-педагогічні процеси поступово формували і викристалізовували їх у вищій освіті, яка, у свою чергу, організовувала соціум із його духовними та моральними запитами.

Для індивідуально-ціннісного самовизначення особистості суттєвими є динаміка та зміст цінностей, особливо тих, що були вироблені в духовній сфері людської діяльності. У художньо-педагогічному річищі суперечливі процеси частіше були пов'язані зі зміною його сутнісних характеристик. У зв'язку з бурхливими змінами аксіологічних пріоритетів вища художньо-педагогічна освіта опинилася в складному становищі: з одного боку, багато колишніх пріоритетів заперечувалися і звичні стереотипи руйнувалися, а з другого – наполегливо пропонувалися нові, ще не випробувані на практиці. Ця ситуація актуалізує необхідність розробки аксіологічних стратегій, які могли б стати основою функціонування та розвитку інституту вищої художньо-педагогічної освіти. Науковий пошук нашого дослідження пов'язаний із розробкою ціннісних орієнтирів, які б цілком відбивали соціокультурний стан освітньої ідеології періоду, що розглядається.

Події 1917 року радикально змінили соціально-політичну модель управління в Україні. Формування нової стратегії розвитку освітньої галузі сприяло активному підйому національної свідомості, що виявилось в нових символах та образах мистецтва. Розвиток художньо-педагогічних програм початку ХХ століття свідчить, що художні процеси в Україні відбувалися паралельно з освітніми, що давало змогу відкрити перед суспільством нові духовні й ціннісні орієнтири. Художники-педагоги впроваджували національні пріоритети у свою систему викладання і, більшість української еліти, були однією з ланок у національному відродженні всієї культурно-освітньої системи. Педагогічні напрацювання О. Богомазова, М. Бойчука, М. Жука, К. Костанді, братів Федора та Василя Кричевських, О. Кульчицької, О. Мурашка, Г. Нарбута, О. Новаківського, І. Труша та інших вплинули на подальшу розробку педагогічних концепцій багатьох художніх закладів усіх рівнів по всій Україні. Цілком справедливим буде твердження, що окремі художники-педагоги неабияк вплинули на формування художньо-педагогічної теорії початку ХХ століття. Це був час сміливих експериментів, авангард-

них пошуків, новітніх методик викладання, які ґрунтувалися на національній ідеї виховання українського громадянина і патріота, але разом з тим усі процеси розвивалися в річищі загальноєвропейського культурно-освітнього контексту. Український художньо-педагогічний простір вбирав різні тенденції, традиції, новації, виробляючи свій власний шлях виховання майбутнього викладача і художника.

Нетривалі періоди правління Української центральної ради, Української народної республіки, Гетьманату, Директорії привели до трансформації українського суспільства та усвідомлення ним необхідності впровадження ідеї національного виховання, і образотворчому мистецтву тут відводилася не остання роль. Освітнянські ціннісні орієнтири цього періоду були спрямовані на розуміння самостійності українців, їхньої унікальності, а національно-культурні надбання почали розглядатися як складова художньо-педагогічної освіти. Проте політичні й соціальні умови в країні та фінансова криза різко гальмували прагнення свідомої частини населення до загальної українізації, а дефіцит належно підготовлених педагогічних кадрів, відповідної нормативно-правової бази, необхідних підручників, посібників, наочних матеріалів не сприяли докорінній реорганізації системи народної освіти на національних засадах.

Одним із головних чинників формування нових магістральних аксіологічних орієнтирів у системі освіти можна назвати Перший та Другий всеукраїнські учительські з'їзди (1917), на яких було визначено концепцію її розвитку, складено ухвалу про введення програми перебудови освітнього простору в Україні, що полягала в українізації, підготовці плану розбудови єдиної школи, формуванні професійної освіти, підготовці вчителів нової формації, реорганізації управління всією системою тощо. Ці два учительських з'їзди сприяли духовному відродженню української нації, створенню мережі навчальних закладів для підготовки та перепідготовки вчителів, необхідних курсів при педагогічних інститутах, відкриттю нових гуманітарних ВНЗ, таких як Педагогічна академія, Українська Академія наук, Українська Академія мистецтв, формуванню нової структури управління освітою.

Урядова політика Української центральної ради, Української народної республіки, Директорії так чи інакше була спрямована на чітке розуміння потреби у створенні національної школи як необхідної умови виховання свідомого громадянина України, здатного побудувати свою нову незалежну державу. Проте трагічні історико-політичні події призвели до втрати самостійності та подальшого розвитку України в системі розбудови політики Радянського Союзу. Після проголошення в 1919 році Української Соціалістичної Радянської Республіки зі столицею в Харкові створюється нова концепція освітньої програми на всіх рівнях, формується радянська система освіти, оновлюється її внутрішній зміст. Відповідно були змінені та спрощені вимоги до вищої школи, що їх диктували нові запити студентства з пролетарського середовища. Була ліквідована автономія навчальних закладів, обмежувалися повноваження вчених факультетських рад, студентство активно долучалося до організаційної роботи ВНЗ. У 1920—1921 роках відбулася повна реорганізації освітньої системи в радянській Україні, що почалася з ліквідації університетів, на базі яких започатковувалися галузеві навчальні заклади. Нові навчальні заклади вимагали й зміни методів викладання, засобів навчання, які адаптувалися до характеру, попиту й навичок нового студентства.

Радянські принципи викладання геть розривали зв'язок зі старими методами словесного навчання і будувалися лише на досвіді та практиці. Особистість тепер розглядалася тільки у її зв'язку з трудовим колективом, що поєднував у собі функції виховання і навчання. Нові комуністичні орієнтири спрямовували особистість на колективне життя, в якому губилася її індивідуальність і самостійність. У життя почав упрова-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

дзуватися метод єдиної професійно-технічної освіти, і одну з її складових становили художні ВНЗ. Відповідно до декретів РНК УСРР від 10 серпня і 14 грудня 1920 року питання підготовки працівників художньої та педагогічної освіти вирішували Головний комітет Професійної і спеціально-наукової освіти (Головпрофосвіта) та Політико-просвітницький комітет (Головполітпросвіт), що спрямовував культурно-просвітницьку роботу на активну ідеологічну роботу відповідно до вимог й завдань політики партії. Відтоді мистецтво набуло класового характеру і стало вважатися могутньою зброєю пропаганди й агітації.

Зазначимо, що на початку 20-х років питанням художньої, а тим паче художньо-педагогічної освіти в урядових документах не приділялося достатньої уваги. Педагогічні працівники, науковці, художники зазначали, що ця тема досконало не опрацьовувалась у нормативних документах (навчальних планах, програмах тощо). Розвиток художньо-педагогічної освіти політичними діячами розглядався як рушійна сила в ідеологічній боротьбі. Я. Ряппо у своїй статті «В защиту Советской высшей школы» зазначав, що Україна відстала від РСФСР в галузі наукових закладів, університетів... і художньої освіти [3, с. 22].

Зауважимо, що до 20-х років ХХ століття не існувало чіткої педагогічної системи з підготовки компетентного вчителя малювання. Цілісної багатоступеневої художньо-педагогічної освіти теж не було, як і навчання педагогів-художників у вищих художніх закладах. Одним із перших, хто сприйняв ідею «розвитку вільної творчості» та «комплексного» методу навчання, був академік Ф. Шмідт, який наполягав на потребі розвитку в майбутніх педагогів енциклопедичних універсальних знань, що були б необхідні для розкриття сутності художніх процесів, мистецьких явищ, образотворчих законів і, що головне, використовувалися б на практиці [6, с. 62]. Провідне завдання, що ставилося перед майбутніми художниками-педагогами, – опрацювати цілий комплекс фактичних, синкретичних знань для подальшої роботи з дітьми, щоб іти разом з дитиною від техніки до техніки, від матеріалу до матеріалу, й володіти в межах дитячих запитів і потреб усіма видами мистецтв. Ф. Шмідт наполягав на тому, щоб центральною частиною будь-якого педагогічного інституту був музей дитячої художньої творчості, і в цьому музеї головне місце належало б малюнку й ліпленню [5, с. 26].

Саме художньо-педагогічна освіта мала стати надбанням у ідеологічній роботі державного апарату. Через вищу школу йшло оновлення і «пролетаризація» нового мислення в художній культурі. Так, І. Врона, ідеолог художньої освіти 20-х років, писав: «Для завоевания художественного высшего образования у пролетариата нет ни материальной возможности, ни подготовки, а главное – не установлены и не определены общие линии и пути такого массового завоевания, ... движение никак не связано с общим направлением движения рабочей молодежи. И получается так, что художественное образование находится вне воздействия пролетариата и живет само по себе... а пролетариат и рабочая молодежь находится вне художественного образования...» [1, с. 70]. Ці ідеї впливали з усвідомлення великої ролі та сили впливу мистецтва на суспільство, що могло керувати людською свідомістю та настроями. У тодішніх документах зазначалося: «...художник является организатором общественного сознания путем организации чувств средствами своего искусства. Роль его в общественной жизни сознательно или бессознательно идеологическая. Художник не просто удовлетворяет потребности общества во впечатлениях эстетически красивого, а является выразителем и воспитателем всего строя душевных переживаний, чувств, вкусов, воззрений, формирующих идеологию народа, группы, класса...» [8, с. 141]. Художньо-педагогічну освіту, колись відірвану від потреб життя, партійне керівництво орієнтувало на конкретні завдання, на

цільову функціональність. Наприклад, Я. Ряппо у своїй доповіді на Другій всеукраїнській конференції з педагогічної освіти зазначав, що для працівників освіти не може існувати середньої або нижчої освіти. Професія педагога вимагає найвищої кваліфікації, яку може дати лише вища школа [4, с. 23]. Процес виховання майбутніх художників-педагогів мав стати принципово новим соціальним явищем, яке б не копіювало методики минулих століть. Тому питання побудови нової системи художньо-педагогічної освіти складалося зі створення структури навчальних планів і програм; нового викладацького складу, що був би орієнтований на підготовку радянських педагогів; студентства, яке мало бути придатним для педагогічної діяльності, а також створення таких методів навчання, які б пов'язували художньо-педагогічну освіту зі шкільними потребами та виробництвом. Перенесення роботи студентства до школи вважалося найкращим способом реорганізації системи освіти.

У пресі обговорювалася думка про те, що художниками-педагогами можуть бути лише студенти художніх ВНЗ або зрілі художники. Так, Ф. Шміт зазначав: «Якщо ми молодих людей, які «люблять» мистецтво допустимо до занять на художньо-педагогічному факультеті, то ми отримаємо не художника-педагога, а дилетанта... який буде калічити дітей ...» [6, с. 67]. Художник-педагог повинен знати на власному досвіді, що таке художня творчість, художнє досягнення, лише тоді він зможе за аналогією зрозуміти, що саме потрібно дати дитині або дорослому, щоб досягти позитивного результату.

Багато педагогів, художників, діячів культури вірили, що «просякнуте буржуазним мисленням» старе мистецтво можна змінити лише завдяки «повсюдній» пролетаризації. Ціннісні орієнтири цього періоду були спрямовані на виховання нового покоління робітничої молоді, яка здатна впроваджувати державну лінію пролетаризації на всіх гілках побудови радянського суспільства; на масову художню освіту.

На думку тогочасних науковців та педагогів, синтез мистецтва з практикою виробництва можливо здійснити лише завдяки вихованню нової генерації викладачів, яких мусять спеціально готувати художні ВНЗ та різні педагогічні курси при цих художніх інститутах. Завдання для майбутніх викладачів було непросте. З одного боку, вони повинні були подати художні предмети без будь-якого абстрактно-художнього відтінку, як певні технічні засоби для ознайомлення з емоційними і виразними властивостями ліній, фарб тощо, з другого – пов'язати мистецтво з досвідом різноманітних трудових процесів, а також із системою та комплексом загальних знань, що викладалися в школі. Таким чином, майбутні педагоги з образотворчого мистецтва мали навчити особистість не лише прекрасному, а й надати практично-утилітарні знання. Здійснюючи ці завдання пролетарського виховання, викладачі дисциплін образотворчого профілю, у свою чергу, формували й перетворювали як художню школу, так і мистецтво в цілому згідно з новими ціннісними орієнтирами.

Поступово з 20-х років починають впроваджуватися процеси уніфікації всіх освітніх процесів, формується новий бюрократичний апарат, що своїм головним завданням вважав примусове нав'язування командно-адміністративних методів управління. Усі структури Наркомосу, такі як: Головсоцвих, Головпрофос, Головополітосвіта, Держвидав, Раднацмен мали відповідно до Кодексу законів про народну освіту УСРР повноваження центральних державних органів. Проте політбюро ЦК КП(б)У ухвалило ліквідувати ці структури як органи колегіального керівництва. Доба відносної самостійності українських освітніх галузей закінчилася [2, с. 175]. З 1925 року почалися планові ревізії закладів освіти всіх рівнів, перевірка та контроль знань учнів і студентів, започатковувалася система звітності, насильницька русифікація, організація методичної роботи в початкових закладах розцінювалася як політична справа, впроваджувалася комплексна система нав-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

чання, що була доволі недосконала. До того ж активний розвиток освітніх процесів загальмував фінансові питання та спричинив брак професійного викладацького складу.

З початком 30-х років завданням вищої художньо-педагогічної освіти було виховання особистості, озброєної широкими знаннями і методами розуміння природи та суспільства і підготовленої для творчої діяльності в суспільно-виробничому процесі. Уся теорія і практика викладання у ВНЗ підпорядковувалася марксистсько-ленінській теорії та підготовці «свідомих, активних громадян пролетарської республіки». У вищих навчальних закладах повсюдно почали відкривати науково-дослідні кафедри, аспірантури, і вища художньо-педагогічна освіта не була винятком. Навчальні програми 30-х років були орієнтовані на завдання і вимоги, що ставилися п'ятирічками, піддавалися загальній систематизації і були переобтяжені великою кількістю дисциплін. Навіть художньо-педагогічні відділення були орієнтовані на «народногосподарські» завдання й, згідно з настановами уряду, вивчали загально технічні дисципліни, такі, наприклад, як фізика і хімія. Звичайно, що політехнізація освіти була тяжким випробуванням для всіх гуманітарноспрямованих вищих освітніх закладів, особливо художніх. Ця концепція ставила важке завдання перед художніми ВНЗ, які спеціалізувалися на підготовці винятково кадрів творчої інтелігенції – дати комплексну підготовку молоді в широкій сфері технічних і гуманітарних знань.

Усі соціально-педагогічні зрушення активно впливали на роль і місце художника в суспільстві, а можливість керувати культурно-мистецькими процесами – на навчальний процес. Офіційна влада, розуміючи велику роль мистецтва у формуванні світогляду людей, продовжувала активно формувати ідеологічну базу за допомогою образотворчих засобів. Але не можна було допустити неконтрольованої творчості, захоплення українізацією, що так активно просувалася на теренах радянської України. Для того, щоб не відбулося зімкнення «українського націоналізму» з «імперіалістичними інтервентами», щоб українське мистецтво не мало під собою міцного ґрунту, із середини 30-х років сталінське керівництво почало репресії проти інтелігенції, наукових та освітніх діячів, що спрямовували свою діяльність на творення національно-культурних цінностей.

Жахливого нищення зазнала українська педагогічна наука, близько трьохсот професорів та науково-педагогічних діячів було репресовано, знищено науково-дослідні кафедри педології, майже розігнаний Науково-дослідний інститут педагогіки. Масове знищення управлінських кадрів призвело до того, що в Наркомосі нікому було працювати. М. Василенко, М. Грушевський, О. Новицький, М. Бойчук та багато інших представників інтелігенції йменувалися не інакше як «націоналістичні елементи», «контрреволюціонери», «шпигуни» тощо. Софію Русову називали «українською націоналісткою, фашисткою» [2, с. 244–245]. Більшість науково-педагогічних установ функціонувало в режимі постійних «чисток», перебудов, реформувань.

Однією з таких реорганізацій можна вважати впровадження художньої реформи 1934 року і єдиної для всіх радянських республік освітньої програми Всеросійської академії мистецтв. Саме після неї вища художньо-педагогічна освіта в Україні, по суті, була знищена, проте остаточно не припинила свого існування, а трансформувалася відповідно до нових вимог: поповнення штату педагогів для художніх ВНЗ відбувалося за рахунок їх випускників. Підготовка майбутніх викладачів із вищою освітою відбувалася в аспірантурі та на науково-дослідних кафедрах художніх ВНЗ, де в них формували практичні вміння та навички викладання образотворчих дисциплін. «Закінчивши аспірантський стаж і одержавши наукову ступінь, [аспіранти] мають право посідати науково-педагогічні посади в мистецьких ВИШ'ах...» [9, с. 4]. Учителів для шкільного курсу образотворчого мистецтва готували тільки в середніх навчальних закладах.

Новий вектор розвитку академічної системи навчання привів до перегляду змісту програм та навчальних планів, а разом із тим – до перебудови методів викладання, в основі яких лежала підготовка педагогічних кадрів. Утім до кінця 50-х років цільових художньо-педагогічних факультетів чи відділів в Україні не відродили. Увага культурної громадськості була спрямована, передусім, на питання якості в підготовці фахівців та випуску цими фахівцями соціально насиченої ідейним змістом художньої продукції, коли форма мала відповідати змісту. Майстерність у галузі образотворчого мистецтва сприймалася лише як засіб відображення героїчної дійсності народу СРСР, а інколи її підміняли актуальністю тематики.

Позитивним досвідом того періоду була спрямованість на розвиток спадковості в процесі навчання, введення професійних дисциплін, використання єдиної методики виховання, що пов'язувалася з індивідуальною формою навчання. Удосконалювалася система відбору абітурієнтів до навчальних закладів художньо-педагогічного профілю, вивчення теоретичних та спеціальних дисциплін тепер відбувалося паралельно з набуттям практичних навичок творчої діяльності.

Та попри всі обставини із середини 1950-х років українська освітня система, набравши обертів, почала дедалі більше випускати молодих педагогів. Низкою урядових документів викладачів закріпили за освітніми закладами, посилилися вимоги до їхнього освітнього цензу. Відтепер учителями I–IV класів мали право бути фахівці, які закінчили педагогічні училища і мали звання вчителя початкової школи, V–VII класів – фахівці, які закінчили учительські інститути або заклади, що до них прирівнювались, і мали звання вчителя середньої школи, VIII–X класів – особи, які закінчили університети, педагогічні інститути [2, с. 120]. Згідно з цією рознарядкою, малювання викладали в початковій і середній школах, тож мати вищу освіту вчителям, які викладали цю дисципліну, було необов'язково.

Зусиллями науково-педагогічних працівників закладів Академії мистецтв СРСР, Академії педагогічних наук РРФСР, Науково-дослідного інституту Художнього виховання було порушено питання про важливість створення мережі вищих навчальних закладів по всій території Радянського Союзу, в тому числі й України. На другій сесії Академії мистецтв СРСР (1948) широко обговорювалося, як позбутися недоліків у викладанні художніх дисциплін, як покращити художньо-естетичну освіту школярів і, врешті-решт, як виховати художника-педагога, котрий би, використовуючи настанови партії, створив нову систему художньої освіти та виховання. Більшість доповідей і дебатов були присвячені утворенню й подальшому розвитку художньо-педагогічної освіти в вищих закладах СРСР. Країні терміново були потрібні фахівці-педагоги з образотворчого мистецтва, яких дуже бракувало. Наприклад, згідно з архівними матеріалами, «Харківський художній інститут» не міг задовольнити потребу республіки... в педагогічних кадрах для художніх училищ України» [7, с. 2].

Отже, зусиллями науковців, художників-педагогів, культурних діячів було порушено важливу проблему потреби формування мережі художньо-графічних факультетів у педагогічних інститутах для корінного поліпшення викладання шкільної дисципліни «Малювання». Ціннісні орієнтири цього періоду базувалися на головних засадах академічної системи викладання, пошуку ефективних методів навчання майбутніх викладачів та опановування малюванням в школі. Процес навчання тепер розглядався в єдиному комплексі з ідейним вихованням особистості, формуванням її образного мислення і оволодінням професійною реалістичною майстерністю, що опановувалася шляхом глибокого вивчення натури.

Поступово організовуються методичні центри, кафедри, науково-дослідні інститути при Міністерстві освіти зі спеціальними лабораторіями з вивчення методики ви-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

кладання образотворчого мистецтва. Як наслідок ґрунтовної науково-методичної роботи та розширення завдань виховання у шкільний процес замість дисципліни «Малювання» вводиться «Образотворче мистецтво».

Велика експериментальна робота привела до розширення методології в системі художньо-педагогічної освіти. Уперше в педагогічній практиці не лише СРСР, але й за кордоном з метою оновлення навчального процесу було вирішено підготувати методично обґрунтовані спеціальні підручники з усіх дисциплін образотворчого циклу.

Протягом 50-60-х років XX століття вища художньо-педагогічна освіта наповнюється новим змістом, вдосконалюється методика викладання образотворчого мистецтва. У більшості педагогічних ВНЗ, у тому числі там, де були художньо-графічні факультети, відкриваються кафедри з предмета «Методика образотворчого мистецтва».

В урядових колах ширились ідеї пропаганди передового педагогічного досвіду, що його розуміли «як одну із найважливіших умов успішного будівництва комунізму». Тому саме в цей час з'являється чимало різних наукових видань, що популяризують й узагальнюють різноманітні педагогічні пошуки. Виходять друком дидактичні праці відомих науковців – І. Грабаря, В. Сухомлинського, О. Саєнка, М. Ростовцева, В. Кузіна та інших. Їхні ідеї щодо забезпечення наступності в навчанні, розвитку здібностей, методики навчання, систематизації вивченого, формування в особистості інтересу до навчання й творчого пошуку, свідомої дисципліни активно використовувалися в художньо-освітньому процесі.

Важливим принципом художньо-педагогічного виховання в цей час була ідея комплексного підходу, і будувалася вона на постійній взаємодії різних видів мистецтва на основі міжпредметних зв'язків у процесі їхнього впливу на особистість. Із прийняттям низки урядових постанов про підвищення якості навчально-виховного процесу в шкільних закладах, а тому і в педагогічних інститутах, з'явилося багато методичних об'єднань, перед якими стояло завдання естетичного виховання школярів.

Уже на початок 80-х років існувала розгалужена мережа факультетів та кафедр образотворчого мистецтва в педагогічних інститутах України, де студенти навчалися за єдиними навчальними планами і програмами. Поступово в більшості педагогічних закладів зміцнювалася навчально-матеріальна база для викладання дисциплін образотворчого профілю, викладачі починають вільніше цікавитися педагогічними надбаннями колег зі східної Європи

Ціннісні орієнтири спрямовувалися на оновлення національної культури, на загальнолюдські вартості світової культури, ґрунтовного вивчення історії педагогіки, психології. У цей період вдосконалюються методики викладання предметів образотворчого циклу, посилюється роль педагогічних та пленерних практик у навчальному процесі. Особлива увага приділяється системі естетичного виховання студентів, підвищується роль та значення факультетів у системі культурного виховання майбутніх учителів, проводяться різноманітні семінари-наради, визначаються шляхи поліпшення професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів, розвиваються новітні ідеї з розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів, посилюється дослідницький характер навчально-виховного процесу.

Висновки. Більшість реформ, що були започатковані радянським урядом, несли одіозні ідеї партійної комуністичної верхівки, що не сприяло розвитку художньо-педагогічної галузі і в цілому освітянській сфері. Незавершеність розпочатих реформ, а інколи і відверте руйнування художньо-педагогічної галузі вкрай негативно позначилося на загальному культурно-естетичному рівні всього радянського суспільства протягом XX століття.

Відмова від тоталітарної системи та ідеологічного догматизму, становлення і розвиток державності, глибока соціально-економічна криза наприкінці ХХ століття, навики, створили необхідність переоцінки цінностей і нового погляду на модель розвитку художньо-педагогічної освіти, цього базового, міждисциплінарного і багатофункціонального соціально-педагогічного явища.

Перманентність художньо-педагогічної освіти в українському освітньому просторі не дає повно розкритися головній місії художника-педагога, що не обмежується колом завдань професійної компетентності вчителя. Художник-педагог разом зі своїм учнем перебуває на тонкій межі між духовним і матеріальним світом, формує моральне ставлення до творчості, розуміння одного з головних закликів мистецтва: вчити любити іншу людину і пробуджувати в ній найкращі якості. Формування потреби спілкування зі справжнім мистецтвом, розвиток художнього смаку, високої естетичної вимогливості і самостійності суджень – ще один особливий напрям діяльності, що допомагає формуванню ціннісних орієнтацій в художньо-педагогічній сфері.

Список літератури:

1. Врона И. Художественное образование и рабочая молодежь / Иван Врона // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 3. — С. 67—77.
2. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України: в 2 т. Т. 1. (1917 - 1943 рр.) / І. Л. Лікарчук. — К.: Вид. Ешке О. М., 2002.— 332 с.
3. Ряппо Я. В защиту советской высшей школы / Я. Ряппо // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 5. — С. 1—23.
4. Ряппо Я. Новый этап реформы педагогического образования / Я. Ряппо // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 7. — С. 20—34.
5. Шмит Ф. Искусство, как предмет обучения / Ф. Шмит // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 1. — С. 1—63.
6. Шмит Ф. О художественно-педагогическом образовании / Ф. Шмит // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 7. — С. 56—70.
7. ХОДА, ф-Р-1364, оп. 1, од. зб. 455, арк. 2.
8. ЦДАВОУ України, ф-166, оп. 7, од. зб. 1547, арк. 141.
9. ЦДАВОУ України, ф-166, оп. 11, од. зб. 40, арк. 4.

References:

1. Vrona I. Hudozhestvennoe obrazovanie i rabochaja molodezh' / Ivan Vrona // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 3. — S. 67—77.
2. Likarchuk I. L. Ministry osvity Ukrainy: v 2 t. T. 1. (1917 - 1943 rr.) / I. L. Likarchuk. — K.: Vyd. Eshke O. M., 2002.— 332 s.
3. Rjappo Ja. V zashhitu sovetskoj vysshej shkoly / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 5. — S. 1—23.
4. Rjappo Ja. Novyj jetap reformy pedagogicheskogo obrazovanija / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 7. — S. 20—34.
5. Shmit F. Iskusstvo, kak predmet obuchenija / F. Shmit // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 1. — S. 1—63.
6. Shmit F. O hudozhestvenno-pedagogicheskomo obrazovanii / F. Shmit // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 7. — S. 56—70.
7. HODA, f-R-1364, op. 1, od. zb. 455, ark. 2.
8. TsDAVOU Ukrainy, f-166, op. 7, od. zb. 1547, ark. 141.
9. TsDAVOU Ukrainy, f-166, op. 11, od. zb. 40, ark. 4.

Стаття надійшла до редакційної колегії 17.08.2016

ВИМОГИ

до рукописів статей, що подаються до щоквартального науково-практичного журналу
«Теорія і практика управління соціальними системами»

Науково-практичний журнал «Теорія і практика управління соціальними системами» затверджено як наукове фахове видання України з філософських, педагогічних і психологічних наук (Постанова №1-05/1 Президії ВАК України від 10.02.2010). У квітні 2013 р. журнал включено в довідник періодичних видань бази даних “Ulrich’s Periodicals Directory” (New Jersey, USA).

Головна мета видання – сприяти розвитку філософської, педагогічної та психологічної галузі знань, забезпечити можливість оприлюднення науково-педагогічними працівниками, а також іншими зацікавленими особами результатів власних наукових досліджень у межах компетенції відповідної галузі знань (філософія, педагогіка, психологія), ознайомлення наукової спільноти з актуальними напрямками розвитку наукової думки у межах тематичного спрямування наукового видання, а саме:

- теорія та практика управління соціальними системами;
- філософські, психолого-педагогічні та соціологічні основи управління;
- методологія досліджень та моделювання соціальних систем;
- філософія професійної освіти та підготовки керівників майбутнього;
- формування творчої особистості; еліти та лідерства;
- соціальне середовище як фактор управління;
- особистісний фактор в управлінській та педагогічній діяльності.

Редакційна колегія наукового видання приймає до опублікування матеріали наукових досліджень за умови дотримання авторами відповідних правил та вимог. Статті, подані з порушенням нижченаведених вимог, не допускаються до розгляду членами редакційної колегії.

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ:

1. *Технічні вимоги до оформлення статті:* розмір аркуша – А-4 (210х297 мм); орієнтація аркуша – книжкова; ліве, верхнє, праве та нижнє поля – 25 мм; рекомендований шрифт – Times New Roman Сур; розмір шрифту – 12; міжрядковий інтервал – 1. Мінімальний розмір статті – 8 тис. знаків з пробілами, максимальний – 34 тис.; найбільш прийнятний розмір статті – 20–24 тис.

Формули, графіки, діаграми, рисунки повинні бути виконані у графічному редакторі Word, бути згрупованими та доступними для редагування. Графічні об’єкти утворюються: формули – за допомогою редактора Microsoft Equation (меню Вставка / Об’єкт / Microsoft Equation); діаграми та графіки – за допомогою Майстра діаграм (меню Вставка / Рисунок / Діаграма); структурні схеми – за допомогою інструментарію панелі рисування. Треба пам’ятати, що включення графічного матеріалу до тексту наукової публікації може бути виправдано лише у тому випадку, коли подання відповідної інформації у іншому вигляді може призвести до втрати її змісту. Кількість графічних об’єктів у публікації повинна бути мінімальною. Під час підготовки графічного матеріалу автору варто взяти до уваги, що науково-практичний журнал «Теорія і практика управління соціальними системами» друкується у чорно-білому вигляді, а отже, рисунки, діаграми тощо повинні бути адаптовані до відповідного формату.

Оформлення рисунків та таблиць: підписи під рисунками – Times New Roman, 10 пт, курсив, вирівнюється по центру (приклад: *Рис. 1. Назва*); надписи над таблицями: *Таблиця 1, 2 і т.д.* – Times New Roman, 10 пт, курсив, вирівнюється за правим краєм, назва таблиці – наступний рядок, Times New Roman, 10 пт, жирний, вирівнюється по центру.

Наведена у статті статистична інформація повинна мати джерело походження, тобто бути підкріплена посиланням на список використаних джерел. Будь-яка цитата, яка використовується автором у межах статті, повинна бути підкріплена не лише посиланням на джерело її походження, а і точним виказанням місця (сторінки) розташування цитати у його межах (наприклад, [2, с. 44]). Звертаємо увагу авторів, що посилання на підручники, навчально-методичну, науково-популярну літературу не схвалюється редколегією журналу. Посилання на власні публікації автора допускається лише у виняткових випадках, але при цьому авторські публікації у списку використаних джерел не повинні перевищувати 10%. Якщо під час аналізу останніх досліджень і публікацій автор згадує прізвище того чи іншого вченого, то список джерел інформації повинен містити його публікацію. Автор статті повинен уникнути так званого повторного цитування, тобто посилання повинно здійснюватись на першоджерело інформації, а не на джерело, в якому міститься посилання на його походження. Наприклад, якщо автор наводить цитату М. Вебера, то посилання повинно бути на його конкретну роботу, а не на публікацію того вченого, який досліджував роботи М. Вебера.

УДК набирається в першому рядку сторінки напівжирним шрифтом і вирівнюється за лівим краєм. Ініціали та прізвище автора набирається рядком нижче, вирівнюється по центру. Заголовок статті набирається в наступному рядку великими літерами з використанням напівжирного шрифту і вирівнюється посередині. Далі розташовуються анотація (2–3 лаконічних речення, що розпочинаються зі слів «досліджується», «розглядається», «пропонується» та ін.) і ключові слова (5–7 позицій) українською мовою. Анотація повинна коротко описувати авторські результати і висновки. Ключові слова мають не подаватися у вигляді загальнонаукових дефініцій, а бути максимально прив'язаними до специфіки статті. Далі стаття повинна містити: прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською і російською мовами та власне текст статті (зразок оформлення статті додається).

Посилання на літературні джерела даються в алфавітному порядку та подаються в квадратних дужках, наприклад [1, с. 15], і послідовно нумеруються (треба використовувати арабську нумерацію).

Наприкінці статті, відповідно до вимог міжнародних систем цитування, автор статті повинен не лише навести список використаної літератури, а і подати його у вигляді окремого блоку в форматі References з використанням романського алфавіту. Звертаємо увагу, що джерела списку літератури у форматі References повинні повторюватись в такому самому порядку, як і в основному списку літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для перекодування української кирилиці в трансліт автор статті може скористатися сайтом <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>, а для перекодування російської кирилиці сайтом <http://www.translit.ru> (зразок оформлення References додається).

У бібліографічному покажчику вказується лише та література, на яку є посилання у статті. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006

«Система стандартів з інформації бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (див. «Бюлетень ВАК», №5, 2009, Форма 23, затверджена наказом ВАК України від 29.05.2007 р. № 342, зі змінами та доповненнями, внесеними наказами ВАК України від 26.01. 2008 р. № 63, від 03.03. 2008 р № 147).

2. *Правила подання статті.* Примірник поданої до редакції наукового видання статті має бути надрукований на папері форматом А4 та бути завізований власноручним підписом автора на останній сторінці. Разом з паперовим примірником статті подається:

- завірений в установленому порядку витяг з протоколу засідання кафедри навчального закладу (науково-методичної ради установи) за місцем роботи (навчання) автора з рекомендацією до публікації поданого матеріалу (для осіб, які не мають наукового ступеня та вченого звання);

- завірену в установленому порядку рецензію доктора/кандидата наук за фахом видання (для осіб, які не мають наукового ступеня або вченого звання);

- розширену анотацію українською мовою та завірений в установленому порядку її переклад на англійську мову (переклад розширеної анотації може бути завірений бюро перекладів, кафедрою іноземних мов ВНЗ IV рівня акредитації, сертифікованим перекладачем або власним підписом автора статті за умови наявності у нього кваліфікації відповідного фахового спрямування (у цьому випадку автор подає копію диплому про вищу освіту); у виняткових випадках та за умови попередньої домовленості редакція журналу може сприяти автору в організації перекладу розширеної анотації на англійську мову (надання цієї послуги не гарантує автору прийняття поданої ним статті до друку); вимоги до розширеної англійської анотації подано нижче;

- заявку на розміщення статті у науково-практичному журналі «Теорія і практика управління соціальними системами» (зразок заявки розміщено на сайті видання);

- договір автора з редакцією видання щодо передачі окремих прав на подані до редакції наукового видання матеріали (право на друк матеріалів та їх розповсюдження; право на оприлюднення загальної інформації про автора (П.І.Б., науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація тощо); право на включення поданих автором матеріалів до наукометричних баз даних тощо) (зразок договору розміщено на сайті видання);

- електронний носій інформації (CD) на якому збережено у вигляді окремих файлів: 1) статтю; 2) розширену анотацію українською мовою та її переклад англійською мовою; 3) заявку на розміщення статті (текст матеріалів в електронному вигляді обов'язково повинен відповідати паперовому варіанту).

Стаття приймається на розгляд та передається на внутрішню, так звану “сліпу” рецензію, тільки за наявності повного пакету документів та повних авторських даних. Редакція лишає за собою право: відхилити подану статтю; направити статтю автору на доопрацювання; на незначне редагування та скорочення, зберігаючи при цьому головні висновки та авторську стилістику. Позиція редакції може не збігатися з думкою автора, висловленою у статті. Розгляд та рецензування поданої статті розпочинається після отримання редколегією повного пакету документів.

3. *Структура статті.* Для розміщення приймаються наукові статті, оформлені українською, російською або англійською мовами, якісно вчитаними, де наявні та виділені жирним шрифтом такі необхідні елементи:

- **Постановка проблеми в загальному вигляді** та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей статті** (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок** у даному напрямку.

4. *Вимоги до розширеної анотації англійською мовою (англомовна версія статті).* Згідно з пунктом 2.9 Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 № 1111, обов'язковою умовою опублікування статті є надання автором (-ами) тексту статті англійською мовою – у реферованому вигляді обсягом 4–6 тис. друкованих знаків із зазначенням прізвища, імені та по батькові автора (-ів) та назви статті (без наведення переліку використаних джерел). Текст англомовної версії статті має містити виділені жирним шрифтом такі рубрики: постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання мети статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки з даного дослідження. Текст статті та її реферований вигляд англійською мовою розміщуватиметься на веб-сторінці видання. Зразок оформлення тексту статті англійською мовою у реферованому вигляді додається.

В.М. Мороз

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ОБРАННЯ КЕРІВНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація: в статті розглянуто деякі з можливих напрямів удосконалення адміністративно-правових методів державно-управлінського впливу на механізм обрання керівника вищого навчального закладу. З'ясовано місце та роль держави у реалізації кадрової політики вищим навчальним закладом. Крім того, у статті обґрунтовано необхідність зменшення впливу органів студентського самоврядування на вирішення кадрових питань власником вищого навчального закладу. Стаття містить пропозиції щодо підвищення ефективності державного регулювання системи вищої освіти через зміну компетенції суб'єктів державного управління у процедурі обрання та призначення керівника вищого навчального закладу.

Ключові слова: обрання керівника ВНЗ; державне управління кадровим потенціалом; колегіальний орган громадського самоврядування ВНЗ; кваліфікаційні вимоги до кандидата; вища освіта; студентське самоврядування.

V.M. Moroz

WAYS OF STATE REGULATION MECHANISMS' IMPROVEMENT IN THE PROCEDURE OF ELECTING THE HEAD OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract: In the article there are considered some of the possible ways of improvement of the administrative and legal methods of state-management mechanism in order to influence the election of the higher educational establishment's head. The place and role of the state in the implementation of personnel policy of higher educational institution was clarified. Furthermore, in the article explains the need to reduce the impact of the student government towards addressing the staffing issues by the holder of higher education. This article contains suggestions for improving the efficiency of state regulation of higher education through the change of competence of public administration in the process of election and assignment of the head of the higher educational establishment.

Keywords: election of the head of the university; state human resources management; collegiate local authorities of the university; qualification requirements; higher education; student government.

В.М. Мороз

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕДУРЫ ВЫБОРА РУКОВОДИТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация: в статье рассмотрены некоторые из возможных направлений совершенствования административно-правовых методов государственно-управленческого воздействия на механизм избрания руководителя высшего учебного заведения. Определено место и роль государства в реализации кадровой политики высшим учебным заведением. Кроме того, в статье обоснована необходимость уменьшения влияния органов студенческого самоуправления на решение кадровых вопросов собственником вуза. Статья содержит предложения по повышению эффективности государственного регулирования системы высшего образования через изменение компетенции субъектов государственного управления в процедуре избрания и назначения руководителя высшего учебного заведения.

Ключевые слова: избрание руководителя вуза; государственное управление кадровым потенциалом; коллегиальный орган общественного самоуправления вуза; квалификационные требования к кандидатам; высшее образование; студенческое самоуправление.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЙОГО ДУБЛЮВАННЯ У ФОРМАТІ REFERENCES

Список літератури:

1. Відбулося перше публічне обговорення проекту “Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років” [електронний ресурс] / Актуальні новини: 07.11.2014 // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/actually/39537-vidbulosya-pershe-publichne-obgovorennya-proektu-kontsepsiya-rozvitku-osviti-ukrayini-na-period-2015-2025-rokiv>
2. Лукіна Т.О. Якість підготовки управлінських кадрів як основа поліпшення якості вищої освіти України / Т.О. Лукіна // Вища освіта України. – К. : Інститут ВО АПН України, Гнозис, 2006. – Додаток 3 (Т. 3). Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – С. 136–142
3. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів / Постанова Кабінету Міністрів України №10 від 06.01.2010 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 9. – С. 71
4. Положення про спеціалізовану вчену раду / Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 № 1059 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – ст. 2895

References:

1. Ministry of Education and Science of Ukraine (2014), “ Was held the first public discussion of the draft “Concept of Education of Ukraine for the period 2015-2025 years”, available at: <http://old.mon.gov.ua/ua/actually/39537-vidbulosya-pershe-publichne-obgovorennya-proektu-kontsepsiya-rozvitku-osviti-ukrayini-na-period-2015-2025-rokiv> (Accessed 20 April 2015).
2. Lukina, T. (2006), “Quality management training as a basis for improving the quality of higher education Ukraine”, Tematychnyj vypusk “Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do ievropejs'koho osvitn'oho prostoru“, Kyiv, vol.3, pp. 136–142
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (1999), “The provisions on the preparation of scientific and pedagogical staff”, Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 9, p. 71
4. Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine (2011), “Regulations on specialized academic council”, Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 78, p. 2895

Звертаємо увагу, що при оформленні тексту статті і списку літератури треба використовувати лапки з англійського формату “ ”

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У РЕФЕРОВАНОМУ ВИГЛЯДІ

Розширена анотація

статті **Мороза Володимира Михайловича** на тему: “Напрями вдосконалення механізмів державного регулювання процедури обрання керівника вищого навчального закладу” (*це речення подається українською мовою*).

Moroz V.M. Doctor of sciences (Public Administration), Associate Professor, Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management, NTU “KhPI”, Kharkiv

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Ways of state regulation mechanisms’ improvement in the procedure of electing the head of higher educational establishment”

Далі, відповідно до запропонованої нижче структури, подається розширена анотація англійською мовою (загальний обсяг від 4 до 6 тис. знаків) з обов’язковим виділенням назв структурних елементів статті (приклад подано нижче). Нагадуємо, що розширена анотація повинна відображувати зміст статті та як можна точніше презентувати авторську думку щодо предмета наукового пошуку.

Problem setting (*English text*).

Recent research and publications analysis (*English text*).

Paper objective (*English text*).

Paper main body (*English text*).

Conclusions of the research (*English text*).

_____ (підпис особи, яка здійснила переклад)

Переклад здійснено _____ (вказати дату) _____ (вказати повну назву організації, яка здійснювала переклад, та П.І.Б. і посаду конкретного виконавця перекладу).

(підпис виконавця перекладу обов’язково повинен бути завірений в установленому порядку, наприклад печаткою організації).

ЗАЯВКА

на розміщення статті у щоквартальному науково-практичному журналі “Теорія і практика управління соціальними системами”

Прізвище

Ім'я

По батькові

Місце роботи

Посада

Науковий ступінь

Вчене звання

Назва статті

Пропонована рубрика

(філософія, педагогіка,
психологія)

Адреса, телефони та E-mail для
контактів

Поштова адреса для надсилання
авторського примірника

Підтверджую своє бажання розмістити статтю у щоквартальному науково-практичному журналі “Теорія і практика управління соціальними системами” і гарантую, що подана стаття є власною розробкою автора (авторів) та ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях

Погоджуюсь з усіма висунутими редакційною колегією вимогами щодо змісту, обсягу, оформлення і порядку подачі матеріалів. Підтверджую свою згоду на розміщення поданої статті, так само як і розширеної анотації до неї, в інформаційних системах (наприклад, на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, в мережі Open Journal Systems тощо) та міжнародних наукометричних базах даних

«_____» _____ 20__ р.

Наукове видання

Щоквартальний науково-практичний журнал

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ:
ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА, СОЦІОЛОГІЯ**

3'2016

Редактор *О.В. Квасник*
Комп'ютерна верстка *О.М. Грінченко*

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України: Серія КВ №5212 від 18.06.2001 р.

Підп. до друку р. Формат 60x84 1/8. Папір Кум Лух.
Друк – різнографія. Ум. друк. арк. . Обл.-вид. арк. .
Наклад 300 прим. 1-й завод – 100. Зам. № . Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ “ХПІ”.
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК№3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Друкарня НТУ “ХПІ”. 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21.